
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00833871 7

De Bästa Böckern

CARL VON LINNÉS

Öländska Resa

PRIS 1 KRONA

Stockholm
Albert Bonnier

CARL VON LINNÉS ÖLÄNDSKA RESA

FÖRRÄTTAD 1741

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1907

CARL LINNÆI

Öländska Resa

förrättad

1741.

Den upplaga af Linnés Öländska resa, som härmed i anledning af tvåhundraårs-minnet af den store naturforskarens födelse bjudes allmänheten, utgör en trogen kopia af den år 1745 utgifna originalupplagan. Endast de nödvändigaste ändringarna i afseende på vissa ords stafning i öfverensstämmelse med nutidens fordringar hafva vidtagits och de uteslutningar, som gjorts, äro hufvudsakligen de på latin affattade rent vetenskapliga växt- och djurbeskrifningarna, hvilka af intresserade vida utförligare återfinnas i Linnés floristiska och faunistiska verk.

Som bekant ingick i originalupplagan efter skildringen af Ölandsresan berättelsen om Linnés Gottländska resa samma år. Denna berättelse har här uteslutits, men skall följa i en ny volym af »De bästa böckerna», såvida intresset för de linnéanska resebeskrifningarna visar sig betrygga företaget.

Redaktionsarbetet har verkställts af fil. doktor **C. Forsstrand,** *som äfven utarbetat de efter texten införda förklaringarna.*

FÖRETAL.

Riksens högloflige ständer vid riksdagen 1741 behagade förordna, det skulle jag antaga en resa till åtskilliga landsorter i riket och i synnerhet till Gottland, Öland, Västergötland, vid Kinnekulle, Halle- och Hunneberg, Mösse- och Ålleberg, Billingen och flere ställen; till hvilken förrättning riksens högloflige ständers manufaktur- och handelsdeputation af den 27 april anmodade dess manufakturkontor att för mig utfärda instruktion, hvilken bestod uti följande punkter:

a) Att se efter, om på något ställe vore tillgång på sådana gräs och växter, som till färgerier äro tjänlige, samt där de finnas undervisa allmogen om deras nyttjande.

b) Att undersöka, om några ler- och jordarter kunde anträffas, som till hel- och halfporsliner, tobakspipor, klädesvalkande etc. kunde brukas.

c) Hvilka växter och naturalier som i apoteken brukas, men härintill varit vanliga att utifrån införskrifvas, kunde inom riket finnas.

d) Att jag skulle underrätta mig om hvad som hörer till fäderneslandets naturalhistoria, såsom allehanda träd och växter, djur, fåglar, kräk etc.

e) att jag skulle hålla öfver denna förrättning ett noga diarium, och efter återkomsten därmed inkomma.

Resan antogs den 15 maj samma år, igenom Södermanland, Östergötland och Småland, där jag genom Kalmar for öfver åt Öland, följde Ölands västra sida till dess södra udde eller Ottenby, sedan hela östra sidan åt norr, därifrån jag seglade till Blåkulla eller Jungfrun, och åter ifrån Öland till Gottland, där jag ifrån Visby följde västra hafssidan åt Fårön och därifrån hela östra kanten intill södra Hoburgen, sedan tillbaka jämte västra sidan åt Bursviken, Ekstadt, bägge Karlsöarna, Klintehamn, Roma åt Visby och ändtligen ifrån Gottland genom Öland och Kalmar åt Växjö, Visingsö, Örebro till Stockholm, hvarest jag slutade min resa den 28 augusti. Hvad jag på denna min resa kunnat uträtta och huruvida jag den mig gifna instruktion kunnat efterkomma, vill jag här som kortast föreställa.

a) De till färgerier tjänlige växter, som jag på denna min resa kunnat uppspana, ingaf jag till Kungl. Vetenskapsakademien år 1742, som kunna ses i dess handlingar p. 20.

b) Hvad lerarter angår har jag mycket litet kunnat uträtta, som dessa på Gottland och Öland merendels äro kalk- och blekeblandade. Den leran, som finns mellan sandstenshvarfven vid Bursviken och vid Grottlingbo är en synnerlig art, som är torr, något skiffrig, tät, fin, går sönder i tärningar, tager ut fläckar etc., hvilken torde tjäna till valkar och annat.

c) af apotekareörter, som utifrån förskrifvas, eller åtminstone tillförene ej äro funna vildt växande i Sverige, har jag uppletat åtskilliga såsom Scordium, Eryngium, Stœchas citrina, Ruta muraria, Ebulus, Bellis minor, Victoralis, Cichorium, Lithospermum, med flera.

d) Hvad historia naturalis vidkommer, har jag på denna resan funnit mera än man någonsin kunnat förmoda. Uti Kungl. Vetenskapsakademiens

handlingar 1741, pag. 179 har jag uppräknat 100:de slags örter, förut i Sverige obekanta, men på denna resan uppsökta. Hvad malmarter angår, har man till dem haft mycken liten anledning på Gottland och Öland, men korallarter och petrifikationer i myckenhet. Djur, fiskar, amfibier, kräk, insekter och fåglar, besynnerligen af de senare slagen, har man fått ett ansenligt antal.

e) Mitt diarium har jag härmed den äran att öfverlämna till fäderneslandet och publikum, att däraf kan ses med hvad åhåga jag efterkommit det, som mig blifvit anbefalldt.

Miltal och logementer har jag som kortast utsatt. Omilda omdömen och kritiker öfver felaktigheter, som här och där kunnat ses, har jag med all flit undflytt, att jag måtte gagna utan att någon skada. Jag har gifvit fram sakerna helt kort, utan mycket resonnerande och många reflexioner, som alltid säga sig själfva, när data äro riktiga och allt detta att jag måtte vinna kortheten, som är det behagligaste skrifsätt.

Jag har med flit beskrifvit mycket, som i Sverige är allmänt, därför att det utomlands är sällsynt.

Antikviteter såsom borgar, högar, ätteplatser, stenar har jag kort anmärkt, där jag dem sett.

Runstenar har jag en stor hop upptecknat på Öland, att jag därmed måtte noga visa andra hvar sådana kunna igenfås, men ingalunda att härmed lämna af dem någon tillförlitlig kopia, ty dels är denna vetenskapen intet min, dels har jag ej eller velat mig uppehålla vid dem, så länge, att jag dem ifrån den besvärliga mossan, som alla Öländska runstenar öfverdrager, kunde rengöra. Må alltså ej min läsare någonsin taga dessa afskrifter annorledes än som jag dem gifver, nämligen som ett hastverk och vedermäle. Hvad de gottländska runstenarna angår, så har jag allenast nämnt hvar jag dem sett,

utan att af dem afskrifva någon bokstaf, som jag haft mig bekant att den lärda biskopen dr. G. Wallin dem alla mycket noga aftagit, och dem ofelbart med första lärer utgifva.

Ekonomiska anmärkningar har jag på denna resan mer sorgfälligt hopsamlat. Inbyggarenas seder, kläder, husbyggnad, deras åker och sädesskötsel deras ängar och skogar, tjärubrännerier, kolmilor, golfstens- och sandstensbrott beskrifvit och här och där som kortast anmärkt, hvaruti ett och annat kunde förbättras.

Uti mineralogien har jag anmärkt åtskilligt om kalksten, sandsten, alfvarsten, kvarnsten, droppsten, flygsand, med mera som förut inte varit bekant.

Uti botaniken har jag på många ställen rön, som jag hoppas ej skola vara onyttiga för fäderneslandet. Jag har funnit den örten, af hvilken den rätta soda brännes. Aghen, som på Gottland brukas till långvaraktiga tak, har jag beskrifvit, hvilken torde lätt planteras i våra vidlyftiga myrar. Sandhafren, som så besynnerligen dämpar flygsanden. Schiæde, som gör, uti dricka, folket nästan blinda. De växter, som gifva mjölk och smör en hvitlökssmak. Rams, som fördrifver ogräs i humlegårdarna. Hagtorn, som bör planteras på ställen, där intet annat träd kan bestå. Token som tjänar till små häckar i trädgårdar. Åkersenapen och dess underliga natur samt myckna skada. Svenska höfröet, som är så förträffligt i ängar, att jag ej sett dess like. Öländska hasseln, som förmenas tjäna till låga häckar. Huru man af eken har en krönika på starka och svagare vintrar hela 300:de åren tillbaka, samt huru ekar böra handhafvas att de måga växa med en rak stam. Huru hauter eller tång brukas till gödsel på åkrar. Hvilka växter trifvas på den allra torraste och magraste jord; och hvilka växter gifva tillkänna, hvarest ängen består af kalljord. Hvarest oljeslageri tjänligast

kunde inrättas och af hvilka växter. Hvarest ljung inte trifves och hvarför. Hvilka örter äro skadliga för fåren, och det härliga fårgräset, af hvilket fåren allra bäst trifvas. Hvad gräs boskapen fägna sig af vid hafsstränderna (Vetenskapsakademiens handl. 1742, p. 191.).

Hvad agh, alfwarlæk, S. Brittælæk, rams, keipe, kräkel, madra, mannablod, selting, tarald, took etc. äro för slags växter med mera.

Uti zoologien har jag beskrifvit huru sälarna fångas, hjortarna utstängas, huru råkorna tagas, huru ejderdun misshafves, huru änder snärjas. Huru tobis, torsk och flundror fiskas. Huru sällsamma torden, skårfläckan, alfvargrimmen, tolcken och strandskjuran äro; om ganska många insekter, hvilkas nytta oss till en tiondedel ännu är obekant; men kunskapen om dem är dock angenäm åtminstone för det folk, som läst hvad Réaumur, Swammerdam och Frisch upptäckt för världen.

Hvad tillväxt fäderneslandets historia tagit af denna resa, lära de böcker, som nu tillika af mig utgifvas, nogsamt bevittna, hvilka säkert skola visa att fäderneslandets historia till örter, djur, fåglar, fiskar, maskar och kräk nogare blifvit i Sverige uppteckande, än härintills skett uti något rike af världen.

Fysikaliska saker om strömmar, sjöar, salta och sura brunnar, källor, kalkvatten, berg, grottor, tufvor, strata etc. har jag åtskilligt, som förut ej varit allmänt.

Huskurer har jag samlat, där jag dem hört, såsom emot svullnad, sår, håll, moderpassion, fulslag, rosen, blodsot, mjältsjuka etc.

Vidskepelser har jag här och där upptecknat, mer till att förnöja mina läsare, än att därmed gifva någon verklig nytta.

En stor hop örter och insekter har jag på latin

beskrifvit, dels för korthetens skull, dels att man ej har terminos artis stadfästade på svenska språket; men förnämligast att utlänningar kunde nyttja verket och därigenom ledas att få håg till att se hvad det öfriga vore, helst ingen svensk lär mycket bemöda sig om dessa beskrifningar, om han ej själf är studerad.

Att lära invånarna och bönderna känna och tillreda hvarjehanda färggräs och apotekareörter fann jag under resan vara mycket svårt; den korta sommaren fordrade min skyndsamma resa, om jag eljest skulle bese många orter och däraf få anledning till flera rön; jag skall beflita mig att lära de studerande vid akademien allt sådant, att när dessa med tiden blifva i riket utplanterade och herdar i församlingarna, de då må vara i stånd häruti gifva sina sockenbor bästa anledningen.

Kartorna öfver Gottland och Öland bör min läsare tillskrifva den vittre inspektor Jacob Faggot uti landtmäterikontoret, som att göra detta lilla verk så mycket tydligare har mig dem lämnat.

Jag bör ock här ej förbigå att nämna sex unga herrar, som på denna resan gjorde mig på egen bekostnad sällskap, att därigenom vänja sig vid observerande på resor och sig själfva uppöfva, de där med all flit voro mig behjälpliga vid undersökningar. Dessa voro:

P. Adlerhjelm, notarie i kungl. bergskollegiet.
J. Moræus, auskultant i bergskollegiet.
H. J. Gahn, brukspatron.
G. Dubois, medicine studiosus.
Fr. Ziervogel, farmac. regius.
S. Wendt, medicine och botan. studiosus.

Skrifarten är mycket enfaldig, hvarför jag torde blifva hårdt ansatt af många Plinii näktergalar. Språket pryder vetenskapen som kläderna kroppen, den som inte själf kan hedra kläderna, måste låta

dem hedra sig, om hos andra folkslag allenast eloqventiæ doctores fått skrifvit, torde världen i dag vetat mindre.

Finner jag att detta skulle behaga mina landsmän, skall, vill Gud, snart nog något angenämare framkomma; hvar ock icke, skall min möda ej köpa sig tadlare.

RESAN TILL ÖLAND.

1741 maj 15.

Stockholm reste vi ifrån i den behagligaste vårtiden, kl. 11 förmiddagen. Solen sken klar och luften var något kulen.

Våren, som ej bör mätas efter kalendarium utan efter klimatet och värmen, var så vida kommen att lönnen utslagit sina blommor, men ej blad; att björken nyligen utspruckit och blommade som bäst; alens stiplar voro nyligen utbrustna och granen hade på sina yttersta kvistar små röda smultronlika knoppar, som voro de hanblommor, men ännu ej mjöliga; lind, ek och asp stodo ännu sofvande i sin vinterdvala.

Blommor voro inga andra än draba prima, caltha, glechoma, leontodon, hepatica, anemona secunda, oxalis, adoxa, salices.

Ibland fåglarna hade göken nyss begynt gucka och ladusvalan såg man i dag den första.

SÖDERMANLAND.

Resan ställdes genom Södermanland, men ändock hade man i dag kvar Upplandssituationen med kullriga, låga, flacka och blå bergskullar, mellan hvilka voro mindre tillräckliga platser af skog eller skön säd, fast vårsäden var nog ojämn.

Utanför staden mötte oss en myckenhet soldater med nya kläder samt friska och frodiga ansikten.

Efter sex fjärdedels mils resa kommo vi till Fittja, där vi länge väntade på hästar, och efter två mil till Södertälje.

Södertälje stad är en liten fläck, liggande uti en däld, emellan tvenne höjder på en sandaktig och mofull trakt, sträckande sig utefter längden af dälden. Mälaren ligger på ena sidan och Saltsjön hade kommunikation med staden på den andra medelst en vik, som årligen mer och mer grundar sig igen, att man redan på en fjärdedels mil ej med fartyg till staden komma kan.

Landet blef härifrån mer och mer habitabelt med större dälder, åkerfält och ängar; hafvet stötte in på åtskilliga ställen vid vägen med sina vikar.

Till Pilkrog kommo vi efter sex fjärdedels mils resa om aftonen, skyndade oss därifrån åt Åby, dit vi hade två mil, men ovana af resan hvilade något förut öfver natten, kl. 12.

Maj 16.

Dagen blef varm och behaglig efter en med stark rimfrost kulen natt.

Malört växte uti ansenlig myckenhet här omkring vid gårdarna.

Nyponbuskar hade allt ifrån Stockholm hitintills stått ymnigare kring vägen, än man sett på någon annan trakt i Sverige; de hade på sig en myckenhet af sömntorn eller apotekarnas bedegvar, i hvilka lågo ännu maskar, som ej förbytt sig uti ichneumones.

Vi togo af åt Trosa, men vid vägen sågo vi på ömse sidor upp i bergen en rödaktig brånad af självfrätsten, som gaf tillkänna att bergen höllo järn.

Gäddeholm en vacker och välbyggd sätesgård låg oss i vägen, och besågo vi dess trädgård, hvilken nu

åtskilliga blommor utsirade, såsom tulipa, crocus, narcissus luteus, hyacinthus botryoides, fumaria bulbosa cava och solida radice, primula, bellis och corona imperialis; utom hvilka trädgården pryddes med häckar af syrén, liguster, berberis, lönn- och buxbomsritningar. Taxus- eller idträd stodo väl klippta och fikon med thuja voro här de raraste. Pilar stodo här i alléer och nu i bästa blomma, alla voro hannar, kunde alltså inte med sina frön beså landet, ej heller om sommaren med sina ullfulla fröhus orena landet där de växa, hvilket hushållare kunna märka.

Trosa stad låg intill sjöviken, att små fartyg kunde gå upp till bron midtför torget; utom hvilken förmån och att han är så ganska liten, intet märkvärdigt här föreföll. Dess belägenhet en half mil från landsvägen lärer mest förhindra dess tilltagande.

Man fick tillfälle att här beskrifva en liten fjäril, som man intet märkt hos utlänningarna. Han var mycket liten, hade sex riktiga fötter, med vingarna satt han på en besynnerlig ställning, lika som den som kallas ekblad; vingarna voro på bägge sidor sotiga med hvita fläckar och blekare inunder; kanterna voro taggiga och taggarna bestodo af svarta hår, emellan hvilka hvita uppfyllde kaviteterna.

Till Svalbro kommo vi ifrån Åby efter 2 mils resa, i något backig väg, där vi måste vänta och frysa hela natten, i brist af hästar, säng och nattläger.

Maj 17.

Om morgonen kl. 8, så snart vi fingo hästar, begåfvo vi oss på resan, lämnandes på vänstra handen den vackra Svalæhammar, och kommo efter två och en fjärdedels mil till Nyköping under ett stadigt regn.

Nyköping är en täck stad med snygga hus,

breda gator, upphöjd plan, frisk luft och åtskilliga stenhus. Vi beságo det förfallna slottets ruiner efter vallar, murar, samt Eriks och Valdemars fastokamrar; detta hade nu förvandlat sig uti residens, kansli, ränterier och magasin.

Ibland murarna, efter de förbrända husen i staden, var en af holländsk klink hvilken stod helt frisk och fast, fast under öppen luft allt ifrån sista kriget, mer än 20 år. Klinken super inte till sig så mycket vatten som vårt tegel; ty han är mindre och bättre genombränd, han är hvit inuti, då vårt tegel är rödt och järnhaltigt.

Bron, hvilken låg öfver den ån, som går midt igenom staden, var af sprängd gråsten, stark och konstigt uppbyggd.

Floden med sina många jämna och drifvande fall, långs åt hela staden, dref kvarnar, pappersbruk, valsverk, mässingstrådshytta.

När solen sken på dimman, som steg upp af forsen vid kvarnarna, representeras stadigt öfver honom en artig regnbåge.

Kvarnarna voro försedda med renska stenar, af hvilka en enda innehade tio par. I en kvarn stod en bild af S:t Annas skepnad och namn, hvilken att röra gemene man höll före vara farligt, berättandes de olyckor, som händt kvarnen, då denna S:t Anna tillförne blifvit rubbad och förtörnad. Nyköpingsmjölet, som har namn för det bästa i riket, må väl något tillskrifvas dessa goda kvarnar och kvarnstenar, dock är till ett godt mjöl ett godt korn långt mera nödigt; man vet att i Södermanland växer det bästa hvete.

Saffiansfabriken och huru dess skinn prepararades och tillagades, förr än de kunde vinna kredit hos en hel nation, lät Christ. Ickorn oss bese, hvilken detta anlagt utan förskott af publiken; honom brydde pappersbruket, genom hvilket han förhindrades att

anlägga stamp. Här såg man huru sågspån af sågkvarnen gjordes nyttiga till skinnen, såsom ett absorbens, att därmed dem lättare handtera, hålla och torka.

Mässingsbruket beságo vi också, huru mässingen göres och huru tråden drogs; jag kunde intet förstå, hvaraf det kommer, att gjutstenar skola förskrifvas utifrån, och de ej fås så goda i Sverige, där de endast dock bestå af mica, kvarts och spat. Nihilum album samlas här inte, som det dock kunde till stora kvantiteter, ty utom en gammal järngryta fordrar det intet förlag. Det kunde samlas för apotekarna och äfven utskickas, då det kan säljas hela skålpundet för en daler och väl inunder. I apoteken kostar hvart lod häraf en styfver.

Stärkelsefabriken, af fältskären Ziwert anlagd, beságo vi äfven, där oss visades prof af åtskilligt likt berlinerblått, utan safflor förfärdigadt.

Pappersbruket med dess klutar och lumpor, lakkärl och lumpvatten, limvatten, formar, valkar, pressar och planerhamrar beságo vi mot aftonen.

Bönestads antikviteter, högar och stenar, om hvilka Sundler i sin diss. de Nycopia pag. 150 och efter honom Tuneld Geograph. 62 berättar, sade oss bemälde Ziwert vara af intet värde.

Skvattram (Ledum) berömdes såsom ett förträffligt medel emot vägglös.

Stäkran, som här i Södermanland växer öfverflödigt, skadar hästarna mer än på något annat ställe, om hvilken prosten Pihl berättade, det hon intet skadar hästar färsk utan endast torr; kan ock vara att hästarna veta bättre genom lukt och smak att sky henne, då hon är grön och rå, än när hon är torr.

Maj 18.

Vi lämnade det täcka Nyköping; vägen var jämn, åkerfälten på ömse sidor, solen sken varmt och lärkorna drillade i luften. Vinterrågen stod något tunn, bäst på höjderna, men i dälderna helt utdöd.

Ätteplatser en hel hop lågo bredvid landsvägen, på vänstra handen, strax förr än man kom midtför Berchners gård, Bärga kallad.

Ormar äro hvarken i Sverige eller utomlands på något ställe tillräckligt beskrifna, därför må i fäderneslandets illustrerade historia vi göra på dem beskrifningar. Här funno vi en coluber, som således noterades: kroppen grå, med ovala fjäll, som voro på ryggen smalare, med upphöjd linea, till färgen lika, utom på spetsen svartaktiga; hvaraf ryggen blef något fläckig. Undra sidan täcktes med fjäll, så breda som magen eller halfva kroppen, dessa voro svarta, vid sidorna ljusare, fram åt hufvudet än mer ljusa. Hufvudet svart med åtskilliga suturer. Käkarna med svarta tvära linjer. Näsborrarna små. Kring öronen kullrig, utstående, svart med stor hvit fläck. Tänderna i två rader på hvardera sidan af lika storlek. Tungan af två svarta trådar. Denne gör inga skadliga bett och är af snoksläktet.

Efter en och en half mils resa bytte vi hästar i Jäders gästgifvaregård. Här lågo snöplog, vält och sladd. Sladden består af tvenne tjocka bräder satta på kant, parallella och ihopfästa med några tvärpinnar helt fast, hvarmed åkern slättas efter välten, på det lerkakorna må än bättre sönderrifvas. Jag beskrifver under tiden de föraktligaste, gemenaste och allmännaste hus och åkerredskap, inte för mina landsmäns skull, utan mer för utlänningarnas. Det kommer dock till nytta uti œconomia privata.

Sedan vi rest en och en kvarts mil till Vreta,

en lika god och jämn väg, fingo vi en hel annan jordmån.

Kolmården, en tjock skog af tall, gran, stenar, höjder, berg och brådstup, ibland hvilka Stutkärnsbrinken var ej den sämsta. Allestädes vid vägen lågo stenar öfverstrukna med en blodröd färg, som gnuggad gaf en hög gul färg och luktade som violblommor. Kallas därför denna sten violsten, fastän stenen själf gifver ingen lukt, utan endast en fin mossa (byssus), som honom färgar. Denna byssus består inte af trådar, såsom utlänningarnas, utan endast af ett fint mjöl.

Efter en och en kvarts mil ankommo vi till Krokeks gästgifvaregård, där kyrkan var byggd på själfva ruinerna af Svintuna kloster.

Måbär växte här ymnigt, lika röda vinbär, från hvilka de skiljas med sina upprätta klasar, bredare stiplar och mera spetsiga blad på bägge sidor med små korta hår, som i spetsen föra en körtel, beströdda.

Här vid Krokek sågs en liten fjäril till skepnad och storlek med argo, men utan fläckar, ofvan på vingarna högblå.

Här vid gästgifvaregården Krokek var skillnaden emellan Södermanland och Östergötland.

ÖSTERGÖTLAND.

Ifrån Krokek hade vi till Åby en och en half mil af lika situation och backar, ibland hvilka Glasjöbacken uppför och Rotbrinken nedför voro de märkvärdigaste.

Kolmården lyktades strax förr än man kom fram till Åby gästgifvaregård. Märkvärdigt var, att Kol-

mården, som bestått af ideliga berg, här slutades på sidorna med sand utan sten, då hela landet nedanför består af lera. Månn icke hafvets egna effekt? På yttersta kanten af Kolmården fick man se Östergötlands egna situation af stora och vida åkerfält, byar, vägar, med hafsviken och Norrköping.

Tre kvarts mil ifrån Åby kommo vi om aftonen till Norrköping.

Maj 19.

Norrköping blefvo vi kvar uti denna dagen öfver, dels att bese staden och manufakturerna, dels att undvika soldaterna, som kommo tågande och säkert skulle göra oss förlustiga af skjuts.

Sockerbruket, af rådman Lindstedt och intressenter uppbyggdt, besågo vi först; själfva huset bestod af 8 våningar med vindarna. Här kokades det råa, grofva, pulveriserade sockret med vatten, uppspäddes med kalkvatten, blandades med oxblod eller ägghvita, skummades, slogs i formar, som voro till skapnad af en omvänd conus med genomborrad spets; härutur rann en syrup neder uti en understående flaska; detta itererades, och en hvit, våt fransk lera, såsom en deg, blef täcklock öfver sockret i dessa formar. Det är underligt att ingen lera funnits hos oss, som kan tjäna till sådant bruk, utan att hämtas utifrån. Denna leran tycktes intet annat göra, då hon täckte sockret, än allenast bevara det för hastig torka och förr än vattnet väl är afrunnet; ty om leran tages bort, då allenast spetsen af sockertoppen ännu är våt, blifver hon intet mera hvit. Skummet, som togs af de kokande kittlar och laken, som runnit ut ur formarna, gjordes till syrup. Kalkvattnet, som hade uti sig kalksalt, är så skadeligt för människans kropp, som det är nyttigt vid sockrets raffinering.

Mässingsbruket besökte vi därnäst, men som det intet var i gång, lämnade vi det strax.

Klädesmanufakturen visade oss kommissarien Urlander; vi sågo ullen spinnas, väfvas till kläde, kardas med kardor (dipsacus). Vi fägnade oss härvid att svenske män fingo gå i svenska kläder, och så många torftiga födas af sina händers verk. Vi förtröto att kardor eller tistelhufvuden skulle ifrån andra länder hämtas, som dock så lätt växa uti våra täppor, att de, där de en gång inkomma, sedermera så sig själfva. Vi veta väl, att dessa kultiverade blifva mildare och mjukare, alltså ock mindre tjänliga än de vildt växande, men råd häremot vore, att så dem i hård, dock fet jordmån på ett öppet och för hård blåst utställdt rum. Blått färgades med skjälagräs, (serratula), som kostar 5 à 6 dal. lisp., fast hon växer vild kring Uppsala, Stockholm, Östergötland, Öland och Skåne. Gult färgas med vädd (luteola), som köptes äfvenså utifrån, fast hon kring Lund växer på alla vallar som ett ogräs; tyckes alltså där böra kultiveras, hvarest hon lättast fortkommer. Svart färgades med vitriol och mjölonris, hvilket senare brukas i stället för utländsk smack (sumach eller rhus).

Tobaksspinneriet besökte vi eftermiddagen, där vi sågo många små barn förtjäna sig födan: en del voro bussmakare, ihopläggandes smala tobaksremsor, de där insupit en tobakssås, hvars komposition var här ett arcanum; andra bredde ut bladen; andra voro puppenmakare, vridandes bladen omkring bussarna till några kvarters längd; andra togo stjälkarna ur bladen; andra spunno, läggandes bladen omkring puppenmakarnas stycken, spinnandes tobaken till skepnad af ett tåg; andra gjorde rullar; andra pressade; andra karfvade tobak till kardus. Vid tobakspressen var märkvärdigt att se styrkan af en snäckeskruf.

Floden, som gick tvärs igenom staden, slingrade sig så inom staden som utom i krok, som en hästsko; öfver henne lågo fyra broar in uti själfva staden och några fartyg. Laxfisket var anlagdt inuti staden. I floden fanns sutare, nejonögon, vimbor, id, och sällan stör. I henne fiskades helt lätt och artigt med små båtar och tvenne karlar, af hvilka en satt för årorna, den andra stod jämte styret med en lång håf, som var tvär åt botten, hvilken, då han ofta drogs upp, fägnade med fisk. Ja, i somliga båtar stod en enda karl med håfven, och ingen vid årorna, utan gick båten med strömmen, till dess karlen lämnade håfven, och rodde tillbaka att förnya sitt arbete. I denna floden jämte mässingsbruket såg man några holmar i starkaste forsen, dit ingen komma kunde, på dem stodo några pilträd, i hvilka voro byggda nästen lika skat- eller kråkbon. Fåglarna sades se ut som kråkor, men mindre, med röda näbbar och fötter, och nästan kråklikt läte, de voro borta hela dagen att föda sig, men om nätterna hemma. Folket kände dem inte till namnet, ty de hade först hitkommit för 4 à 5 år sedan, och nu förökt sig; aldrig kunde någon eftertanke finna säkrare rum uti en öppen stad, än dessa fåglar här utvalt, helst de äro aves migratoriæ, och alltså endast bo här om sommaren. Bergmästaren Stockenström lofvade sig skola skjuta en och den skicka till vetenskapsakademien, att fågeln där af oss måtte undersökas (lofven hölls och befanns fågeln vara en råka). (Se den 3 och 5 juni.)

Trädgårdarna stodo fulla af tobaksplantor och fritillaria, auricula samt portulaca, som blomstrade, ibland hvilka den sista hade en fyrklufven stift.

Staden var stor, husen vackra, med breda gator, tre kyrkor, fyra torg, många trädgårdar och två borgmästare. Natten förhindrade oss att bese flera fabriker och märkvärdigheter i denna stora och täcka stad.

Maj 20.

Om morgonen reste vi ifrån Norrköping i mulet väder, men solen klarnade upp kl. 8 med en ganska het dag, som plågade oss på vägarna med mycket damm.

Vägarna voro här i Östergötland sköna, på bägge sidor planterade med pilar, som kommo fort i sidländ jordmån, ty borde i det stället, där torr mark vore, sälg planteras, som äfven är en salix och har samma växt. Vi märkte hela dagen på dessa pilar, att alla voro hannar och inga honor, hvaraf kommer att ingen frukt växer på träd, som orenar vägarna med sina ullika julis. Vore här myckenhet af bi, skulle de säkert först på våren hafva med dessa blomster ett behagligt arbete. Denna pilen var vid lederna bräcklig, så att när man böjde på dess kvistar, som eljest voro bleka och sega, sprungo de af vid årsdelningarna. Bladen voro lancettlika, spetsiga, sågade, släta, ofvan glänsande, inunder med tunna hår beströdda. Blommorna hade tvenne strängar och knappar med en gul honungskörtel samt blekt och något hårigt blomfoder.

På några ställen, dock sällan, fanns ibland pilen ett annat slag af salix, som kallas jolster (salix floribus tetrandris); hon var mindre, bladen mer ägglika, mer glänsande, finare sågade, mer släta, intet håriga; kvistarna röda och ingalunda bräckliga; af denna stod både hane och hona. På en af dessa fanns rosa salicina nyss utvuxen, af hvilken man klart se kunde, det Rajus orätt hållit före, att dessa rosor af maskar förorsakats; det var ögonskenligt, att denna blomma var intet annat än en plenitudo eller fylld blomma, där blomhölstren i hanblommorna utvuxit till en ofantlig storlek, sedan ståndarna eller stamina blifvit utslutna, hvaraf ock dessa blad voro nedantill ihopböjda.

På vägen mötte oss en stor hop soldater från Jönköpings län, som tågade åt Stockholm, där att gå på galejorna.

Vi lämnade på vänstra handen de la Gardiernas Löfstad, beläget på en hög backe och på högra handen Gransjön.

Granarna stodo nu i full blomma och gåfvo ett starkt damm ifrån sig i starkaste hettan, så snart träden rördes; deras oändligt många hanblomster, som förut varit smultronlika och liffärgade, voro nu bleka och utlekta; honblomstren voro få, högröda, lutande med tillbakaböjda håliga fjäll, att de liksom med skedar måtte upptaga hanmjölet och det leda till de röda lancettlika pistiller eller spiror.

Larven af en cimex, stor som en vägglus men tjockare, trindare, hel och hållen mörk, utom de svarta ögon och fyra rader af svarta små punkter långs åt ställda, fanns på granarna.

Kimstads kyrka lämnades på vänstra handen, på hvars takås voro i bleck tvenne ryttare uthuggna emot hvarandra ridandes.

Oxdrifter mötte oss nu som tillförne, drifvandes åt Stockholms slaktarehus i ansenlig myckenhet.

Kring Norrköping hade vi stora åkerfält, små enbuskar, ingen skog, några löfträd, föga stenar.

Ekar voro här omkring nog många men illa handterade och medfarna; de tjocka grenarna voro afhuggna en tvärhand ifrån stammen, men alltför sent; små kvistar sprungo ut omkring de afhuggna grenarna; en alltför liten krona och ej tillräcklig för så långt träd var lämnad öfverst i toppen; häraf voro många ekar alldeles utgångna och torkade.

Blomstren voro nu här i diken hottonia och ranunculus capillaceo folio; i kärren caltha; i ängarna primula lutea; vid buskarna anemone nemorosa; vid tufvorna juncus capitulis psyllii.

Efter en och en kvarts mil kommo vi till Brinks gästgifvaregård.

Vid Roxen låg landsvägen liksom tvärt öfver sjön, och invid vägen på en liten holme låg Norsholms sätesgård nätt och väl byggd. Här flögo vid åkrarna små gula fåglar (motacillae flavae) och i skogen montifringilla calcaribus alaudæ.

Efter en och en kvarts mil kommo vi till Kumla gästgifvaregård.

Kalkbrottet här vid Kumla bestod af en kalksten, som var helt hvit, tät, storgrynig eller ock flintlik med helt fina partiklar; han vanns med sprängning utur berget, som var sprucket i åtskilliga rämnor och dessa rämnor ofta hopvuxne med balkar, tre tvärfinger högre än själfva berget. Några kalkstenar sågos strödda på fältet, af elden glaserade till ett grönblått glas.

Saxifraga tridactylites tectorum stod här i full blomma, i hvilken man märkte huru stamina, två och två i sänder, lutade tillsammans med sina knappar midt öfver pistillerna och gnuggade af hvarandra mjölet, sedermera spärrade ifrån hvarandra, då åter två andra framkommo på lika sätt; ett oförlikneligt experiment vid örternas biläger, som tillförne aldrig varit bekant. Hela denna örten var beströdd med korta hvita hår, på hvilkas spets en röd körtel utsilade en seg vätska, som gjorde örten klibbig.

På bergkullarna stod potentilla quinta i full blomma.

En hök fingo vi här beskrifva, han var lik en gök, men något större, hade smala och långa fötter, svarta klor och liten näbb; ofvanpå hufvudet, ryggen, stjärten, vingarna järngrå; inunder öfver allt hvit med grå tvära vågor, som på bröstet hade en liten knappt synlig brun fläck vid spetsen af hvar fjäder; stjärtpennorna järngrå med sex mörka tvärstreck; täckfjädrarna under stjärten voro snöhvita.

Skatorna hade byggt allestädes vid byarna sina konstiga nästen med dubbla ingångar i huset. Underlig fågel, som skyr skogen och utsätter sig för daglig fara ibland människorna.

En konungens jaktpark var vid vägen en kvarts mil förrän vi kommo fram till Linköping, dit vi hade ifrån Kumla en och en half mil.

Linköpings stad var inte särdeles stor, ej synnerligt stora hus, utan synnerlig situation med ojämna gator. Kyrkan var en ibland de största i Sverige. Här var landshöfdinge- och biskopssäte, gymnasium och skola. På torget lågo några stora flata stenar, som sades, på det rum, där konung Karl IX lät aflifva riksråden.

Landshöfdingen berättade, att i skären skulle finnas ett sällsamt träd, det jag efter hans beskrifning höll före vara id eller taxus.

Vi uppehöllo oss icke länge i Linköping. Utanför staden reste vi genom Malmen, en skog lik den jaktparken, vi hade på andra sidan om staden.

Åkerfälten voro här och där besådda med ärter.

Efter 1 mils resa från Linköping kommo vi till Bankeberg. Aftonen kom och resan påskyndades.

Efter en och tre kvarts mil anlände vi till Mjölby, sedan solen med sin aftonrodnad nedgått. Denna Mjölby gästgifvaregård är därigenom märkvärdig, att landsvägarna från Eksjö, Skeninge, Vadstena och Linköping här stöta tillsammans på ett ställe. Vore här en traktör efter belägenheten, hvarest så många resande måste fram, och i anseende därtill så mycken förtäring sker, skulle detta gästgifveri hafva helt annan art. Vi hvarken kunde eller ville hvila här om natten, reste alltså och kommo kl. 12 efter tre kvarts mil till Dala, och om morgonen kl. 4 efter en och en kvarts mil till Hestra, hvarest vi trötta af nattvakandet hvilade tre timmar.

Maj 21.

När vi kommit en kvarts mil ifrån Hestra, fingo vi på högra handen råmärket emellan Östergötland och Småland, uthugget uti en stor sten.

SMÅLAND.

Hålvägen begyntes strax, som bestod af ganska branta backar med sten och skog uppfyllda, och skiljer Östergötland ifrån Småland, såsom Kolmården på norra sidan skilde Östergötland från Södermanland. Den ordinarie stenarten här på hålvägen var öfverallt röd fältspat.

Blomstren här på skogen voro ranunculus bulbosus, viola tricolor, chrysosplenium och cerastium.

Arre (alnus folio incano C. B.) växte här på bergen öfverflödigt; hon är samma slag med vår gemena al, men af höjden förbytt till en förändring med hvit bark och spetsiga löf, som mist sin glans. Här samlades löfvet af arre om sommaren till vinterföda åt fåren, de där sades äta detta löf hellre än allöf.

Murklor såg man plockas i skogen af bondtöserna; de voro både sköna och stora och såldes af dem en kanna murklor för fyra styfver.

Sjön Sommen stötte till vägen på vänstra handen.

Efter 2 mils besvärlig resa för höga och branta backar kommo vi till Sätthälla.

Bondfolket begynte redan bryta nog starkt på sitt språk.

Knaveln blommade och dess innersta blomsträngar lutade tillsammans åt sina stift.

Enträden, som voro honor, blomstrade med tre stift och 3 fjäll, som nästan slutade sig tillsammans.

Menyanthes stod i full blomma i kärren, dess kronor voro innantill helt artigt ludna såsom ett slags hypericum, lasianthus kalladt, ifrån Amerika.

Den skönaste och största ibland alla svenska fjärilar fanns här på hålvägen.

Hästarna, som döda lågo vid vägen visade oss med tänderna kännemärken af sin art: då framtänderna voro sex, oxeltänderna på hvart ställe sex, och betarna på hvartdera stället en, dessa senare skilda med ett litet tomrum så ifrån framtänderna som oxeltänderna.

Equisetum blomstrade nu på sitt sätt och gaf ifrån sig ett mjöl, som dansade för oss på papperet. Vägen var oss föga bättre, fast mer och mer löfrik af björk.

Efter en och tre kvarts mil ankommo vi till Berga. Härifrån fingo vi något mildare väg.

Svedjor, fällor eller lyckor, som smålänningarna dem kalla, begynte man nu att se på ömse sidor om vägen, merendels gröna af en härlig råg. I dag sågo vi några af dem brännas: ty landtmannen aktar tiden, att strax, förrän regn kommer, efter stark torka, itända svedjorna, på det fällan bättre skall brinna och askan af regn fästas. Det är märkvärdigt, huru sådana eldar fördrifva moln och regn; hvart barn vet omtala, hurusom efter lång torka, då åkerbrukaren länge önskat regn och då himmelen ändtligen mulnar, då också åtskilliga påtända sina svedjor, hurusom då molnen lyftas upp, fördelas och försvinna, det faller ofta i nästa socknar öfverflödigt, att brännarna få intet.

En runsten stod på Sönderängs backe bredvid vägen en och en half fjärdedels mil ifrån Berga på vänstra handen. Vi läste följande bokstäfver på honom:

ᚠᛘᛏᚠᚴ·ᚱᛁᛋᚦᛁ·ᛋᛏᛁᚿ·ᚦᛆᛁᛋᛁ·ᛏᛘᛏᛚᛦ·ᛋ.... åt vägen
ᛋᛁᚿ·ᚠᚢᚱ·ᛒᛁᛏᚢᚱᚿ........ på södra kanten

Efter en och tre kvarts mil anlände vi till Eksjö kl. 8.

Maj 22.

Eksjö stad var ej mycket stor, dock tätt bebyggd, utan prakt.

Sedan vi bevistat gudstjänsten, ty i dag var böndag, reste vi kl. 1 från Eksjö. Vädret var ganska varmt, små hvita moln stodo här och där på himmelen, men svalorna fiskade insekter högt i luften och gåfvo tillkänna, att vi skulle vara fria för regn.

Marken, som i går begynte att blifva ljungfull, var äfven sådan i dag, dock mer sandaktig. Björken stod nu helt grön. Aspen hade nyligen utslagit sina löf. Eken begynte ock att öppna sina knoppar.

Örterna, som allmänt växte i ängarna kring Eksjö, voro: millefolium, alchemilla vulg., viola martia inodora, orobus tuberosus, lathyrus pratensis, equisetum arvense, tormentilla, veronica pseudo-chamædrys, pilosella uniflora, primula lutea, anemone nemorosa, hieracium, pulmonaria gallica, chærophyllum sylvettre, cerastium, trifolium pratense album & rubrum, juncus capitulis psyllii, färggräset, gnaphalium vulgare, ulmaria, laserpitium, galium album quadrifolium, leucanthemum, silene viscaria, galium luteum, plantago lanceolata, anthoxanthum, quinquefolium minus procumbens.

Kleran, som den lilla trasten kallas af smålänningarna, skrek och mystrade allestädes i skogen.

På Skjustemo stodo några upprättade stenar lika runstenar.

Efter en och en half mil kommo vi till Brånsmåla, där växte det rätta skåffret vildt i myckenhet.

Mjölonriset stod vid vägen i full blomma, böjande sina klasar åt jorden.

En backe hade vi på vägen, som var ungefär en tredjedels mil uppför och lika lång nedför.

Efter en och en kvarts mil kommo vi till Hvetlanda mot aftonen, där vi hvilade ifrån kl. 11 till kl. 2 om natten.

Syrsorna skreko i Hvetlanda, att man för dem ej fick öronljud; folket bad oss ej göra dem illa; ty då skulle de äta upp kläderna, där vi blefvo kvar öfver natten.

Maj 23.

Kl. 2 om morgonen voro vi uppe och ute på hästarna, vi togo af landsvägen åt öster, att bese guldgrufvan i Småland, som låg en och tre kvarts mil ifrån Hvetlanda.

Vädret var ganska vackert, allt tyst och lugnt. Dimman stod som små moln öfver kärren men kunde ej upplyftas och det späda gräset var daggfullt. Orrarna kuttrade långt borta; trastarna mystrade i träd och de andra små fåglarna kvittrade hvar på sitt sätt. Vägen var god och landtmånen jämn. Rätt som vi kommo till Alsheda kyrka, rann solen upp genom ett smalt moln.

Ädelfors kopparbruk reste vi igenom kl. 5. Här besågo vi som hastigast malmerna, rosterna, smältugnarna, garhärdarna och vaskverken.

Malmen var af 2 slag: den ena en mycket skön kopparkis och härlig blötmalm, som endast af synen kunde dömas till rikhaltig. Den andra malmen var sällsyntare i Sverige och var en koppargrön ockra uti en bergart, som bestod af en ren grå kalk

med röda strimmor och fläckar; i denna, då han sönderslogs, fann man ofta anflogen och gedigen koppar. Ofta funnos i denna malm små liffärgade granater och merendels i de stenar, som höllo gediget.

Vaskverken voro här vidlyftigt och artigt inrättade, om deras nytta eljest svarar däremot.

Rostugnen var just en reverberugn efter tyska sättet.

Smältugnen nyligen uppbyggd, ovanlig i Sverige, med hvad båtnad gifver tiden. Slaggen och godset smältas tillsammans i härden, då godset af sig själf skulle gå till bottnen och slaggen flyta ofvan; arbetarna alltså slippa det mödosamma afdragandet.

Enträden stodo kring bruket, såsom klippta cypresser eller Cupressus meta in fastigium convoluta; den man merendels ser sådan kring masugnar, tegelbruk och andra dylika rökande verkstäder; det skulle blifva ett mycket märkvärdigt inventum för trädgårdsmästare, om någon kunde upptäcka rätta orsaken till dessa enträdens förvandling; ty skulle trädgårdsmästare endast med rökande kunna frambringa sådana enträd, skulle cypressträden hos dem mista sitt värde.

Bruksfolket och de kringboende vid Ädelfors voro mycket missnöjda, talandes om alla inrättningarna med förakt, vedervilja och spådde olycklig utgång.

Landtmannen beklagade, att orten var alltför tätt bebodd här i Alsheda socken, men vi kunna betyga, att allt ifrån Stockholm hit intill hafva vi inte sett någon jord, som mer kunde göras fruktbar än denna; ty här var emellan höjderna det härligaste fält man kunde skåda utan sten eller grus; självfva jorden var en mo, dock fast och myllig, till hvilken fordrades allenast gödsel som skulle alstra mer svartmylla i fältet; men åtskilliga kärr

som här omkring sågos fulla med dy, otjänliga till allt annat, emedan vattnet inte kunde aftappas, kunde blifva äfven så tillräckliga dyngstackar.

Skiffrig sten begynte ses på höjderna, som fördelte sig såsom en skiffersten, dock grofvare; något liknande ställsten, som merendels är ett tecken till en närgränsande malm.

Guldgrufvan kommo vi till kl. 6. Proberaren Colling handledde oss till alla skärpningarna, dem vi sågo med största ifver vara fortsatta, och åter andra skärpningar alldeles lämnade. Strecket gick ad angulum acutum nedför inåt berget. Gedigna guldet höll sig uti en blek kis. Ordinarie bergarten var mörkgrå med några rödaktiga strimmor. Berget var ingenstädes brant, utan sakta kullrigt och skärpningarna voro på sidan emot det öfversta af berget ansatta. Ett annat berg, skildt ifrån den ordinarie guldgrufvan med en stor mosse af oändligt djup, hade ock framgifvit siktbart guld. Så många anledningar af gediget guld, på så många ställen och så långt ifrån hvarandra, gåfvo tydligare tillkänna den stora skatt här ligger fördold, än som de utmärkte det rikaste rum af mycket guld.

En huggorm låg på vägen vid återresan, han var stor och grå, hans rygg var liksom med ett mörkt taggband, emellan hvilka taggar en blå fläck sågs längs åt kroppen, hufvudet skildes ifrån den mörka ryggen medelst en blå angulus acutus, hvars fibra superior var i kanten med hvita fläckar besatt. I munnen, på hvardera sidan fram mot spetsen och i öfra käken, var en stor tand, som kunde både indragas och utspännas som en kattklo, hvilken gaf tillkänna, att denna ormen var af det släktet, som gjorde skadliga, ja ofta dödliga sår.

En runsten stod midt på vägen en kvarts mil förr än man kom tillbaka till Hvetlanda, men var

så alldeles öfverdragen af lichene crustaceo & leproso, att han omöjligen läsas kunde, där man ej haft en hel dags tid honom att rengöra; dock tycktes följande bokstäfver ses:

.... ᚼᚾᚱᚢ:ᚠ . . . . .

...ᚱᚢᚦᚱ:ᛋᛒ·ᚾ:ᚦᚢᚱᛒᚢᚾ:ᛋᚢᚴ:ᚾᚠᚾ . . . . .

Efter fem och en half mils resa kommo vi flytande af svett i solhettan tillbaka vid middagstiden till Hvetlanda.

En runsten låg på kyrkogården så medfaren, att man ej ett ord på honom läsa kunde. En annan runsten satt vid södra kyrkdörren, på hvilken följande bokstäfver sågos:

ᛁᛁᚾ*ᚱᛁᛋᛐᛁ*ᛋᛐᚼᚼᛆ*ᚾᚠᛐᛁᛋ ᛘᛆᛒᚱᛅ ᚦᚢᚱ'

ᛅᚼᚼᚾᚱᛋᛐᚼᛆᛋᛋᛁ··

Hvetlandas många ruiner efter murar, källare, gator etc. sägas vara efter Witala stora stad, af många tiders tider så förändrad till en liten by.

En jordart, som var mörk till färgen, men sades blifva blå när det regnade, låg bredvid vägen på Brankullen, i Korsberga socken, tre kvarts mil förrän man kom fram till Stockatorp: i henne lågo svarta knottriga stenar, bestående af mica.

Resan gick fort hela natten ifrån Hvetlanda till Stockatorp, en och sju åttondedels, till Nöberlöf en och fem åttondedels mil; på denna vägen hade vi Ykshulta backar en åttondedels mil upp- och nedföre. Till Åshult en mil. Till Åreda en och fem åttondedels mil. Här begynte vi se de sköna bokskogar. Till Växjö en och en half mil, dit vi anlände om morgonen kl. 8.

Maj 24.

Växjö stad låg nästan midt in i landet, var tämligen tätt bebodd, byggd med trähus, anlagd med räta och ljusa gator, som nyligen voro med träd besatta; ej synnerligt stor; här var landshöfdingesäte och kansli, biskopssäte och konsistorium, gymnasium och skola, inga manufakturer utom tobaksspinneriet. Det sköna templet, af S:t Sigfrid uppbyggdt, stod nu ett bedröfligt spektakel, sedan det af elden för ett år sedan, då åskan tände dess höga torn, blef alldeles öfverrumpladt. Vi besågo S:t Sigfrids kläder, hans korkåpor och mössor (mitellas) klufna uppåt spetsen såsom en kardinalsmössa. Vid Östragård sågs S:t Sigfrids källa, i hvilken den helige Sigfrid skolat döpt. Ej långt härifrån lågo några stora stenar, uti en af dem voro sju hål inborrade, i hvilka ljusen skolat stått under döpelsen.

Maj 25.

Apoteket här i Växjö, det apotekaren Falk inrättat, var i det stånd, att det kring hela riket har få sina likar.

Skolan besågo vi kl. 9, hvarest vi uti gymnasiet räknade vid pass 80 personer, och i trivialskolan sades vara vid pass 150 lärjungar.

Solberget, som låg norr om staden, hade på åtskilliga ställen i sig en brånad och viste fram på ett ställe en kis, som bägge gåfvo anledning till järn. Nu stodo på berget i blomma hägg, slån, björnbär, liljekonvalje, turritis major, saxifraga alba, orobus tuberosus, paris och kattfötter. På östra sidan af berget var en ättestupa, dödsprång kallad.

Hofslund låg ännu mer i norr, af bok, ek, björk och andra löfträd mycket angenäm.

Maj 26.

Assessor Joh. Rothman, provincial-medicus och lector fysices, en man af mycken erudition och förfarenhet, visade oss en sällsam svamp eller phallus volvatus, pilei apice clauso, funnen omkring Växjö, så sällsynt i hela Europa, att få botanici honom någonsin sett; ty bad jag honom öfversända samma svamp till Vetenskapsakademien, hvilket ock skedde. Se Vetenskapsakademiens handl. 1742, p. 19, t. 2, f. 1.

Ändtligen lämnade vi Växjö, hvarjämte vi sågo stengärdesgårdar vara nyligen anlagda, men få; ty nationen var vid dem ovan; skogarna var man ej rädd om och mödan var större att bygga af sten.

Safva bars hem ifrån skogen af pojkar, som mötte oss. Safva är så allmän i Sverige, att hvart barn den ätit, men är ock utomlands däremot så sällsynt, som här allmän; ty få vi henne korteligen beskrifva: vid denna tiden då tallen utslagit sina årsskott eller tallstruntar till en half à en fingers längd, är rätta tiden att safva. Barken lossas rundt omkring vid lederna, drages af sedermera som ett skinn ifrån bålen, som denna tiden lätt låter göra sig; när denna leden (internodium) blifvit bar, är hvita trädets superficies helt pulpös, söt och till konsistens af ett gelé; denna pulpa afdrages ifrån stammen med en knif eller citterträd, d. v. s. mässingstråd eller fin ståltråd. Denna så afdragna safva ihoplägges eller vecklas tillsammans, ätes för smakens skull rå, färsk och opreparerad; ligger hon längre, blifver hon seg, kådfull och osmaklig. Trädet, af hvilken safvan tagen är, föres hem om vintern och brännes opp på spiseln, men tages safvan af de växande och på rot stående träden, falla de alltid och förtorkas ofvanför det ställe, som är afbarkadt. I denna safva ligger en veritabel balsam eller resina med vatten upplöst, tjänar alltså safvan, utom det

hon för lust skull ätes af gossar och ynglingar, såsom ett medicin mot utslag, maskar, andtäppa, lungsot och skörbjugg; ty hon drifver mycket urin utan att själf vara skarp, och graverar mindre magen än någon annan balsam, utan att laxera.

En och fem åttondedels mil hade vi till Åreda. Nattskator (hirundines caprimulgi) flögo upp för oss här och där på vägen, sedan solen var nedgången och natten mörk.

Två mil hade vi fram till Lenhofda, hvarest vi blefvo öfver natten.

Maj 27.

Tordön, regn och blixt nödgade oss att blifva kvar i Lenhofda till kl. 3 eftermiddagen.

Vintren emellan 1740 och 1741, eller den sist förlidne, var ej så stark eller långsam som emellan 1739 och 1740, gjorde dock väl tre gånger större skada, besynnerligen här i Kronobergs län öfverallt, där vintern var mer skadlig än i Uppland: ty ej allenast aplar och päron utan ock plommon samt körsbär, ja självfva vinbärsträden blefvo fördärfvade, hvartill ofelbart snön, som kom strax före Michaelis tid, medan träden ännu hade sina gröna löf och alltså uti sig sin fulla saft, mycket kontribuerade.

Vidskepelser, som gärna hänga vid den enfaldiga hopen och lättast underhållas i aflägsna provinser, voro nog många kvar här på orten efter påfvedömet och hedenhös. Från det senare hafver folket kvar den vidskepelsen, att när kreaturen dö bort för den ena, då gräfva ned ett as uti sin grannes åker eller dynghög, att olyckan må transporteras ifrån hans hjord till hans grannes. Ifrån påfvedömet hafva de kvar ett sätt att kurera febres ephemeras: när någon får rysning, därpå hetta, blifver liksom sönder-

slagen i kroppen, blöder näsblod eller hostar blod, som allt påstår ett par dagar, tror gemene man att den blifvit gastakryst och kurerar honom med bortläsande, sålunda:

Vår Herre Krist och Sankte Per
de gingo sig den vägen fram,
så möter dem en döer man.
Då sa vår Herre och Sankte Per
till den döda mannen:
hvart skall du gå?
Den döda mannen sa:
jag skall gå till N. N. (Jonas & c:o).
Hvad ska du där?
sa vår Herre och Sankte Per.
Jag ska krysta honom, så hjärteblodet ska rotas.
Nej det ska jag förvägra dig,
jag ska lägga dig under stock och sten
så att du ska göra ingen man men.

Färggräs, som växa själfva i landet, brukas här mycket af allmogen.

Svartfärg, en jord, finns här i Lenhofda socken vid Snigelstorp på skogen en kvarts mil ifrån kyrkan. En dylik jord sades finnas vid Horshult i Virestad socken och skulle vara en dy, som gaf mörkare färg än någon annan svärta. En annan sade, att de färga sitt vadmal svart med en jord, som finns i Boderups församling.

Rödt färgas här i socknen med byrtelet, hvilken de köpa af västgötarna och ser ut som en mörkaktig lera med många röda fläckar isprängd; när denna skall brukas, kokas hon med vatten och litet urin.

Gult färgas på åtskilliga sätt: somliga koka björklöf tillsammans med garnet. Andra bruka takmossa. Denna takmossa är en lichen orbiculis peltatis, gul

till färgen och växer merendels på spånlagda kyrktak. Mossan kokas med vatten och alun och utan alun; på bägge sätten gifver det en gul färg och tämligen hög, dock med alun blekare. Andra färga sitt garn gult med barken af afvenbok (carpinus), som stötes och kokas med vatten, dock blifver denna färg ej så hög som med vallbjörksbark.

Grönt färgas här nere med törstebär (frangulæ); när garnet först blifvit gult kokadt med björklöf och torkadt, kokas det ånyo med dessa bär, som gifva en grön färg.

Brunt färgas med stenmossa, hvilken mossa kokas med vatten, silas sedermera ifrån mossan, förrän garnet ilägges, annars blifver det fläckigt af mossan. Sot kokadt med spisöl gifver ock en brun färg, dock ljusare än af stenmossa.

Mest all stenmossa färgar, ty violmossan, som gör violstenen röd, färgar höggult, om man gnuggar honom mot en handske eller lägger honom emellan ett vått kläde. Det är märkvärdigt att kvinnfolken, då de skola hämta stenmossa till brun färg, ej så noga hålla sig till en sort såsom älänningen, utan taga härtill hvarjehanda sorter, som växa på stenar.

Ljusen, som bönderna här nere stöpa, färga de ofta gula såsom vaxljus medelst väggmossa (lichen leprosus luteus), som ser ut som ett gult mögel och växer på gamla väggar; denna afskrapas, bindes uti en linneklut, kokas i vatten, som häraf blifver gult, och med detta gula vatten utspädes talgen under stöpningen. De fattiga blanda mycken grankåda ibland sin talg vid ljusstöpningen, hvarigenom de väl få flera och större ljus, men dessa kådljus brinna fort med hög låga, rinna, ryka och osa mycket.

En mil hade vi från Lenhofda till Märhult.

Andromeda stod på ömse sidor vid vägen i kärren med sina höga liffärgade blommor.

Ljungryar med hög ljung hade vi hela dagen kring vägarna, hvilka icke litet kontribuera till underhåll för bien, som här på orten i myckenhet brukas.

Klapper täckte åkrarna, sades dock ej skada sådden utan hålla fuktigheten kvar i myllan.

Multnade ekar lågo här och där på jorden, som bättre hade tjänat till gödsel under de härligaste liljor och lökväxter, för hvilka ingen jord är tjänligare, eller ock till gångar i trädgårdar, genom hvilken de hållas rena ifrån ogräs.

Två mil till Villeköl. Gästgifvaregården låg öde, ingen var gästgifvare, ingen hållkarl; fingo vi alltså inga hästar, utan nödgades taga de uttröttade till nästa gästgifvaregård; en olägenhet för resande, som jag tillförne aldrig märkt i riket.

En och en half mil till Brännehult i Kalmar län.

Ekar äro de nyttigaste träden i riket, besynnerligen för deras nytta vid skeppsbyggerier. Man beklagar allmänt att ekarna här i Sverige växa mer greniga och krokiga, men mindre jämna och raka än de utländska; man har sökt genom stadigt kvistande få träden till jämn växt, men har dock föga lyckats; här på orten sågo vi de rakaste och jämnaste ekar vi någonsin sett; ty voro vi angelägna att utröna orsaken, då vi funno, att jordmånen härtill föga eller intet kontribuerar utan allenast att ekarna stodo tätt och trångt vuxna, hvarigenom de såsom tall, uti en tät dunge, växte smala, mindre greniga och liksom täflande med hvarandra om företrädet i höjden, och att då de lägsta blefvo kväfda af de höga fingo dessa efter hand tillfälle att göra starkare stam. Hvarför de, som äro angelägna att plantera väl växta ekar, böra så och sätta dem nog tätt och trångt i förstone, efter hand uthugga de som stå mest trångt, så blifva därigenom ekarna väl vuxna. Äfven detsamma ser man i tallskogarna, huru af de smalaste humlestänger med tiden blifva de stör-

sta och rakaste timmerstockar och mastträd, de där aldrig sådana varda, om tallen, medan hon ännu är ung, får på sidan utslå sina frodiga grenar.

Skogseld hade hela kvarts milen jämte vägen uppbränt skogen, förrän vi kommo fram till Villeköl, förorsakad af svedjebrännande.

Blomstren i dag voro ask, mjölonris, skvattram, veronica fœmina, trientalis, hottonia.

Mjölonris växte i det allra magraste grus, där ingen annan växt sig föda kunde och, det märkvärdigt är, här långt frodigare än i bättre jordmån.

Idegran (taxus) sades växa i Kongahärad vid Lindfors bruk uti Ryds socken; där folket koka henne med vatten och tvätta sig för skabb. Sedan vi kommit in i Kalmar län blef landtmånen långt mildare, slätare och behagligare. Bokskog sågs på ett ställe i dag.

En och en kvarts mil till Bergsryd.

En och en kvarts mil till Hårby.

En och en kvarts mil till Kalmar, dit vi anlände kl. 6 om morgonen, sedan vi rest hela natten.

Maj 28.

Kalmar stad sågs utanpå helt präktig med slott, batterier, grafvar, skansar och flera dylika fästningsverk; belägenheten vid hafvet, den täcka kyrkan och några stenhus gjorde honom behaglig. I staden var intet vatten att tillgå, fast brunnar voro mest i hvar korsgata, men alla med salt vatten fulla; sades att allenast på slottet skulle vara en brunn med sött vatten. Hafvet gaf luft från stranden in i staden utaf tången, som kastas upp till landet. Vallarna voro gula, ty stenarna voro öfverdragna med lichene fulvo sinibus dædaleis laciniato. Kyrkan stod midt i staden, byggd i kors med fyrkantigt hörn i

hvart sinu, utan höga torn; inuti var hon täck och ägde sköna skrudar. Största olägenhet mötte oss här med spiskvarter; ty sedan vi hade flera timmar fåfängt sökt omkring staden, vunno vi det ändtligen hos apotekaren, mer för böner än penningar. Källare och viner voro därefter.

Slafvarna eller fångar, som för grofva förseelser blifvit dömda att här arbeta på fästningen, sågo vi härom dagen släpa såsom hästar, men mot afton kl. 6 drifvas in uti mörka kulor under vallen. Fyra styfver bestodos dem om dagen till mans att lefva på; men då de arbetat från kl. 6 om morgonen intill aftonen, utom kl. 11 till 1, hade de ett par styfver mera eller sex styfver för dagsverket. Deras elände reste håren på hufvudet, hvilkas nåd var alldeles borta och som voro dömda till eviga lifsfångar.

Skansarna Grimskär och Käringlåret lågo vid pass en fjärdingsväg ute i hafvet på helt små öar; den förra utanför slottet midt i passagen för skeppen; i denna sades vara en brunn med sött vatten. Den senare skansen låg närmare intill vallen.

Knutarna på trähusen i staden voro utanpå beslagna med bräder, att de längre tid måtte uthärda emot vädret och luftens makt.

Tången, som låg vid stranden och växte upp under vattnet, hade uti sig tvenne slags blåsor: det ena slaget af blåsor voro ett par slätare, utan gryn, och hade liksom spindelväf uti sin kavitet; de andra blåsor, som slutade spetsarna, voro aflånga och gemenligen trenne; deras cortex var liksom med gryn bersprängd, och i deras kavitet var en hvit pulpa.

Ulva prima låg helt grön och ihålig, som uppblåsta tarmar, till stranden kastad.

Hela dagen var mulen och kulen.

Maj 29.

Denna dagen blåste helt starkt, att vi ej vågade oss öfver till Öland; användes alltså tiden att bese staden, slottet och färgeriet.

Färgeriet (det rätta) var utom staden; ty inuti staden kunde intet färgas, emedan vattnet var salt.

Ängsskära (serratula) köptes ifrån Öland för 10 styfver lb., växer väl kring Kalmar vildt, men mycket litet; med denna färgades gult.

Safflor (carthamus) voro blomblad, köpta utifrån, som färgade rosenrödt. Denna tistel skulle mycket väl kunna sås i de södra Sveriges provinser till färgeriernas tjänst: hvarvid märkes att om denna växt får en mycket frodig jordmån, kommer den knappt till blomma, men uti torr jord blommar snarare, fast med mindre blommor.

Tyghuset besågs af oss förmiddagen med dess stycken, bommar, lavetter och flera tormentis bellicis; ja självfva Mars' bibliotek med värjor, pistoler, karbiner, artigt i ordning ställda såsom böcker uti ett bibliotek; jämte detta sågs smeds-, snickare- och svarfvareverkstäder vid tyghuset.

Gatorna i staden gingo helt räta, hvar och en slutades med en port på vallen och merendels en brygga uti hafvet.

Vi gingo från tyghuset och staden uti söder åt slottet, hafvande sjön på vänstra och ett fält på högra handen, samt slottet midtför oss; på detta fält växte föga annat än hundtungor och mannablod.

Mannablod eller mannaört är en växt, om hvilken mycket talas i Sverige; jag var ock speciellt anmodad af åtskilliga riksdagsmän att noga utröna, hvad mannablod månde vara för en växt: om hvilken sagan går, att den på ingen annan ort i världen skall finnas mer, än endast vid Kalmar slott, hvarest hon skolat uppsprungit af svenskars och danskars

blod, som på detta fält tumlat i forna krig. Vi voro därför så mycket mer pickhågade att åskåda ett sådant sällsamt ting i naturen, som naturen plägar endast uppehålla och föröka de skapade ting, utan att själf skapa: ty blefvo vi så mycket mer flata, då vi henne sågo intet annat vara, än den ordinaire ebulus eller sambucus herbacea, som växer vildt öfver större delen af Tyskland, vid Växjö och i trädgårdar och där hon en gång inkommit så förökar sig, att hon ej utan största möda kan utrotas; dock är dess nytta större än dess raritet, helst hon här växer i synnerlig myckenhet, att hon kan årligen lämna alla apoteken tillräckligt af ebuli rotblad, blommor, bär, frön, mos, bark, som alla brukas på apoteken. Några här på orten hade profvat bären till färg och sade oss att de gåfvo en violett behaglig kulör.

Vi besågo slottet och betraktade dess murar, som så många styckeskott utstått, och gingo omkring alla dess vallar.

Maj 30.

Hela denna dagen var mulen, kall och olustig med stark blåst och storm, att vi knappt kunde gå utom dörren, mycket mindre gå öfver till Öland.

Stadens kommers sades bestå uti tjära, bräder, ekvirke, golfsten, pottaska och alun ifrån Lovers alunbruk.

Maj 31.

Det var i dag lika omöjligt för oss att gå öfver till Öland; ty storm, hagel, mulen himmel och köld voro väl så stränga i dag som i går.

Vi togo apotekaren Nordstedt med oss att botanicera, ställandes vår väg åt Kungsladugården, som låg en kvarts mil ifrån staden, omkring hvilken lågo vida ängar och sköna eklundar.

Scandix seminibus hispidis, som är mycket lik den allmänna körfveln och växer på dynghögarna i Holland, men aldrig blifvit tillförne i Sverige upptäckt, fanns utanför batterierna jämte gärdesgårdarna.

Ranunculus foliis rotundis et capillaceis täckte dikena med snöhvita blommor.

Hottonia fanns mycket frodig och ymnig uti ett litet kamhaf, bort emot ladugården.

Hydrocotyle foliis peltatis orbiculatis undique emarginatis, en liten växt, som ej heller blifvit tillförne räknad ibland de svenska örter, stod ymnigt vid stränderna af den puss, i hvilken hottonia växte.

Scorzonera caule subnudo unifloro, foliis nervosis planis stod öfver hela stora ängen jämte ladugården på torrländta ställen. Denna scorzonera är nog lik det slaget, som i trädgårdarna växer, dock mindre med smalare och längre rötter. Rotbladen äro kvarterslånga, lancettlika (lineari-lanceolata), spetsiga, på bägge ändar släta, med tre nerver. Stjälken kvarterslång, rak, refflad (striatus); uppåt brun, något litet luden, och enblommig, har tvenne blad på sig, som äro långt smalare och mindre än rotbladen. Blomfibrernas fjäll äro mer spetsiga på denna än på dem, som växa i trädgårdarna. Blomkronan är gul och dess småblomster äro just så långa som blomfodret. Fröens papp är på sidorna strålig såsom en fjäder. Denna har jag sett på åtskilliga ställen i Skåne och Småland, men som hon inte växer i de nordiska provinser, har hon inte förut kommit att antecknas ibland de svenska växter. På apoteken finns radix scorzoneræ, som tages, öfver mesta delen af Europa, af trädgårds-scorzonera; men orätt, ty de växter, som kultiveras, blifva långt mildare till smaken, som man ser på lactuca, cichorium, sparris etc., alltså ock mista den starka medicinala kraften, hvilken man söker på apoteken. Bör därför

dennas rot, som växer vild, tagas för apoteken, men trädgårds-scorzoneran för köken. Medici klaga allmänt att radices scorzoneræ inte göra den effekt med svettdrifvande och andra operationer, som beskrifvas i böckerna, men orsaken är ingen annan, än att den genom kultur försvagade roten tages på apoteken.

Växter, som denna tiden allmänt sågos, voro: paris; pulsatilla prima; ranunculus foliis radicalibus reniformibus crenatis, caulinis digitatis linearibus; anthyllis; plantago foliis lanceolatis, spica subovata; turritis foliis omnibus dentatis hispidis, caulinis amplexicaulibus; arabis foliis lanceolatis petiolatis integerrimis; cardamine prima; geum 1, 2; trientalis; pingvicula 1 stod i full blomma; viola caulibus adscendentibus floriferis, foliis cordatis var i sin bästa fägring; orchis palmata var ännu ej utslagen; serratula hade ej ännu fått stjälk; primula foliis grenatis glabris, limbo florum plano var ymnig. Juniperus mas et fœmina mjölades denna tiden.

En källa eller brunn sågs utanför ladugården, ifrån hvilken stadens invånare hämtade sitt friska vatten, som alltså blef dyrt, för långa och besvärliga vägar.

Juni 1.

I dag blåste nästan som de förra dagarna. Men trötta vid Kalmar, sedan vi här uti fyra dagar väntat på lugn, resolverade oss gå öfver på färjan och passera de många grund, som äro mellan Kalmar och Öland. Fläckfebern, som redan anstuckit tvenne, som i huset bodde, den korta sommartiden och den angenäma prospekten af Öland skyndade dagligen på resan.

Kl. 3 eftermiddagen stego vi på färjan vid en sydväst stickande storm, lämnandes Kalmar med mer än 30 finnskutor och små fartyg bakom oss.

OLAND.

Juni 1.

Ölands strand hade vi knappt rört, förrän vi märkte, att detta land var helt annorledes än de andra Sveriges provinser; satte oss därför i sinnet, att desto nogare uppteckna allt hvad på denna ö föreföll.

Slånbuskarna stodo hvita af en mossa, som dem nästan helt och hållet täckte, hvilken var lichenoides LV Dillenii.

Skogen stod full af björk och enbuskar, hvaribland växte slån och törnrosor, att man med största möda kunde komma fram. Jordmånen var af mycket djup och skön mylla, allestädes i skogen af svinen upprotad, att ingenting fordrades till den härligaste äng, utom röjning och gärdesgård.

Ölandsspikar eller dartar, helmintholithus nautili recti, funnos allmänt i stenarna, som voro upplagda till gärdesgårdar.

En petrification, som var nog sällsam till skapnaden, fast allmän här på orten, hölls af oss för en impression af helmintholithus echinus, i hvilken den ena sidan allenast syntes, som hade lämnat skalet i stenen.

Myggor flögo tusentals, såsom de största bisvärmar, utur buskarna ned mot sjösidan, att man skulle trott sig vara kommen i den vildaste Lappmarken, om dessa mygg allenast kunnat stinga: aldrig hafva vi sett en så stor myckenhet af mygg. Denna insekt får kallas tipula thorace virecente, alis membranacei coloris, puncto nigro. Denna mygga är dubbelt större än den som sticker, vingarna ligga flatt, äro hvita med en svart prick midt på vingen mot yttre kanten, förorsakad af ett par ådror, som

där anastomoseras; kroppen är svart, litet luden, vid inskärningarna ljusare; under bröstet ligger en stor påse. Mygget gapar och rör munnen men sticks inte; framfötterna äro något längre än andra paret; hans horn äro buskiga med framåt ställda hår; stjärten håller han uppåt böjd. Honan är alldeles lik hannen, men har en mage föga längre än vingarna, hon sätter ej stjärten så högt i vädret, och hennes horn äro mycket litet ludna.

Torbaggar (scarabæi) vältrade sig allestädes i hästträcken.

Hirundo dorso nigro-cærulescente, tectricibus immaculatis, eller den svalan, som bygger utanför väggen under takfoten, beskrefs. Näbbet är svart, kort, bredt, nästan som en triangel; hela kroppen ofvanpå svart, men hufvudet och ryggen ofvanpå i blått stötande; näsborrarna bara, ögonen svarta; vingarna ganska långa, mörkaktiga, hafvandes, då fågeln sitter, samma längd som stjärten. Vingpennorna äro 18, af hvilka de 9 första äro spetsiga och den ena proportionerligt längre än den andra, alltså den yttersta längst, men de 9 inre pennor äro jämnlånga, trubbiga och litet klufna i spetsen. Stjärtpennorna äro 12, de yttre något längre och de yttersta alltså längst; alla pennorna med deras öfre täckfjädrar äro mörktaggiga. Undre delen såsom haka, bröst, mage, undre täckfjädrarna af vingar och stjärt med bakdelen af ryggen voro hvita; benen och tårna hade en hvit ull uppå sig; klorna voro små och sidtårna voro jämnstora.

Cancer, pulex fluviatilis dictus, fanns om aftonen vid hafsstranden emellan gruset. Denna var långt mindre än en räka, eller föga större än en mygga; kroppen var ihopkramad, hon hade i pannan 4 horn nästan jämnlånga, hvardera af 3 fasta leder, utom den yttersta, som var ett hår af oändliga leder; 6 par fötter hade hon; det första paret hade chelas

med rörlig tumme öfverst på klon, utan något att hålla emot; sedan voro några fötter där stjärten begyntes, hvilka böjdes fram under buken, men ändtligen voro ock tu par fötter i spetsen tvåklufna (bidigitati), som sutto under stjärten; stjärten var spetsig och dess leder hade på sidan vid yttre kanten en aflång röd fläck. Denna skildes ifrån andra kräftor därmed, att hon ej hade något stort harnesk öfver bröstet, utan alla lederna af ryggen voro lika stora.

Musslor funnos här vid stränderna allmänt af trennehanda slag:

Concha testa subrotunda, sulcis 26 longitudinalibus, tribus tranversalibus. Dess skal var hvitt, urholkadt med 24 à 26 djupa skåror, som emellan voro upphöjda; på inre sidan syntes äfven skalet ingräft med strimmor; dess basis var liksom betäckt med två dylika små musselskal på hvardera sidan, af hvilka den ena eller yttre var mindre än den andra; hvart och ett skal var nästan rundt, tjockt och stort som ett lupinfrö.

Concha subrotunda glabra incarnata, var nästan rund, något på trekant stötande, mindre bukig, tunn, liffärgad, slät med några fina och med bara ögon nästan osynliga strimmor tvärt före omkringgifven, var ock mindre än den förra.

Concha mytulus dicta, var svart, något stötande på violett, aflång som en skinka, framåt trubbig ihopkramad på ena sidan, slät med strimmor som gingo omkring såsom på en hästhof.

Natten blefvo vi öfver uti Färjestaden.

Juni 2.

Kl. 4 om morgonen reste vi ifrån Färjestaden; apotekaren Norstedt i Kalmar gjorde oss följe, att underrätta sig om inländska medicinalväxter. Resan

ställdes åt Borgholms slott. Vädret var behagligt; jorden var slät; trasten sjöng i träden.

Gärdesgårdarna sågo vi vara byggda på åtskilliga och flera sätt, än man observerat på någon annan ort; såsom

a) stenmurar af skiffrig röd kalksten, då stenarna löst och enkelt voro lagda på hvarandra till en och en half alns höjd, ofvan uppå armerade med torra slånkvistar;

b) enkvistar, horisontalt lagda och flätade emellan perpendikulära enstörar;

c) enbuskar, lagda tvärtföre och fasthållna med perpendikulära störar;

d) granflisor tunna, klufna och ofta en half aln breda, lagda sist;

e) stängslet kring husen eller gårdarnas inplankning var af tjocka störar, klufna i spetsen, af hvilkas klofve tvärstocken uppehölls; innantill stodo upprättade ekplankor och mot dessa tvärstockar sig stödjande, dock helt lösa, att man lätt borde kunna stöta planket inåt gården, men de kreatur, som voro inne på gården, ej så lätt slippa ut.

Husen voro mest byggda af ekplankor, inslagna uti stående plankor såsom lador utan knutar, med inslaget ler i fogningen att bättre täppa springorna. Ofvanpå skorstenarna lågo fyrkantiga spjäll, som vägdes upp och släpptes ned efter behag.

Rep gjordes här på orten af lindbast, utan att det förut röttes.

Jordmånen här emellan hafvet och landtborgen bestod af djup, ren och skönaste svartmylla. Skogar voro af ek, björk, al, lind, hassel, slån- och enbuskar.

Ljung sågs ej ett enda stånd på marken hela dagen, utan allestädes en grön gräsvall.

En kvarts mil från Färjestaden togo vi af landsvägen på vänstra handen uti ett skönt änggärde,

Björnhofda tillhörigt; denna trakten var skön af löfträd, besynnerligen af lind och hassel; här funnos de allra sällsammaste växter, som förut i Sverige varit ohörda, och hvilka att åskåda jag reste 1738 ifrån Paris till Fontaineblau, där jag dem såg en gång utan att någonsin tänka få dem mera betrakta.*)

Fläder och oxel växte helt vildt och öfverflödigt i skogarna, att apotekarna ej behöfde förskrifva flädersaft ifrån Tyskland.

Vinterrågen knappt alnslång stod i ax; kornet var härligt.

En kvarts mil förrän man kom till Isgärde låg Glömminge kyrka på vänstra handen.

Lundarna sågo allestädes ut som trädgårdar på Karlberg.

Efter en och en kvarts mil ombyttes hästar uti Isgärde gästgifvaregård, hvarpå vi kommo in uti en stor skog af tall och ek, där tallskogen var mycket tjänlig till timmer.

Vid Rella gård växte ægopodium, angelica sylvestris, laserpitium, aster falicis glabro folio, åtskilliga orchidéer och evonymus, som utom Skåne ej varit sedd i Sverige.

Valnötsträden, som ansenligt stora vuxit i trädgården, voro af vintren utdöda.

Jägaren berättade oss, att kronhjortarna hafva sin brunst i september, men dofhjortarna i oktober, och att bägge äro 40 veckor dräktiga; att vildsvinen paras i oktober och gå äfven som björnen 16 veckor med sitt foster; att mindre sorten af hägrar esomoftast här finnes och tranor i myckenhet. Han gaf oss ett par sjöfåglar att beskrifva.

Knipa (anas clangula), hannen är helt och hållet hvit, utom näbbet, ryggen, stjärt- och vingpennorna med en linea längs åt vingen, som alla äro

* Här följer en utförlig, hufvudsakligen på latin affattad beskrifning öfver åtskilliga orkidéer. Se förklaringarna efter texten!

svarta, hufvudet svartblått, tinningarna hvita och näbbet trubbigt.

Skräcka, honans hela kropp var ofvanpå med stjärt- och vingpennorna helt grå, men inunder är hon helt och hållet med täckfjädrarna hvit; hufvudet gulgrått med hängande tofs.

Cimex hyoscyamoides Petiverii, märkt på ryggen med S:t Andreas' röda kors, fanns mer än ymnigt på bolmörten. Äfven sågs här en tämligen stor hvit spindel med röd mage.

Askstockar tjocka som timmerstockar af 3 famnars längd, varande emellan 50 à 60 års ålder efter ringarna i trädet räknade, lågo tämligen många på gården; dessa voro ärnade till brancarder på vagnar för hofvet, hvartill intet lättare och tjänligare träd gifves.

Salpetersjudarna voro vid Rella i fullt kok; de profvade jorden på salpeter, då de lade henne i vatten och af vattnet släppte en droppe på knifsbladet, som torkades i solen, då salpeter sig kristalliserar och blifver hvitt. Hela processen var denna: myllan lakas, vattnet afhälles och kokas, uppspädes med dylikt lakvatten, koket kontinueras merendels 5 à 6 dygn, öses upp i käril, aska tillägges att supa upp fettman, dekanteras, kokas och skummas som tillförne, kontinueras ad pelliculam usque eller till dess en droppe på knifven strax kristalliseras. Då man dem frågade om en salpeterjord, som väl är utlakad, efter 5 à 6 år gifver åter salpeter och det mer än någon annan förut obrukad jord, svarades alldeles ja. De berättade, att den jorden är bäst som tages under båsen i fähusen, men ej så där urinen faller.

En stengärdesgård låg här, som var manshög, vid pass en kvarts mil lång, begyntes på vänstra handen och inneslöt kungsladugården Halltorps ägor; efter dess hela längd jämte muren växte asclepias.

Alfvarens art och egenskaper fick man nu se, som är mesta delen af hela Öland, bestående af en horisontal höjd, som är helt torr, bar och skarper, ty hon är endast af röd kalksten med en fingers eller alldeles ingen jord betäckt. Ifrån alfvaren till stranden är merendels vid pass en åttondedels mil, som är en helt låg trakt med skog, löfträd, ängar och åkrar utsirad, ifrån hvilken jorden antingen ganska brant uppstiger till alfvaren eller ock skiljes med en perpendikulär oändligt hög afbrytning. Gårdarna äro merendels ställda vid sidorna af alfvaren, dock utom landtborgen. Själfva alfvaren ligger liksom öde eller en steril allmänning för fänaden.

Landtborgen är intet annat än sidorna af alfvaren, hvilka slutas med en liten ås, som innesluter inom en oval ring hela alfvaren, besynnerligen på vänstra sidan. Denna landtborg är landsvägen för de resande, som ej behöfver lagas eller utstakas.

Astragalus, den jag i Vetenskapsakademiens handlingar 1741 pag. 202 kallar astragalus campestris minimus, är en liten, men mycket sällsynt växt i världen. På själfva landtborgen inåt alfvaren, gent emot Räpplinge kyrka, funno vi allra först denna växt, som sedermera förekom på några ställen af alfvaren. Roten var ganska lång men smal. Örten har inga grenar utan några skott, som lägga sig på sidorna, knappt en half tvärfinger långa, af dem uppväxta många blad, alla kortare än en finger, alla pinnata eller hopsatta af 14 à 16 par små blad, som äro aflångt ovala (lanceolato-ovata) med sina hår glänsande. Stjälken går ur roten hel och odelt, bar och af fingers längd, slutas med ett löst ax af 10 à 12 blommor, hvars blomblad äro lancettlika, kortare än det aflånga och ludna blomfodret, som har 5 mörka taggar utan att vara räffladt. Kronbladen äro blekgula eller hvita, på gult stötande utan strimmor. Ståndarna äro halfbröder.

Denna blomma hafva botanisterna förut uppletat uti schweiziska bergen, och herr Haller den uppritat ibland sina schweiziska örter tab. 13.

Stenbrotten begynte nu att synas på alfvaren. Den röda kalkstenen, hvaraf hela alfvaren består, brytes af bönderna till golfsten, men det märkvärdigt är, nästan allenast i dagen och här till 6 kvarters djup. Denna sten ligger horisontalt i skifvor, af hvilka de öfre äro tunnare, lösare och bräckligare. Så snart arbetaren kommit till sitt ordinarie djup, lämnar han det och går ej vidare; häraf ser man hela trakterna, nästan så långt man kan koxa med ögonen, vara förvända uti en infelix och stenig Arabia, uti en terra mortua eller stenrös af flisor, på hvilka knappt någon människa kan gå, mycket mindre något grönt växa. I själfva brottet äro åtskilliga springor mest perpendikulära, men en af dem här på trakten mycket märkvärdig och nödig, som går i nordväst och sydost, fallandes något oblique mot söder, hvilken springa af stenbrytarna noga iakttages. Stenen vanns med hammare och kil, sedermera passades till fyrkantig golfsten af 18 tum i fyrkant, och sist till skurkvarnarna, som merendels äro anlagda ej långt därifrån.

Skurkvarnar äro inrättade under bar himmel på själfva jorden: en ring af 6 famnars diameter (plus minus) lägges här af fyrkantiga golfstenar något upphöjd och helt horisontalt; i centrum sättes en perpendikulär axel af trä, hvarpå lägges en radius af 3 famnars lång stång, som dock är något tjock och med den ena ändan genomborrad, att gå kring sin axis och med den andra ändan infästad vid ett krokigt trä nästan af en halfcirkels form, som vid bägge sina fötter hafver en järntagg. Ringen sades vara lagd af släta golfstenar; på denna ring läggas tvenne rå golfstenar efter hvarandra, att en fot med järntaggen tar i hvardera och ett par hästar eller oxar

draga yttersta spetsen af radio omkring sin axis utanför stenringen, att de 2 stenar således skuras släta och den nedra ringen således poleras helt glatt genom flera stenars slipning. Esomoftast bestänkes stenringen med vatten, och esomoftast beströs han med fin sand eller arena riparia. Bonden sade sig få 2 styfver för stenen, sedan han honom både brutit och slipat, där han dock i Stockholm är långt dyrare.

Gräslöken, som allmänt planteras i trädgårdarna, att brukas på mat för människor och kycklingar, är en växt, som botanisterna inte veta, hvarest den vildt växer. Här ibland gräset växte en lök, som sedermera fanns öfver hela alfvaren och kallades af öländingarna alfvarlök och är cepa scapis foliisque subulatis teretibus æqualibus, spathis globosis. Denna planterade jag uti Uppsala trädgård, där han är så alldeles lik den ordinarie gräslöken, att ingen skillnad märkes utom det att trädgårdslöken, då han först uppspritter, har tillbakaböjda bladspetsar, men denna inte så.

Växter utom lepidium och gräslöken funnos inga andra i stenbrotten märkvärdiga, utom valeriana locusta dicta eller vinter-rapuntzelen. Herniaria med abrotano campestri och saxifraga tridactylite växte på sidan af landtborgen.

När vi kommo bortemot Borgholms slott, strök landtborgen förbi på högra handen och landet blef fullt med enbuskar. Man lämnade Borgholms slott på vänstra handen och Borgholms ladugård på högra. Man for förbi gästgifvaregården med dess marknadsplats, ställandes resan åt Köpings kyrka.

En stenhög af ansenlig storlek sågs på vänstra handen ned vid hafsstranden emellan gästgifvaregården och Köping, där en vik af en åttondedels mil strök inåt landet ifrån Borgholms slott åt Köpingssidan: denna stenhög bestod endast af gråsten, som här på orten är främmande, och hvar sten var unge-

färligen så stor, att man honom lyfta kunde, hvaraf såväl som af andra gottländska högar jag sluter, att detta är en tumulus sepulchralis.

Lichen, som kallas lichenoides tinctorium och är mycket sällsynt i Sverige, växte på denna stenhögs norra sida; denna mossan är becksvart, torde tjäna till färg, ty han färgar papper strax högrödt, men skulle ej finnas hos oss i den myckenhet, att man honom till nytta använda kunde.

Vi hade landtborgen på högra handen af 3 famnars höjd helt brant och kantig, görandes här och där åtskilliga hvalf; vi kommo fram mot aftonen till Köpings kyrka.

Ätteplatser lågo åtskilliga vid kyrkan, nu med stenar kringlagda, nu med upprätta stenar utmärkta. Emellan kyrkan och prästgården stod en den största runsten jag tillförne sett, som var öfverallt skrifven på den ena sidan, men mycket svår att läsa för en hvit, tjock skorpa af lichene leproso albo, hvarmed han var öfvervuxen; ormslingarna voro helt artigt invecklade. Följande bokstäfver kunna läsas:

ᚦᚢᛁᛁᛦ·ᛁᚾᚢ.....ᛋᛏᚾᛁᚾ·ᛅᚢᚴᚦᚢᚱᚠᚾᛋᛏ.....
ᛒᚱᚢᚦᚱ:ᚢᚾᛁᛋᛏ=ᚢᛁᛋᛏᚾᛁᚾ·ᚴᚢᚾᚠᚢᛋᛁ......

I kyrkan sågs en funt af en grof, porös och liksom grötaktig kalksten, något lik filtrersten.

Äkta violer, som doktor Linder skrifvit växa här vid Köping i myckenhet, och för hvilkas skull vi gjort hela denna dagens krokresa, sökte vi med all flit, men funno hvarken här eller på andra delar af Öland den rätta violen, men väl 3 andra slags oäkta marsvioler.

Stickelbär eller krusbär växte helt vildt, och dess buskar mycket stora emellan kyrkan och präst-

gården, äfvenså scandix seminibus hispidis och chærophyllum caule maculato, geniculis rumidis.

Råkor, ett slags kråkor, hade ymnigt sina nästen lika små skatbon i träden jämte byn Klinta vid Köping. Dessa fåglar sades göra åkrar och den nyss utsådda säden och ärter stor skada, att man på somliga ställen efter dem måste anställa jakt, därmed att några gossar stego upp om aftonen i de träd där fåglarna pläga sitta, hvaraf fåglarna taga nattläger i nästa träden, sedermera då det blifvit mörkt köras fåglarna ur dessa träd, då de taga sin tillflykt uti de vanliga träden, där de anammas af gossarna.

Natten blefvo vi kvar i Köping.

Juni 3.

Om morgonen gingo vi ut att bese en skärpning vid Köping, som var anställd på jämna fältet och belägen i en liksidig triangel med kyrkan och prästgården: gropen var nu knappt en mans djup mestadels ihopkastad, och man såg ej något fast berg; denna sades vara påbegynt af fordom pastor Nils Wallin, i mening att här få silfver, men hafver ej länge varit bruten. I några lösa stenar, som vi sönderslogo, funno vi gnistor af en arsenikalisk kis.

På en äng, kungsängen kallad, fanns behen album, tanacetum, convolvulus minor, delphinium, melampyrum spica quadrata, statice, androsace, sium, iris palustris, thalictrum 2, lathyrus clymenum, scabiosa, morsus diaboli, frangula, mercurialis, laserpitium, ulmaria.

Aster salicis folio var så ymnig, att han tog in hela ängen.

Orchis militaris hiante cucullo växte så ymnig, att hon kom i förakt.

Ängslöken (porrum 2) växte öfverallt.

Vi reste sedan tillbakas ifrån Köping åt Borgholms slott en annan väg inom landtborgen.

Uti en äng in emot gästgifvaregården på vänstra handen fanns ossea eller den rätta benved, en buske, som jag endast i Skåne sett, och astragalus 1, den jag äfven i Skåne och på Hykieberget i Dalarne funnit.

Man gick uppåt slottet tvärt för landtborgen, där man fåfängt sökte äkta violer, men fann adoxa, veronica hederulæ folio och prenanthe.

Borgholms slott låg på en angel, som landtborgen formerade på nordvästra sidan af Öland. Slottet var ansenligt, på 4 sidor uppbyggdt, omgifvet med murar; emellan slottet och murarna var fältet uppfylldt så högt som murarna voro; fyra runda torn eller ett på hvart hörn af slottet; trätak, men södra sidan hade hvarken tak, fönster eller inredning; murar och väggar voro uppbyggda af kalksten eller ölandssten, hade alltså inte tagit skada af vattnet, fast i så många år otäckta. Detta slott sades vara anlagdt af Carl X, uti dess minorennitet och var denna tiden besatt af 5 à 6 man af fortifikationen.

Härifrån togo vi af vägen på höger till Helvetesgrind, där vi äfven sökte fåfängt Linders violer, men i det stället funno nedanför landtborgen i skogen apotekarnas sanicula i myckenhet.

Hasselbuskar helt små och knappt 1 à 2 alnar höga, men likväl mycket fruktbärande, växte här på sidan af alfvaren; man kunde aldrig få tjänligare buskar till små häckar i trädgårdar, än dessa små hasslar voro, om de allenast voro beständiga; men man märkte att dessa hasselbuskar blefvo efter hand större, ju längre man kom nederför landtborgen; att man vid dess fot såg de allra högsta hasslar; att denna lilla sådan blifvit af den underliggande fasta klippan, men ej af sin egen natur.

Resan ställdes åt kungsladugården Halltorp öfver alfvaren, där astragalus campestris minimus och androsace ymnigt sågos med åtskilliga stogångar.

I Halltorp blefvo vi uppehållna af blixt, dunder och regn. På gården växte cochlearia, coronopus ruelli dicta, ymnigare än man någonsin sett. I trädgården stodo lavendel, melissa, ruta och krusmynta så frodiga, att man aldrig sett dem större; om dessa och dylika apotekareväxter på denna orten skulle kultiveras, måste de ofelbart bättre löna mödan, än på någon annan ort i Sverige.

Hagtorn växte i Halltorps äng, så väl som vid skurkvarnen gentemot, af 3 famnars höjd och så tjocka, att man med möda dem famna kunde.

En hvit lera sades finnas i Högstrums socken vid Väster-Sörby hjulhus uti ett kärr, Västerkärr kalladt, den folket brukade att hvitlimma väggar och skorstenar med; men som hon stod med hela kärret under vatten denna tiden, fast hon i augusti månad plägar vara torr, trodde man att det var bleke. Det sades smutsa och färga ifrån sig, men med limvatten blandadt sades det intet smutsa.

Ljung sågs något litet, men så kort, att han knappt märkas kunde, på backarna strax förrän man kom fram till gästgifvaregården.

En gul jord, den en käring brukade i stället för köllerfärg att färga skinn med, togs vid Kjälltorpet inemot Isgärde gästgifvaregård, hvarest på högra handen invid landsvägen låg en källa och på vänstra handen bredvid en liten grop, i hvilken gumman tagit denna gula och rena ockra, hvilken alldeles var lik den, som vid surbrunnar ses. Skinnen, som med denna färg voro köllrade, hade alldeles den färg, som de få af utländsk ockra.

Färggräs, som folket här på orten bruka, voro konig eller origanum att färga rödt. Brunskär eller bidens att färga brandgult; vigeltorn eller

rhamnus catharticus, med hvilkens bär färgas grönt, och med hvilkens bark brunt samt gult.

Alfvarstenen, af hvilken golfstenen göres, sprack och sprakade, då man lade honom i elden, att han snart kunde skada folket, som stod omkring; dock berättades oss, att man med honom murar spislar och eldstäder, då likväl noga aktas att stenens kant men ej dess sida vändes åt focum, äfvensom bergsmännerna med ställsten mura uti sina masugnar.

Kalk kan brännas af denna sten, fast han blifver grå och grof, tjänlig till bruk, men brukas dock ganska sällan, utan i det stället brännes kalk af lösa kalkstenar.

Bönderna sades här i församlingen i forna tider brutit golfstenar, och att de då varit, som de andra, mycket fattiga, men nu sedermera alldeles lämnat brytningen och mer lagt sig på åker- och ängsskötsel, hvaraf de mått bättre.

Humlen växer här väl, när han blifver anlagd, som dock sällan sker i detta land, och hafver man här vid prästgården på dess frodiga växt haft öfvertygande prof.

Källarhals växte i kärren ej långt ifrån kyrkan.

Sent om aftonen gingo vi ut att höra ett slags fåglars sång, som här kallades kleror, men voro veritabla sköna näktergalar, som i myckenhet fägnade oss med sin ljufva sång.

Natten öfver hvilade vi uti Glömminge.

Juni 4.

Sedan man hvilat öfver natten i Glömminge, gick man om morgonen ut på en åker, där man fann orsten och alunskiffer med åtskilliga små petrifikat, som liknade skalet af små insekter, samt äfven stenbollar, som voro hårda och helt släta, men då

de sönderslogos voro inuti så lösa, att de gingo till sand emellan fingrarna.

Mal och mott fördrifva bondfolket från kläderna, som bevarades ihoplagda, därmed, att de lägga myssika (asperula 1), myskegräs (milium 1) eller ock semina meliloti (som växa vildt på södra delen af Öland) emellan kläderna. Det är sällsamt i naturen, att välluktande saker, ambra, moschus, zibeth, abelmosch, asperula, melilotus och milium skola fördrifva acaros, så i kläder som utvärtes i salfvor mot skabb, som ock invärtes att drifva ur kroppen och till huden exanthemata i skabb och smittosamma sjukdomar.

Skvattram (ledum) lägges här på orten i byssjan för svin, då de äro öfverhopade af löss.

Ålandsrot (inula) växte här vildt, men mycket litet.

Bryonia växte vid murarna här och där. Alfvarlöken kallades här hundlök och ulmarian tulkgräs.

Gräslök kallas här gottlänningens keipe eller porrum, capitulo bulboso erecto, foliis planis sub-crenatis, vaginis ancipitibus, som här brukas till kål. Denna löken har jag aldrig sett tillförne i Sverige, ej heller någon annan botanicus. Han växer alldeles, då han är ung, som en purjo, men då han blifver gammal är alldeles en sort af rockenboll.

Saxifraga alba officinalis kallades hållsknappar; rötterna torkades, pulveriserades och intogos af bönderna uti pleurisi, med hvad nytta kan jag inte se. Cynoglossum sågs med hvit blomma och cichorium såg man hela dagen växa vildt.

En vårdkase eller vårdböke stod jämte vägen, strax vi rest ifrån Glömminge, han var byggd på eget sätt af en hög perpendiculär stång med en trefot inunder, som stödde på alla sidor, under hvilken var rum för en människa; enbuskar voro trädda

såsom säd på krokar alltifrån foten intill öfversta spetsen af stången.

Stenarna uti gamla stengärdesgårdar voro alla öfverdragna med en hvit lichene leproso crustaceo.

Algrums kyrka, som var både en antikvitet och en landkänning för de sjöfarande, sågs på vänstra handen och gentemot vid vägen några ätteplatser.

Björnhofda äng, som i bortresan gaf oss så många sköna växter, viste oss nu scrophularia, carduus palustris, utom ophris major, som hade i sin läpp en honungsgrop, som gick ifrån basen till läppens delning; stamina voro ock något olika orchis.

Ängarna blomstrade nu af den lilla primula, ranunculus acri, pingvicula, scorzonera, saxifraga, acetosa. Lundarna af orobus verna, anemone nemorosa, geranium aconitifolia, melampyrum och alsine foliis lanceolatis serrulatis. Beccabunga växte i kärren. Almar och suraplar vid ängarna.

Limax cinereus maculatus, en stor skogssnigel, sågs under träden, han var svart med fårig rygg och vågfulla afbrutna fållar, bröstet såg ut som chagrin, han hade 4 små horn och hålet på högra sidan af bröstet.

Alltifrån Björnhofda in till Torslunda var intet annat än härliga lundar.

Maskbon stora som små hufvud sutto på slånbuskarna, bestående af en hvit väf med många concamarationer och labyrinter inuti; bladen voro förut på buskarna afätna; hvar och en skråpuke (eruca) var svart med 16 fötter, hvar och en led på kroppen hade på hvardera sidan en gul cirkel, som dock ej var full, och inom hvardera cirkeln bruna korta hår; hela kroppen var dessutom beströdd med långa hvita hår; somliga maskar voro svarta utom bruna fläckar inom cirklarna, ja här funnos ock maskar, som voro alldeles hvita; mellanfötterna och bakfötterna voro rödbruna. Trådarna voro segare och fastare än

silke, att man skulle tro det väfven kunde användas till nytta.

Torslunda ängar lupo vi hastigt igenom; här fanns statice 1, alchemilla 1, actæa, veronica scutellata, sanicula, stachys foetida, mycken ophioglossum, mycken ophrys major och än mera paris.

Leontodon 1, eller taraxacum, växte uti en våt äng med hela blad, utan den minsta tagg, till formen lineari-lanceolata.

Fästing, en sort ricinus eller acarus, som gör ullen på fåren mycken skada, så här som utomlands, sågs af oss den första i dag; han var lik en vägglus till färg och storlek, hvardera benet hade åtminstone 5 à 6 leder, de främste föttren voro något större än de andra, magen var nedtryckt och flat utan fläck på ryggen, och en upphöjd ring gick omkring hela kroppen.

Bistockarna hade förlidet år tagit mycken skada, och voro till större delen utgångna.

Inhysesfolk sades var här i församlingen ganska mycket, som födde sig förnämligast af bastflängningar, ollons och nötters samlande: ty på denna västra trakten af Öland finns mer ek, hassel och lind än på någon annan ort i Sverige.

Bastet tages på lindbuskarna af de yngsta fjorårsskotten, utan att rötas.

Ollon säljas till kalmareborna, att göda svin med, för 4 à 8 styfver skeppan.

Nötter säljas merendels för 10 à 16 styfver skeppan, och är här förbjudet vid straff före barthelsmässodagen att hämta nötter af träden.

Musnötter äro de allra bästa, dem mössen samla, föra hem i sina bon under hasselbuskar och tufvor till vinterföda, där man ofta i ett enda bo kan finna inemot en hel skeppa, utan att någon nöt skall vara maskstungen eller ihålig.

I resan ifrån Torslunda togo vi af vägen på

högra handen, att vi måtte resa strandvägen nedanför landtborgen. Strax fingo vi se ölandstoken, en växt den vår håg så mycket efterlängtat, sedan åtskilliga riksdagsmän i Stockholm den för oss nämnt.

Tok kallas på Öland en buske, som i hela världen är mycket rar: ty botanici veta ännu intet annat ställe i världen hvar denna växer, mer än endast uti York i England, och där han nyligen blifvit observerad uti Sibirien, hvartill nu ändtligen kommer Ölands södra del. Denna buske är afritad af Rajus, Morison, Miller, Walther och Amman, men på intet ställe väl träffad. Växten kallas potentilla caule fruticoso, hon stod på tufvor af alfvaren, jämte låga platser på hvilka vattnet stått hela vintern, hon är stor som lavendel eller isop, har gula blommor och släpper årligen sin yttre bark; samma buske brukas nu i trädgårdarna till låga bäckar, där han trifs väl. Ölänningen använder honom till ingen nytta, utom att af honom, emedan hans ris är styft och hårdt, göra viskor till kärls rengörande.

Alfvarlöken växte jämte token ganska ymnig, men ej i buskar såsom gräslöken.

Just när man kom öfver alfvaren neder åt landtborgen vid Eriksö, såg man på vänstra handen landtborgen vara nedfallen och skiffern vara bar. Denna skiffer, då han smakades med tungan, röjde ett alun. Här fanns ock skiffer med gröna och röda gryn; äfven ock skiffer, som var här och där grön, såsom kupfergryn, till ett ofelbart tecken af kopparhalt. Emellan lagren af skiffren sågs en grön fin lera, som höll alun.

Resan ställdes åt Resmo längs efter landtborgen, dock nedanför honom, hafvandes vi på vänstra handen den allra brantaste landtborg med sina bara sidor, och på högra handen hafvet. Vägen låg genom de skönaste lundar man någonsin sett, som vida uti skönhet öfvergingo alla örter i Sverige och täflade

med alla i Europa; de bestodo af lind, hassel och ek, med en slät och grön jordmån, utan stenar eller mossa; här och där såg man de härligaste ängar af åkerfält. En, som blifvit trött vid denna världens ostadiga sinnelag och söker undandraga sig dess fåfänga uti ett stilla obscuro, kan aldrig finna angenämare reträtt.

Andungarna, stora som nyss utkläckta gåsungar, ofvanpå hufvudet, halsen, ryggen, vingarna mörka, eljest hvita med svart näbb, sprungo här i lundarna, att man kunde taga dem med händerna.

Hjortar såg man här och där gå hoptals, helt feta och glänsande, med hvita spjuttor beströdda.

Milium floribus dispersis, ett högt välluktande gräs, stod allmänt här i lundarna, utom dentaria, mercurialis, alliaria, som alla växte här ymnigt. Den lilla primula varierade här med hvit blomma.

En åttondedels mil förr än vi kommo till Resmo kyrka klängde vi oss uppför den allra brantaste landtborgen, att se efter alunmalm i brottet af själfva fallet.

Globularia växte öfverst emot spetsen af landtborgen. Denna ört är nog rar i Europa, aldrig tillförne i Sverige observerad; jag har endast tillförne henne fått beskåda på Fontainebleaus backar i Frankrike, men här vid Resmo hade hon både längre rötter och större blommor.

Cistus oelandicus Rudbeckii växte på alfvaren, mycket olik den ordinarie helianthemum, ty bladen voro mindre och mer glatta: blommorna äfven mindre lika potentilla, utan fläck midt uti: kronbladen så smala, att de inte rörde hvarandra på sidan.

Älfdanser sågos åtskilliga nedanför landtborgen i ängarna, så större som mindre; när man noga dem examinerade, fann man att de endast bestodo af cynosuro bracteis integris eller ett gräs med blå blad, som kryper i ring: när detta gräset växer på

en mager äng, synes det afmåla en blå ring, den enfaldigt folk trodde förorsakades af älfvors dansande. Physici hafva det tillskrifvit en underliggande jord, exhalationer eller ock hästars stallande. Men här blef saken klar, att älfdanser intet annat äro än förenämnda gräs, som ifrån centrum utvidgar sig på alla sidor och ändtligen försvinner midt uti, att således blifver en ring.

Sädesbygden här i Resmo är fördelaktig, att invånarna både kunna sälja säd och tillbyta sig träkärl till hushållet ifrån norra och skogrika trakten.

Vedbranden måste de mest köpa ifrån Småland, både här och på hela den södra trakten.

Åkern lägges här inte i träde, utan han icke är sandig, då han får hvila hvart femte eller sjätte år, där likväl i Glömminge och Torslunda, hvarest jorden är sandaktig, åkern efter tre års säde hvilar tvenne år.

Humle här att plantera är för landtmannen besvärligt, där ingen skog är till humlestänger, ris etc.

Mullvadar finnas här ganska få. Vesslor nog många och svanor allenast om våren.

Alle, en sjöfågel stor och svart som en korp, sades här finnas, som torde vara densamma med Gottlands grylle.

Näktergalen sjöng härligt mot aftonen; natten blefvo vi öfver i Resmo hos prosten Johan Vellin.

Juni 5.

Några träd märktes så långt ifrån oss på alfvaren i öster ifrån Resmo, att man med möda dem se kunde, de kallades af folket gran; ty skickades botanices studiosus Samuel Wendt dem att undersöka, som kom igen med en kvist af taxus fœmina eller id, berättandes att där voro tre dylika träd hvardera vid pass tre famnar högt, allt ifrån roten upp

till toppen, helt tätt med grenar klädda, af hvilka det ena trädet uppskjutit 4 stammar utur en rot, sedan moderstamman förut blifvit afhuggen.

Ätteplatser sågos några stycken, af hvilka en, som låg nordväst ifrån Resmo kyrka, inom gärdet; själfva åkern var märkvärdig därmed, att 9 stora stenar lågo uti en ring, emellan hvardera var vid pass 5 alnars spatium, under hvar af dessa stenar var en grundval af 3 mindre stenar; midt i centrum låg den 10:de stenen.

Gärdesgårdar anlades här och på andra ställen långt fastare, bredare och högre, än tillförne varit brukligt, med alla stenar i muren horisontella, att muren ej så lätt kunde blåsa kull eller nedtrampas af kreaturen.

En råka hade sitt bo uti ett högt träd vid Resmo; vi läto taga det neder och funno det byggdt till ett hemisphærium af en fots diameter, hopsatt af strå, bast, fjäder, hår, mossa, och inunder själfva boet var torf; uti detta lågo 3 helt svarta ungar, stora som skator: vingpennorna höllo på att brista ut; näbbet, såsom på en kråka, svart, midt på något ljusare, gapet ganska bredt, och borstarna, som täckte näbbet, voro mycket styfva. Knott (culex alis aqueis, pedibus nigris, annulo albo) voro af en oändlig myckenhet uti boet, alla blodstinna af ungarnas blod.

En ekstock, som var mycket stor och förliden vinter afhuggen, i diameter 7 kvarter inom barken; då vi räknade ringarna, funno vi att de vuxit 260 år, märkte ock att somliga ringar i trädet voro nära intill hvarandra och andra mycket längre ifrån hvarandra; då jag undrade, hvad orsaken härtill månde vara, föll mig in att starka vintrar kunde förorsaka att ringarna kommo närmare intill hvarandra: ty räknade jag ifrån förliden vinter ringarna ifrån barken in åt centrum till år 1708 à 1709,

då starka vintern var, hvilka ringar jag fann vara tätt intill hvarandra; äfven åren 1587 och 1658, detsamma märkte jag ock på en stor hop andra mindre ekstockar. Alltså hafva vi uti eken liksom en krönika på vintrarna, dem vi kunna få oss bekanta hela 200 à 300 år tillbaka.

En källa, den största och skönaste på hela ön, låg strax nedanför Resmo gård; hon var så stark, att hon dref en liten kvarn, dock med öfverfall.

Väderkvarnar finnas på hela denna västra sidan i stor myckenhet, ställda på landtborgen.

Mysinge hög låg en åttondedels mil ifrån Resmo; han var en af de högsta högar här i landet, belägen på själfva landtborgen och bestod af lösa stenar. Härifrån såg man på västra sidan Mörbylånga, Kastlösa, Kalmar, Möckelby, Torslunda, Resmo och på östra Sandby, Stenås, Hulterstad.

Alfvaren sågs ifrån Mysinge hög helt brun med gröna ränder, långs och tvärtföre strukna lik en landkarta. Vi undersökte orsaken härtill, då vi funno under en helt torr, steril, brunaktig mylla, knappt af en tvåfingers djup, själfva alfvaren af en häll eller golfskiffer, rämnad såsom is i starkaste köld; öfver dessa rämnor växte gräs, emedan fuktigheten i springorna längre kunde kvarhållas och ej så lätt bortbrännas som på flatan.

Härifrån foro vi på högra handen nedför landtborgen åt Mörbylånga, annexet till Resmo.

Benunge (gasterosteus aculeis in dorso decem), en liten fisk, fanns här i rännilen.

Fucus eller tång brukades här att täcka vaktkojorna med: ty landtmannen måste här hålla väktare hela sommaren, att hjortar och vildsvin icke äta upp säden.

Mörbyskans låg nere vid hafvet, så af tiden uppfräten, att mycket litet tecken sågs efter dess ruiner.

Hornoxe (scarabæus cervus volans dictus) fanns nere vid hafssidan: hans horn hade hvardera 3 stora taggar, hans antenner bestodo af 4 blad emot spetsen, och de antenner, som sutto ofvanför munnen, bestodo af 3 leder; munnen uträckte 2 ludna tungor.

Vägen låg härifrån genom de härligaste lunder: på Årsörsängen stod satyrion och orchis morio i så stor myckenhet, att man aldrig sett lika; men orchis hiante cucullo här och där.

Ekarna i dessa sidländta ängar stodo ännu olöfvade; vi veta ej om kalla kärret eller vinterkölden dem alldeles ödelagt, ty de andra ekarna häromkring voro alla löfrika.

En uggla fingo vi tillfälle beskrifva hos skogvaktaren i Årby, som följde med oss att skjuta en alfvargrim.

Borrum, en mycket märkvärdig plats här på orten, kommo vi nu till att resa igenom; en stor lund af hassel och ek ligger nedanför landtborgen med ett fält midt uti af 45 steg i längden och 57 steg i bredden; på detta vackra fält ha i alla tider invånarna ifrån ön sig samlat pingstdag och annandag pingst, här att leka och dansa efter gudstjänsten; prästerna stå nu mycket emot denna urminnes häfd, föregifvande, att mången flicka här dansat sig ofärdig.

Bårbyskans, mycket gammal, låg på yttersta kanten af landtborgen; ty reste vi uppå alfvaren honom att bese; han var belägen på landtborgen vid sidan, som var allra brantast, inåt alfvaren omgifven med en halfcirkel, som slutade emot det brantaste, och radien ifrån centrum till periferien var 90 steg. På sidan af det brantaste fanns lithospermum i ymnighet, af hvilken tillförne ett eller annat stånd endast är sedt på Kofsan i Mälaren, och af hvilken fröna brukas i apoteken. Där muren på norra sidan slutar sig, växer en skön hedera utur berget. Ännu närmare i norr växte cotoneaster i

blomma och jämte henne ranunculus foliis ternatis integerrimis. Se den 2 juni vid Hulterstad.

Ett stenrös mycket stort låg ett litet stycke härifrån, vid branten af alfvaren; hade uppå sig samma ranunculus foliis ternatis, och nedanför vid branten af alfvaren växte en härlig hedera.

Ätteplatser hafva vi haft oändligt många hela dagen, alla på landtborgen anlagda, med stenar omgifna och midt uti med jord upphöjda. Närmare Kastlösa voro många upprättade stenar, ibland hvilka tvenne smala, på sidorna flata, 4 à 5 alnar långa, voro märkvärdigast, ställda några famnar ifrån hvarandra.

Tok växte både uti branten af landtborgen och alfvaren.

Anthyllis flore coccineo, som vi funno den 2 juni vid Borgholms hög, sågs här på alfvaren i myckenhet, hvar som helst bara fläckar af torr brunaktig jord framlyste. Om brunaktiga jorden kunde förorsaka en sådan färg, vore det för trädgårdsmästarna ett experiment, som bestyrkte deras sats, att en färgad jord lagd omkring rötterna gifver dylika blommor.

Cistus oelandicus Rudbeckii sågs i dag allmänt på alfvaren, och skiljes därmed ifrån helianthemum vulgare, att dess blomma är långt mindre, dess blomfoder ej tillbakaböjdt, i pistillen är ämnet eller germen slätt, stiften nerböjd och stigma ruggigt, fyrdelt, med kortare stamina, hvars knappar äro ljusgula och icke som den andres brandgula; kronbladen smalare och i spetsen urhålkade (emarginata); stjälken eller scapus är röd, mer rak och mer slät; bladen äro spetsigare och dess kant är ej tillbakaböjd; blommorna äro merendels tillslutna. Af så många tecken är klart, att denna skiljes ifrån den allmänna helianthemum och är en växt, som endast på

Öland i Sverige härtills blifvit sedd och är rar i hela Europa.

På landtborgen växte globularia, cistus oelandicus, astragalus campestris minimus, lepidium foliis pinnatis, rubia cynanchica, androsace, silene quæ muscipula montana hirsuta Ruppii, sedum acre, sedum minus teretifolium album, så med rödaktiga som hvitaktiga blad, valeriana locusta dicta, absinthium vulgare, saxifraga tridactylites, ranunculus radice globosa, abrotanum campestre, leontodon, quinquefolium folio argenteo, quinquefolium minus repens luteum, poa, geranium lucidum.

Det branta af landtborgen utför hade sina egna växter, såsom: veronica spicata minor, globularia, rhamnus catharticus och virga sangvinea.

Alfvarens växter förtjäna uppmärksamhet, såsom de trifvas på den allra torraste och skarpaste hälla, nämligen galium luteum, pilosella uniflora, carlina annua, quinquefolium minus repens luteum, rubia cynanchica corollis trifidis, sedum acre, sedum petræum, anthyllis, herniaria, helianthemum vulgare, cistus oelandicus och festuca, fårgräs kallad.

En åttondedels mil förr än man kom till Kastlösa kyrka blef landet emellan landtborgen och hafvet helt naket, träden försvunno och de härliga lundar, som oss härtills fägnat, sågos icke mera. På vänstra handen och på självfva alfvaren låg en by med skog och åkerfält, sträckandes sig åt östra sidan af ön.

Alfvargrim, en fågel, som endast sades finnas i alfvaren och hvars namn vi aldrig hört tillförne, upptände i oss en oförliknelig längtan att honom se. Skogvaktaren, som vi utskickat, hinner oss på alfvaren med en skjuten alfvargrim; så snart jag honom såg, märkte jag, att han var mycket lik en, den jag tillförne sett i lappska fjällen, och där af lapparna kallas houti, hvarest han löper ibland andra sorter af sitt släkte. Denna pluvialis är stor som

en dufva; på hufvud, hals rygg, vingar och stjärt med hvita, svarta och gulbruna fläckar beströdd; ty hvar fjäder är svart med några gulbruna fläckar på sidorna och ljusare fläckar vid spetsen, utom det att luddet emot basen är ljusgrått på sidorna af halsen neremot bröstet; vingarna inunder och stjärten under äro hvita; hela bröstet och halsen midtinunder är svart. Näbbet är svart, etc. ej längre än hufvudet, något upphöjdt emot spetsen; benen äro grå, halfva låren bara, den innersta leden af yttersta tån är ihophäftad med mellantån. Vingpennorna äro mörka, de främre äro 8, den yttersta längst, de andra i ordningen kortare, alla spetsiga vid självfa strålen, midtpå hvita; de andra vingpennorna äro äfven mörka, men trubbiga, jämnlånga med hvita spetsar, äfvensom deras täckfjädrar. Stjärten är hel, stjärtpennorna äro 10, med 8 laterallinier, som på bägge sidor äro blekgula.

Adonis radice perenni, en växt som beprydt våra raraste trädgårdar, fingo vi se på ängen närmast intill Kastlösa kyrka, öfverallt såsom små buskar; aldrig hade vi förmodat finna denna vild i Sverige. Roten står år från år; stjälken af en half alns längd, grenig och går bort mot vintrarna; bladen äro mer gröna än någon annan ört; en stor blekgul blomma med brandgula antheræ sitter på hvar stjälk. Jag vet icke hvarför hon skall hafva grenar, så vida ingen gren märkes frambära någon blomma, utom endast hufvudstjälken. Botanici mena att hennes rot är Hippocrates' helleborus.

Thlaspi vaccariæ folio växte i åkern, dess blad voro vågfulla med många tänder.

Halssjuka eller angina har på Öland i år mycket grasserat, i hvilken ansiktet svullnat upp till en förfärlig storlek; få hafva dött däraf, och de som dött hafva först fått en pleuresie, som dem hastigt lifvet beröfvat.

Husen har folket i senare tider begynt bygga med infogningar utan knutar; ty vädren N. O. och S. V. grassera här vår och höst med regn förfärligt, hvilket tränger sig in i knutarna, hvaraf de förruttna och husen fördärfvas, som ej så lätt sker med infogningar.

Necydalis elytris apice lineola alba, en underlig insekt, fanns här på orten, hvars lår äro emot spetsen ganska tjocka och slutas nästan som klot, hvaruti den kommer öfverens med leptura; hornen äro dubbelt längre än självfva kroppen, hvaruti den är lik med cerambyx; dess vingskal äro inte hälften så långa som magen, hvaruti den är lik med forficula; men vingarna äro inte indragna inom vingskalet, utan ligga i kors såsom på en cimex.

Väderleken var förmiddagen mulen, med stark blåst och litet regn, men eftermiddagen behaglig.

Kastlösa blefvo vi kvar uti öfver natten.

Juni 6.

Stenkol hade vi på ett ställe fått spörja skulle finnas i Kastlösa; ty frågade vi här efter dem och fingo ändtligen veta att därtill gifvits anledning i Dalby gästgifvaregård; gingo därför bittida om morgonen till Dalby, men gästgifvaren, som dem skolat uppfunnit, var i Småland och hans husfolk misstrogna. De viste oss ett stenkol, men det tycktes vara engelskt; drängen viste oss nordost ifrån gården, där vägen gick öfver ängen och just skulle släppa åkrarna, sägande, att gästgifvaren där funnit stenkol, då han vändt jorden; strax kom dottern efter, som visade oss stället uti en backe, jämte en ätteplats, vid pass ett bösskott ifrån det förra rummet; men här var inte jorden rörd med någon spade i långliga tider, ej heller var där något berg. Med ett ord: de sökte på allt sätt att förvilla oss

spåret, ehuru vi vinnlade oss att med höflighet, vältalighet och skänker vinna dem. Ändtligen lämnade vi dem, sedan vi fått veta, att den kuriöse och värdige Jakob Faggot, inspektor vid landtmäterikontoret, själf varit med gästgifvaren och stenkolen besett den tiden, han här inrättade alunverket.

Taken täckas här på orten i stället för näfver med halm, dock att halmen på intet ställe synes, och så väl som ett näfvertak kan vara säkert för gnistor; ty vid takfoten afskäres halmen jämnt, ett bräde sättes emot och inunder litet näfver vid takdroppet; ofvanpå täckes halmen med en dubbel flod af torf, då den understa torfven vänder det gröna åt halmen, men den öfra detsamma åt himmelen. Sådana tak brukas allenast i mangården men ej i ladugården.

Byar och gårdar hafva vi allt härtills sett anlagda nedanför landtborgen eller vid dess slutande, hafvande de alltså på ena sidan ängar, åkrar och hafvet, på andra alfvaren och därifrån källor med sött vatten.

Pigorna gingo i husen klädda ofvan bältet med särk, och nedan med en tunn kjortel; deras hår var flätadt med ett band, som de kalla tippat.

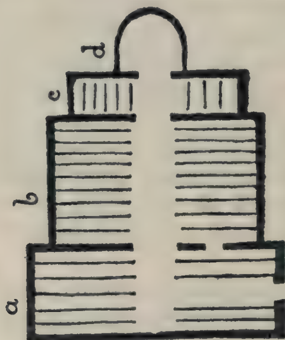
Resan ifrån Kastlösa låg öfver alfvaren till Smedby.

Ätteplatser hade vi så i går som hela denna dagen intill Ottenby helt fullt på landtborgen, de fleste med stenar i ring klinglagda, men under tiden funnos de ock med stenar i trekant omgifna. Alleständes stodo upprättade stenar större och mindre; men hvarken på själfva alfvaren eller på strandsidan såg man minsta tecken till grifter; hafva alltså de gamle utvalt till lägerställe den vackraste prospekt.

Alfvaren var som tillförne slät, steril, här och där med sina tufvor liksom af svinen rotad; här och

där stod vatten, likt helt små sjöar, men ej öfver en fots djup, hvilka om sommaren uttorkade.

Smedby kyrka hade vi en half mil bortom Kastlösa; i henne var byggnaden så sällsam, att jag aldrig sett maken, bestående af förstuga, sal, förmak, kor, alla så afskilda, att allenast en låg port kommunicerade dem emellan. a) Förstugan, var bredast, dess hvalf gick i norr och söder och dörren var på södra sidan. b) Salen eller själfva kyrkan var smalare men längre; hon hade 2 dörrar, som kommunicerade med förstugan, af hvilka den ena var

midtpå, den andra närmare intill förstudörren, ingendera högre än en stor karl. c) Förmaket var ännu smalare än kyrkan, och äfvenså afskildt, med en trång ingång. Murarna i kyrkan voro väl en famn tjocka. Ett par fönster voro på kyrkan, hvardera ett kvarter breda och 3 kvarter höga, hon var alltså ganska mörk och snart kunde bringa åhörarna till sömn. Få här i kyrkan hade tillfälle att se prästen, då han mässade, åter andra miste den förmån, då han predikade, såsom de hvilka sutto uti förstugan: ty själfva förstugan gjorde en del af kyrkan. Af allt detta kunde man döma, att kyrkan

var mycket antik. Utanför kyrkdörren på en graf låg en runsten, i hvilken man märkte följande bokstäfver.

....ᚼᚱ:ᛏᚢᚼᚠᚢ....ᚢᛡᚽᚠᛏᛁᛦ·ᚠᛁᚼᚢ...

Arflösa gård hade vi fuller rest förbi för en åttondedels mil sedan, men i Smedby fingo vi höra, att en runsten där skulle ligga på gården; ty reste jag tillbaka, men fann honom af tiden värre handterad än den förra och såg allenast följande bokstäfver:

.....ᛏᛏ: ᚽᚠᛏᛁᛁᚠᚽᛏᛁᚴ·ᚵᛁᚱᛋᛁᛡᚠᚢᚦ.

Resan låg från Smedby till Möckelby mest genom ängar. Adonis radice perenni och cichorium växte uti dessa ängar förnämligast vid Klinta. Denna cichorium lyste nu med sina sköna blå blommor, tillräckligt för alla svenska apotek, tjänligare till medicin, än till mat, och endast tillförne i Skåne sedd. Rågåkrarna stodo gula af åkersenap och kornåkrarna orenades af serratula carduus in avena dicta.

En runsten stod inemot Möckelby på vänstra handen, så hög, att man måste sitta på hästen, om man ville bjuda till att läsa något på honom. Följande bokstäfver aftecknades i mening att läsa mer sedan man besett grufvan.

ᛗᚠ·ᛁᛁᛦ:ᛋᛏᚢᚱᚠᛏᚱ.........

Möckelby låg 2 mil ifrån Kastlösa, hvarest emellan kyrkan och stranden landtborgen löper in emot hafskanten, och är alunbrottet här beläget.

Alungrufvan är vid pass ett bösskott i diameter, och vid pass 12 alnar djup, gåendes in i landtborgen på dess västra eller hafssida, såsom en halfcirkel: så att bottnen har vid pass samma djup som strandsidan, och sidorna samma höjd som landtborgen; väg-

garna äro alla perpendikulära upp i själfva dagen. Malmen är här den lättbrutnaste man någonsin kan önska: ty han fördelar sig medelst springor och tvärspringor helt artigt. Strata i grufvan räknade vi på väggen och funno: 1. Torf med mylla en tvärhand. 2. Skiffer en tvärfinger. 3. Sandjord en half aln, hvars öfversta bryn såg ut som stenkol. 4. Skiffer ett halft kvarter. 5. Orsten. 6. Svartaktig skiffer ett halft kvarter. 7. Orsten ett halft kvarter i små stycken. 8. Skiffer en tvärfinger. 9. Orsten och något kalk inunder. 10. Skiffer och i den här och där orsten. 11. Kalk allt ned till rätta alunmalmen, i hvilken sutto svarta bollar strödda. 12. God svart alunskiffer till 6 alnars djup.

Svartbollar kallas ett slags svarta stenar, till skapnaden af en limpa; dessa äro så hårda, att de ej utan största möda och svårligare än flinta slås sönder, varandes i brottet helt becksvart; då man lägger dem i elden att rostas, gifva de en stark smäll likt ett pistolskott, hvarpå den närstående märker en stinkande hvitlökslukt, som smakar sött på tungan och är ganska skadlig: ty de hålla arsenik; sällsamt är med dessa stenar, att de som äro hårdare än flinta i öppna dagen upplösas af regn och sot och falla sönder till en mull, men ännu sällsammare är, att utaf en sten skall blifva svart mylla.

Petrificeradt salt liknade några fina gryn, som här och där funnos emellan lamellerna af skiffren kristalliserade; man mente i förstone, att de voro gedigen alun, men när man smakade på dem, smälte de inte i munnen, då man nogare såg på dem skildes de ifrån hvarandra nästan som spat eller hvita gryn, och var hvardera af dessa gryn en rombisk kristall af tvenne flata stora plana rhomboidea opposita, och hvar sida af trenne rhombis oblongis juxta se positis, voro alltså dessa kristaller en selenites.

Kiser såg man här inga, men de sades finnas

ymnigt, om man gingo längre på djupet, det man undvek för vattens skull, helst malmen är nog tillräcklig utan större möda i dagen.

Kalk brännes här med den alunskiffren, som smulas sönder och ej så lätt kan öfverföras, emedan denna skiffer värmd och itänd brinner som stenkol. Vi frågade hvarför de ej bränna sin kalk af orsten, som likväl där finns i så stor myckenhet, emedan man vet, att orsten gifver långt finare kalk, om icke en gips, men fingo till svars, att så snart orstenen fullbränd är, går han till ett fint mjöl, utan att vänta på släckningen såsom annan kalk, är alltså otjänlig att brännas med alunskiffer, som ej kan skiljas då man behagar.

Eldsprutande berg hade man tillfälle här att föreställa sig, då man såg utanför grufvan ett varp af jord, sten och alunmalm planeradt till höjd af botten med själfva grufvan, att malmen så mycket lättare kunde föras utur grufvan öfver detta varp ned till hafvet, att lasta honom på båtar till öfverfart åt Lovers alunbruk i Småland, som sågs hit till grufvan öfver hafvet tillika med Kristianopel. I detta varp hade någon eld kommit lös för ett par år sedan, och brände ännu åt norra sidan, fast utan låga, med rök och os, som här och där trängde sig upp utur jorden på hvilken vi gingo, som var helt varm och het; allestädes hvar man ref med käppen i detta varp gick litet rök upp, och man fann bränd kalk, alun, svafvelblomma, röd jord af skiffren och ihopvittrade alunstycken såsom sylta vid kallrostarna. Man frågade folket, om de ej fruktade, att denna elden kunde angripa själfva malmen i berget, intill och på hvilken ena sidan af varpet låg, men det hölls af dem för omöjligt, så länge skiffren lågo i sina stratis ihoppackade; icke desto mindre tror jag, att, om elden kommer en gång rätt att tända an

skiffren, Öland får den kuriositeten, att i Sverige uppvisa ett eldsprutande berg.

Min olycka var den, att jag, ej nöjd med räknandet af stratis i grufvan efter ögonmåttet, befallde några gå uppåt väggen, kasta ned något af hvardera stratum, då en stor sten kom ned och sprang itu på väggen, att en del däraf studsade emot min vänstra fots yttre fotknöl, att jag ej annat visste, än att benpipan slogs af och foten krossades; i samma minut dref svedan bort allt nöje för grufvan och för vidare rön; jag blef förd upp till gästgifvaregården, att till frids ställa min kontusion vid middagstiden.

En ätteplats läto vi uppgräfva, medan jag hvilade mig uti Möckleby gästgifvaregård, där vi fingo en stor hop med ben, hvilka gjorde oss hågade att utforska om folket i forna tider varit längre än de nu äro; vi togo därför ett os femuris, satte det emellan tvenne bräder, att vi helt noga kunde mäta dess längd, som var 3 kvarter, 4½ tum efter måttstocken: alltså var lårbenet 4 kvarter på 2 tum när. Men benpipan (tibia) var 3 kvarter 1 tum; har alltså människan, af hvilken dessa ben voro, ofelbart varit inemot 4 alnar lång.

Resan ställdes åt Albrunneby, hvarest vi sågo, förrän vi kommo fram, tvenne upprättade stenar af 6 alnars höjd och 1 alns bredd ibland ätteplatserna; vi foro förbi Albrunne och reste på vänstra handen till en vacker eklund, i hvilken växte laserpitium, hepatica, pulmonaria, alliaria, astragalus 1, viola martia foliis trachelii, och viola martia flores ad radicem, semina in cacumine ferens. Denna sista violen har blad som äro hjärtformiga, rundaktiga, litet spetsiga; stjälken är rund men på ena sidan flat, slutar med tvenne blad, hållandes i sitt sköte ett trekantigt tillslutet blomfoder, som består af fem blad, af hvilka de 2 inre äro ganska smala; utom dessa har samma blomfoder baktill 3 stora krusade,

utom 2 små hela fjäll, inga kronblad, men väl både stamina och pistill; hanblomstren vid roten med deras stora kronor voro redan förbi.

Hagtornsträd helt stora och många sågos vid vägen åt Wickelby kyrka, på hvilka den starkaste stormen, i dag ifrån hafvet rusande öfver slätten, visade sin styrka, men dessa träd, sega och fasta, föraktade vädrets makt. Vi lärde häraf, att de, som uti släta och skoglösa provinser vilja anlägga trädgårdar, böra först plantera hagtorn omkring trädgården att gifva lugn för de små träden, och att bevara framdeles de stora, att de ej af stormen öfverända kastas.

En mur, så hög som en karl då han sitter på hästen, mer än alnsbred, lagd med horisontella flata stenar, strök tvärs öfver hela Öland och skilde yttersta udden af en half mils längd, såsom en apart djurgård, innehållandes hela Ottenby kungsladugård. Härinom var på vänstra sidan slätt med ladugården, men på östra skogfullt med djurgården.

Ottenby ladugård var byggd af trä. Vi kommo hit mot natten, men nödgades resa bort, som vi sågo folket vara rädda för vår resa, ehuru vi den förklarade.

Reste därför rätt i öster en kvarts mil till Ås kyrka, som låg vid östra sidan af Öland.

Landtborgen strök ifrån Ottenby åt Ås i öster, som förut alltifrån Borgholm gått ifrån norr till söder. Ifrån Ås kyrka sträckte samma landtborg sig på östra kanten norr åt ön till Näsby gästgifvaregård.

Tok växte emellan landtborgen och Ottenby lund, både i större höjd och myckenhet; vi sågo oxarna äta bladen och yttersta kvistarna, hvaraf denna buske merendels är ojämn, vresig och oformlig.

Natten blefvo vi kvar hos komministern i Ås, utan att jag för värk någon minut fick hvila mina

ögon; jag, som förut hade hulpit så många nödlidande i dylika och andra anstöter, hade nu ej minsta medel till hands att hjälpa mig själf.

Juni 7.

Denna dagen var en söndag; ty hvilade vi här hela dagen.

Att landet här på orten är så härligt grönt, där det eljest i Sverige är gulare eller brunare, kommer däraf, att inga mossor såsom polytrichum, bryum, hypnum eller sphagnum finnas här, därest icke man kan finna ett eller annat stånd såsom en rar växt på någon kulle. Lichenes, jungermanniæ, marchantia etc. äro lika rara så på alfvaren som på träden, om man endast undantager lichene crustaceo leproso på stenarna. Ljung, som i Sverige allestädes öfversvämmar, är här mycket sällsynt. Huru lyckliga voro icke landtmännen, om de denna naturens konst att fördrifva mossa och ljung kunde utrannsaka och imitera.

Plocka gässen medan gässen ännu lefva, hafva folket här på orten vid denna tiden i bruk; naturen lärer dem detta hushållsgrepp: ty då änder ligga på sina ägg, plocka de af sig själfva dunen, att äggen må ligga under dem varma, medan modren söker sig mat; man vet ock att gässen vid denna tiden själfva fälla fjädern, ja själfva skrifpennorna, som nu äro mogna, men om hösten då gässen slaktas mjuka och omogna. Folket berättade oss, att fjädrarna sitta ej fast, och att gässen däraf intet vantrifvas; borde alltså dessa hushållsgrepp öfver hela riket praktiseras, emedan fjädern är dyr och oundgänglig, att ej så mycken fjäder, som alla gäss i Sverige äga, genom försummelse må bortkastas, utan så väl aktas som till att klippa fåren. Dock är att märka, det folket här inte plockar all fjädern af gässen, att de gå helt nakna, utan allenast du-

nen och de små fjädrar, som sitta tätast och tjockast, att en således plockad gås allenast blir mer tunnklädd.

En acarus fanns här, som var hel och hållen röd (coccineus), hufvudet ganska litet, ögon 2, fötter 8, alla med många leder, magen stor, nedtryckt frammantill och på sidorna upphöjd, baktill fårig, öfverallt såsom sammet; han var så lik kvalster, som finns i vatten eller acarus aquaticus ruber abdomine depresso, att man knappt kunde åtskilja honom, men, då han lades i vatten, flöt han och förstod inte dykeriet.

Acarus, som annars kallas scorpio araneus, gick på bordet baklänges, att han ej skulle stupa på näsan, fast han hade de största händer att taga mot med: ty hans framklor sågo ut såsom på en skorpion.

Syrsorna klirpade i huset på sin vanliga sträng; folket sade oss, att därest aspved ofta brännes, skulle de fördrifvas af aspröken, deras starkaste gift.

Pullus hiaticulæ, en liten fågelunge, stor som ett hönsägg, grå och luden med svart näbb och svarta lituris på hufvud och rygg, hvit på halsen, bröstet, magen och under hakan, grå under halsen, 3 tår allenast på hvarje fot.

Token sågs här till ett par alnars höjd, tagen i lundar, brukades till kvastar att sopa golfvet med; bladen på denna höga token voro mindre och smalare än på den låga och allmänna; kvistarna voro ej heller så greniga, ty de hade ej så ofta varit afbitna.

Växter häromkring voro epilobium 1, triglochin 1, polygonum, herba britannica, viola palustris, orchis militaris minima och chamomilla fœtida, som växte öfver hela stranden.

Gemene man samlades efter gudstjänsten att rådslå om oss och vårt förehafvande; de höllo oss för spioner, sade att före sistlidna krig äfven 3 spioner då rest, som blifvit ihjälslagna vid Hulterstad;

att vi sågo efter allting; utforskade alla belägenheter; att prästerna gjorde oss underrättade om kyrkornas medel och skrudar; att jag alltid uppmuntrade mitt sällskap med de orden, att de skulle hafva ögonen omkring sig; ty blefvo vi rådda att taga en kronobetjänt med oss, det ock skedde.

Juni 8.

Då vi om morgonen reste ifrån Ås kaplansgård, sprungo folket i byn att se oss såsom spektakel. Himmelen begynte mulna, folket spådde torrt väder; men svalorna flögo nästan under buken på hästarna; ett par timmar härefter begynte regnet, som kontinuerade hela dagen.

Resan ställdes i söder till allra sydligaste udden af Öland genom Ottenby lundar och djurgårdar.

Ottenby lund var vid pass en kvarts mil lång af björk med något asp och ek; i denna lund voro stora och breda vägar eller alléer, här och där torg eller små fält. Tvärs öfver denna djurgård var en liten förfallen mur fordom anlagd med stenkurar af ett par alnars höjd, så vida inuti, att en person i dem väl kunde röra sig, belägna ett godt bösskott ifrån hvarandra, att folk, som i dessa blefvo inställda, så mycket lättare kunde skjuta hjortarna under jakten, vid det att hjortarna saktade sig, då de skulle öfver muren. Ett djurhus till vinterfoder var midt i djurgården, där höet utkastades, inom ett lågt stängsel dit hjortarna sig samlade så ofta de hörde sin ladugårdsman slå med yxhammaren i väggen. Jämte detta hus var ett fält, på hvilket invånarna midsommarstiden plägade samla sig och dansa.

Myggen var i denna lund öfver allt ned till hafvet så mycken, att han ej kan uttalas; denna mygg flög i ansiktet och munnen på oss, och sades att hjor-

tarna för honom gingo utur skogen på fältet denna tiden.

En stenmur var byggd tvärs öfver udden, där Ottenby lund slutade sig i söder, afskiljandes den yttersta släta spetsen af ön, som var ett fält af en kvarts mil. Icke långt förr än man kom till själfva udden såg man en murad källa utan aflopp, med godt vatten, Rosenkinds källa kallad, och strax härvid sågs ruinerna af Rosenkinds kapell, som fordom varit underhållet, då fisklägena voro på denna holme i myckenhet på den tiden, sillen gick årligen till dessa stränder, men som den afvikit hafva både fisklägen och kyrka förfallit.

Sillgarnen lågo på marken att torkas, lika andra djupnät med maskor så små, att man endast kunde träda fingren igenom dem.

Tobisnoten fingo vi ock här se, som bestod af ett buldanslakan, som var 2 à 3 alnar högt och lika bredt; vid detta var på bägge ändar häftadt ett nät, gjordt af tageltråd, tjock som en gåspenna, till samma längd och höjd som lakanet, med maskor, genom hvilka man kunde träda 4 finger; ett rep ofvan och nedan hvar tändel, som på bägge sidor gick längre ut än nätet, fäst på ändarna vid en träbåge, med hvilken denna not drogs; stenar voro vid undra tändelen och träflan vid öfra; ingen kil var på noten, emedan fisken sökte strax det hvita lakanet: ty hvar som hvitt kastas, dit begifver han sig.

Tobis kallas här ammodytes tobianus, angvilla de arena eller sandilz ichtyologorum, som är en liten fisk, kvarterslång, rund, lik en siklöja, utan synliga fjäll; ryggfenan, af 60 mjuka strålar, tager sin begynnelse en tvärfinger ifrån hufvudet, utsträckande sig efter hela ryggen inemot stjärten; bröstfenor af 15 strålar hvardera, af hvilka den största är kort, den sista kortast; inga magfenor; bakfenan (pinna ani) ifrån utgången till stjärten utsträckt med

32 strålar; en klufven stjärtfena af 14 strålar; hufvudet är rundt och spetsigt; undre käken är mycket längre och spetsigare än öfre; ögat blekgult med svart sten; ryggen grå med mörkaktiga tvära fläckar; sidor och mage silfverfärgade; gältäcket (membrana branchiostega) af 7 strålar. Denna fisken brukades till bete på krokar att fånga torsk med.

Torsken, som här fångades, var ett enda slag. Torsksläktet är ganska vidlyftigt, ty har jag af nöden att beskrifva den, som här fångas: ryggen är grå med gulaktiga fläckar; magen är hvit med oändligt små svarta punkter; den förra ryggfenan har 14 strålar, den andra 19; den förra gumpfenan har 20 strålar, den andra 16; bröstfenorna hafva 17 strålar, magfenorna 6; gältäcket har 7 strålar. Tänderna inga flera än de som sitta i käkarna; en liten rund spetsig mjuk töm, af en tvärfingers längd, hänger under spetsen af undra käken. Denna fisk och små sill är det förnämsta man här fiskar.

Strandskjuror, fiskmåsar och vipor flögo och skreko öfver oss; en strandskjura (hæmatopus) sköts vingen af, att hon ej kunde flyga; maken flög bort, kom strax igen, ville ingalunda öfvergifva den skjutna, men ändtligen nödgades lämna honom i nöden, som inte hjälpas kunde. Näbbet var längre än hufvudet, på sidorna ihopkramadt, dock mest mot spetsen, som var mer gul med den öfra delen något längre, till färgen ganska mycket högrödt, att man vet ingen svensk fågel med så rödt näbb, näsborrarna aflånga, genom hvilka man såg dagen; ögonlocken voro rundt omkring ögonen bara med en högröd ring, ögat inuti rödt med en svart sten, hufvudet, halsen ner till bröstet, ryggen från halsen till midt på voro svarta, men däremot voro följande delar hvita, nämligen bröstet, magen, bakdelen af ryggen samt vingarnas och stjärtens öfre och undre täckfjädrar. Stjärtpennorna voro 12, alla lika långa, ifrån basen

till midt på hvita, därifrån till spetsen svarta. Vingpennorna, de yttre, voro svarta, men midt på hade de en aflång hvit strimma, utom det att inre kanten var hvit, de inre voro svarta med hvit kant och bas, fötterna köttfärgade med 3 tjocka tår, af hvilka den yttre är ihopfogad med mellantån; naglarna hvitaktiga, låren halfbara och tungan hel.

Tvenne hvita och för oss främmande fåglar, som voro något större än fiskmåsar, sågos på landet, men flögo upp vid vårt annalkande; en af dem sköts strax, och berättades oss, att folket kallade honom skärfläcka och att han endast fanns här på yttersta udden af Öland; maken flög ut i hafvet, hvarest han sam som en and.

Skärfläckan var till färgen helt hvit, utom hufvudet ofvanpå och ofvanpå halsen och på bägge sidorna af ryggen, samt ofvanpå vingarna svart; ofvanför stjärten voro fjädrarna ock svarta. Vingpennorna voro, de främsta de längsta, af hvilka de 8 första voro svarta, men emot basen hvita således, att ju mindre de blefvo, ju mer blefvo de hvita mot basen, så att den sista hade allenast en svart fläck vid spetsen, men alla de öfriga vingpennorna voro helt hvita såväl som deras täckfjädrar, utom de 5 första, som voro emot spetsarna svarta. Stjärtpennorna voro ganska korta och hvita. Låren halfbara, benen blåaktiga, 2 à 3 gånger längre än stjärten. Fötterna slutades med en liten baktumme och svarta naglar; en liten hvit fläck ofvan och under ögat. Näbbet är det märkvärdigaste på denna fågel, som är svart, nedtryckt, 3 gånger längre än hufvudet, som en syl spetsigt, gående i krok, uppåt tillbakaböjd, varande spetsarna på hvarje käk helt tunna såsom af pergament, näsborrarna voro aflånga och igenomsynliga. Denna fågel är så mycket underligare, som hans art är den enda, hvilken skaparen gifvit ett

tillbakaböjdt näbb, med hvilket han i dyn, såsom en plog, ristar att söka sig föda.

Löss finnas mest på alla fåglar och fyrfotade djur, ja ofta fiskar. Redi har varit så kuriös, att han afritat öfver 30 slags fågellöss; ty sågo vi efter på dessa tvenne rara fåglar och funno på dem deras egna kräk.

Strandskjurelusen var stor som en loppa, hård och seglifvad, hon lopp fort och var till färgen gulbrun (glauca), hufvudet var rundaktigt, flatt, något upphöjdt; magen var oval, spetsigare åt bröstet med 10 tvära bleka inskärningar; på sidorna vid bakre delen af magen voro hår; halsen var ganska smal, fötterna korta och hornen ganska korta.

Skärfläckelusen var mörk och aflång; hufvudet nästan trekantigt, spetsigt med en inskuren tvärlinje midt öfver hufvudet, magen var aflång nästan som en linje, något bredare midt på med 8 inskärningar; fötterna korta och krokiga; hornen små, korta och med knappar slutande.

Vipbon sågos åtskilliga här på fältet, merendels med 4 ägg uti, hvilka ägg voro till färgen gråaktiga, ojämnt beströdda med svarta och mörka ojämna fläckar. Uti ett af dessa, som öppnades och som något legat under modren, sågo vi redan lifstrådarna nyss påbegynta med många greniga blodröda ådror, ett blekt hjärta och 2 svarta ögon.

Allra yttersta spetsen af Ölands södra udde lyste här och där upp utur vattnet, med många tvära reflar, som lärde att sjöfarande ej borde vara för närgångna.

Härifrån ställdes vår resa i norr långs efter östra sjökanten af Öland.

Schäferiängen fingo vi strax resa igenom, som låg emellan Ottenby lund och östra hafskanten, var vid pass tre åttondedels mil lång, inbärgades snart

af halfva landet åt Ottenby ladugård, på hvilken fordom varit schäferi.

Växter på denna äng voro synnerligen följande. Alopecurus culmo erecto växte där som vattnet stått öfver vintern och gjort bara fläckar. Rumex foliis lanceolato hastatis gjorde de platser, som voro något upphöjda, röda med sina blommor; orchis morio växte mycket på ängen. Token stod ibland buskarna af 1½ alns höjd, till tecken att hjortar ej så gärna äta honom som oxar och hästar. Ulmaria växte där som var sidländt och kallades här helt artigt kallgräs, emedan hon växer på kalljord i. e. sidländt jordmån, som om nätterna gifver en kall dimma ifrån sig, skadlig för säden; alltså ock utstakar kalljorden ifrån den andra. Trientalis, iris, myrica sågs mycket häromkring, hvilken senare gjorde att smöret smakade af lök.

Euphorbia, som Rudbecken kallat tithymalus maximus oelandicus, stod här midt på ängen vid fjällbäcken i myckenhet, aldrig tillförne af oss i Sverige vild sedd; han växte i buskar af ett par alnars höjd, stjälken går årligen bort, bladen äro strödda, lancettlika, trubbiga och hela; involucra partialia voro fyrbladiga med 4 blomskaft, som hvardera delades och fördelades uti tvenne grenar med tvenne blad; de första blommorna voro hannar med 5 kronblad, men de som sutto emellan de tvådelade grenarna voro hermafroditer med 4 kronblad, blommorna voro gula och kronbladen hela. Sedermera sågs samma växt hela 'dagen här och där i ängarna och alfvaren.

Resan låg nu tillbaka utur Ottenby distrikt genom den 3 alnars breda muren, som gick i rät linje tvärs öfver landet, vi följde östra hafskanten åt norr, men togo af på vänstra handen uppåt alfvaren, till en gård som heter Kärre, där att betrakta Kärrekusa.

Kärrekusa är en källa, som ligger ej långt från

gården på flata hälleberget, af naturen själf gjord med en aflång springa af en famns längd och en alns bredd midtpå, ihopdragen på bägge ändar, varandes 1½ aln djup, något konkav på sidorna inuti; under norra ändan af denna springa går mer än en famns långt hål, fallande eller slutande neder åt berget, i hvilken håla aldrig tryter vatten.

Alfvaren var allt bort till Eketorpsborg täckt med tufvor och utsirad med cistus oelandicus, anthyllis rubra och token.

Eketorpsborg besågs med dess ruiner och nerfallna murar, som låg en kvarts mil ifrån östra hafsstranden och som fordom varit en af de yppersta på detta land; ty han var ett muskötskott i diameter med en källa midt uti, som alltid gifver vatten. Utan tvifvel ha dessa borgar varit asyler för invånarna, förrän krut och lod voro upptäckta.

Murar eller ruiner efter gärdesgårdar, som voro tecken till stora instängda platser på alfvaren, satte vår åtanke uti uppmärksamhet om denna sterila alfvaren fordom varit mer fruktbar och då kultiverad, delad och instängd; ty skulle här allenast varit beteshagar fordom, måste den tiden ofelbart alfvaren varit mer fruktbärande än han nu är.

Alfvaren bringar nu föga af sig annat gräs än den festuca, som jag färggräs kallat; det växer här kort, en tvärfinger långt och glest, tjänar endast för fåren, som gå här långt fetare och friskare, än i det bästa bete; ingen ort i Sverige tycks så vara skapt för fårbete, som denna alfvaren, allenast andra djur ej förtärde deras vinterföda.

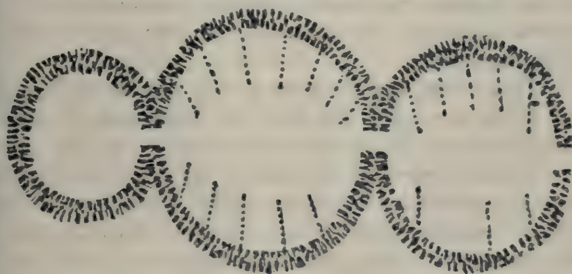
Gårdar lågo här några stycken på de ställen af alfvaren, hvarest jorden är djupare och landet mera högländt; ty på de sidländta ställena af alfvaren står vattnet öfver allt, vinter vår och höst.

Alfvaren var inte delad till vissa socknar eller byar, om man undantager dessa små gårdar, som lågo

på sidan, alltså ej heller afstängd med gärdesgårdar alltifrån Ottenby mur intill Borgholms slott; dock hålla hästarna sig, som här gå i bet, på den trakten de äro vana.

Gräsgårds gästgifvaregård låg tre kvarts mil ifrån Ottenby, men efter vår krokresa långt längre; här sågs ett stort och frodigt folk, klädt efter gammalt ärligt mod, med stora vida byxor och med en tvärfingers bred flik, där ärmen fästes vid lifvet på tröjan.

Trebyborg låg ej långt ifrån vägen på högra handen: ty reste vi honom att bese; denna borg låg på alfvaren och var hopsatt af 3 mindre borgar ställda i rad: den första var minst, den mellersta störst, den nordligaste medelmåttig; murarna hafva i honom varit 3 alnar breda, alltså själfva borgen tämligen fast att gå på; vid inre sidan af muren sågos ruinerna efter kamrar, i hvilka folket ofelbart haft sina nattläger.

Segerstad kyrka sågs af oss vid middagstiden. Här läste vi uti en gammal kyrkbok, att år 1624 hade elden kommit lös i ljungen, nordost från Ottenby lund, och brunnit så häftigt, att allmogen med största möda mäktade förhindra, det ej lunden itändes; men denna tiden fanns på det stället ingen ljung, utom något litet inuti själfva lunden, men den så låg, att han knappt kunde synas. Så förändra hund-

drade år jordmånen utan att lämna tecken till orsaken. Får man gissa uti en resebeskrifning, skulle jag tro att ljungen gått bort genom det, att trakten blifvit instängd inom stora muren, då örter och gräs fått växa, friare för kreaturen: ty jag har sett på andra ställen den sterilaste ljunghed, i 8 år instängd, förvandlats i äng, och jag har sett de allra största ängar, där i mannaminne varit äng, som utlagd blifvit med ljung bevuxne.

Landtborgen och vår väg blef här lägre och knappt synlig eller skild ifrån alfvar och strandsidan, vid pass en kvarts mil från hafvet löpandes.

Kyrkorna äro mest anlagda på landtborgen, där jorden är till några alnar djup, kanske därför att man i kyrkogårdarna må kunna begrafva liken. De gamla lära ock för samma orsaks skull haft här sina ätteplatser, af hvilka hela landborgen var full intill Hulterstad. Somliga af dessa ätteplatser voro med stenar i ring kringlagda, somliga i stora fyrkanter, hvilka sista voro de bredaste och ofta med rundlar inuti utsirade.

Milby äng, som vi reste öfver, var väl en kvarts mil lång, men sågs dock ej på henne något märkvärdigt utom tithymalus oelandicus, och vid dess norra gärdesgård en hop stora hagtorner, af hvilka somliga så här som vid Hulterstad hade i sin krona 3 à 5 famnars bredd och i sin stam voro tjockare, än manslår. Andra träd såg man inte.

Token växte på alla tufvor, af hvilka alfvaren här på orten var full; men tog hastigt af och förförsvann vid Hultersta åt norra sidan.

Landsvägen var här just en kedja af ätteplatser.

Skvalter, eller små kvarnar, som drifvas med vatten vår och höst allenast, såg man här vid alfvarsidan, dem man tillförne knappt märkt på Öland. Dammen, som var byggd af sten och torf, stod nu torr, där man märkte att emellan stenarna var hafs-

tång (fucus) stoppad, det man inte sett förut i Sverige praktiseras, dock är värdt att ihågkommas; ty tången ruttnar ganska sent, sväller och får liksom nytt lif hvar gång vattnet kommer på henne, alltså ock håller dammen tätare än något annat.

Natten blefvo vi öfver i Hulterstad en och en kvarts mil från Segerstad.

Juni 9.

Uppståndna af sängen, gingo vi om morgonen ned till hafsstranden, som låg en åttondedels mil ifrån Hulterstad. Gräset stod vått af dagg och lärkorna tillrade i luften.

Hällar och bergflisor lågo vid stranden bara, sedan jorden var afsköljd, deras öfra sida var helt vågfull af hafsvågorna nötta och slipade.

Hafstången (fucus) uppfördes lasstals ifrån stranden på åkrarna, där han lades i högar, utspriddes af en annan, nedplöjdes af den tredje, så att på slutet endast spetsarna lyste öfver jorden och gåfvo ett lugn för säden, som skulle upprinna af sitt frö. Af sådan gödsel hafva alla de, som bo vid hafsstränderna, godt förråd; ty han uppkastades så ymnigt af hafvet, att alla stränder härmed betäckas. Bönderna själfva berättade oss, att denna tången i sandfulla åkrar snart blifver till mylla, fast han icke gifver den starkaste gödsel.

Plantæ succulentæ, eller växter med tjockt kött och saftfulla blad, blefvo alla de, som växte på hafsstranden, fastän de flesta af dessa på andra ställen hafva helt tunna och torra blad; sådana voro atriplex angustissimo & longissimo folio, plantago latifolia, glaux, trifolium, galium luteum, polygonum. Alla andra succulenta växter lefva på det torra och tåla ingen våt jordmån. Inga växter sågos på

hafsbottnen, utom en conferva, som växte liksom i buskar.

Cancer, pulex fluviatilis, var här öfverflödig vid stranden, blef alltså nogare skärskådad: stjärten var tveklufven, under stjärten voro 2 par fötter, hvardera med tvenne fingrar, midt under stjärten voro 3 par tillbakaböjda fötter; under självfa kroppen voro 3 par fötter, som pekade framåt med tvåklufna klor.

En acarus, som var liten och röd, lik den som om sommaren plägar hålla sig på vinbären, fast dubbelt större, sprang på stenarna, som stodo vid stranden, rätt allmänt, dess mage var rödbrun, men alla dess fötter blodröda.

Viola martia inodora stod, ej långt från stranden, i myckenhet med hvita blommor.

Scarabæus niger sprang på marken; då vi honom togo, utspydde han sitt gift att hämnas på oss; han luktade starkt och elakt, hans horn voro svarta med 10 leder nästan så långa som halfva kroppen, fötterna och hela undre delen voro svarta. Hufvud och bröstskölden voro glatta och på gult stötande gröna, bägge vingskalen tillsammans lagda voro reffiade med 8 fåror eller 7 upphöjda streck, de voro gulgröna och högt glänsande med gulröda sidkanter; då insekten sågs med mikroskop, var bröstet, hufvudet och de hålade fåror på vingskalen med täta punkter beströdda.

Slånbuskarna växte här på östra sidan ganska små och ej så frodigt, som på västra sidan.

Byarna luktade och osade här vidrigt af det invånarna brännt torr kodynga, upphämtad på marken, om torra sommardagen, med hvilken de nödgas, i brist af annat bränsle, baka och koka, såsom på skånska slätten.

Uthusen voro mest byggda af sten för mènage, och mäktade landtmännen sällan med att hålla sig

andra hus af trä, än den varma hvardagsstugan. Hade folket bättre ler och ej så mjöligt eller sandblandadt, eller ock kalk, kunde ingenstädes vara lättare att få till hela gården stenhus, ty mursten är öfver allt till fångs, och kalksten ligger allestädes så, att endast veden fattas att bränna kalken med.

Halmtaken täcktes med torf, men hafstången lades emellan torf och halm; och på andra ställen lades tången öfverst på ryggåsen af halmtaken utan torf.

Bondhustrurna voro klädda med en hvit klut, som var knuten i nacken, och pigorna hade öfver sitt slätade hår en liten mössa af ett kvarters diameter, som endast inneslöt det uppflätade håret i nacken.

Färggräsen, som här brukades af bondhustrurna, voro ängsblad (scabiosa succisa), med hvilka ull färgades med grön och icke gul, konig (origanum), med hvilket färgades brunt, likt med stenmossefärgen, brunskär (bidens men ej eupatorium, som andra skrifvit), med hvilken ylletyger färgades brandgula.

Melampyrum spicis conicis laxis laceris såg man i åkrarna med sina purpurfärgade ax och med sin raka upprätta stjälk, hvilken ört man endast tillförne sett på skånska slätterna ibland sådden.

Pulsatilla, foliis decompositis pinnatis, flore pendulo: limboreflexo, stod öfver alla skarpa och torra platser, orörd af hästarna.

Malört växte vid alla byar i myckenhet.

Ranunculus foliis ternatis integerrimis, som sågs den 5 juni på Vårbyborg till ett par stånd, och som icke allenast tillförne aldrig i Sverige varit sedd, utan äfven ganska rar i hela Europa, fanns af oss på åkrarna och åkerrenarna emellan Hulterstad kyrka och nästa byn i norr jämte landsvägen uti otrolig myckenhet: hon hade på stjälken flere blad och åtskilliga fördelta grenar, blommorna voro helt gula och glänsande, större än på ranunculus acri, squamula necta-

rii vid basen af hvart kronblad var crenata och pistillorum capitulum var aflångt såsom uti adonis, radix tuberosa sessilis conglobata skickade ut på sidorna långa trådar, vid hvilkas spetsar sutto små radices tuberosæ; hela växten var tomentosa såsom cyanus; stjälken var en half aln lång och rak, rotbladen voro ovato-lanceolata trubbiga med bladskaft; stjälkbladen voro 3 på hvart bladskaft, af hvilka det mellersta var något längre och de öfversta bladen alltid smalare, blommorna slutade grenarna, sittande på sina blomskaft, ägande hvartdera sitt eget fembladiga blomfoder; på somliga blommor voro hvita fläckar, men på dem var öfversta huden skild ifrån den andra.

Tribergaborg att bese, lämnade vi landsvägen vid första byn, och reste på vänstra handen uppåt alfvaren; han var ett bösskott i diameter; hans murar hade varit ganska fasta och likasom skodda med ny mur utanpå; ett par famnar utom borgen sågos ruinerna efter en mur, som utan tvifvel varit en förskans. Då vi uppbröto stenar, att se om borgen fordom varit murad med kalk, hvarefter man tycktes finna små vestigia, fast af många hundrade år mest utplånade, fann man små cochleas af 7 spirers längd, stora som hvetekorn, brunaktiga, vridna emot solen.

Bössor, som voro här på landet förbjudna, att bönderna icke måtte föra våld på hjortarna, tyckte de själfva, att snarare borde befallas dem förskaffa sig, synnerligen vid krigstider, hvarigenom de förmente sig kunna afhålla små fartyg, som endast vid deras stränder hamna kunde. Några finnskutor hade här för ett par dagar sedan lagt sig på redden; folket, som fruktade fientlighet, samlade sig med väpnad hand, men gingo flata tillbakas när de sågo sina egna.

Landtborgen här på trakten kunde knappt mär-

kas, ty han var föga högre än landet, ingalunda brant; han låg en åttondels à en kvarts mil ifrån hafvet.

Stenåsa kyrka restes förbi; åkerfälten stodo gula af åkersenap.

Sandby kyrka kommo vi till vid middagen. På kyrkogården stodo 2 höga runstenar, med helt artigt invecklade ormslingor liksom valknutar; på den stenen, som var närmast kyrkan, sågos följande bokstäfver:

ᛚᚦᚠᚾᛋᛏᚱ×ᚾᚢᚴ×ᛡᛂᛚᚴᚢᚾ×ᚾᚢᚴ×ᛁᚺᛁᛁ×ᚦᚾᚢᚾ×

På andra raden:

ᛘᚢᚦᚴᛁᚺᛁ×ᚴᛁᛏᚾ×ᚱᛂᛁᛋᛏ×ᛋᛏᛂᛁᚾ×ᛁᚠᛏᚱ×
ᛁᚢᛂᛁᚾ×ᚠᚾᚦᚢᚱ×

Den andra stenen hade vid pass följande bokstäfver:

ᚦᛏᛦ×ᛒᚱᚢᚦᚱ×ᚱᛂᛁᛋᛏᚢ×ᛚᚢᛒᛚ×ᚦᛁᚾ×ᛂᚠᛏᛁᚱ×
ᛋᛚ··ᛏᚢᛚ:×ᛋᛁᚾᚾ×ᚾᚠᚱᛁᚦᛁ×ᚾᚢᚴ·ᛂᚠᛏᛦ×ᛋᚢᛂᛁᚾ×
ᚠᚾᚦᚢᚱ×ᛋᛁᚾ×ᚠᚾᛁᚾᚾ×

Man kunde märka, att bägge stenarna varit skrifna af en mästare, ty i bägge fanns en sällsam bokstaf, som torde vara E, hvilken bestod af ett perpendikulärt streck med en punkt midt uti, hvilken punkt var cylindrisk och så stor, att man kunde träda in lillfingret uti honom.

Ett barn fördes till mig af en fattig kvinna, som sig hjärtligen beklagade, det hennes grannkvinna sig förebrått, att hon låtit döpa sitt barn med mans-

namn, som likväl vore flicka, bedjandes mig säga sig af hvad kön det säkert vore.*

Färgegräs, som här på orten brukas, voro: färska blad af scabiosa succisa, hvilka kokas med garnet, hvarftals (stratum supra stratum) lagda, så länge som ett kok fisk; detta står sedan öfver natten i grytan, och om morgonen därefter tages garnet upp, som ännu intet synes färgadt; grytan med koket värmes upp, garnet lägges på käppar öfver grytan och imman med ett täckfat, att imman ej må bortflyga, utan saturera garnet, såsom denna imman är det som färgar grönt; men då garnet om morgonen upptages utur grytan, vrides det, bladen bortkastas, litet aska lägges i koket och garnet ofta neddoppas. Med brunskär färgas således: garnet tvättas, torkas, betas med alun, åter torkas; brunskären rå och grön sönderhackas, blandas hvarftals (s. s. s.) med garnet, kokas ett par timmar, hvarunder väl röres och vändes att allt blifver lika gult. Med stenmossa färgas brunt, blandadt s. s. s. med garnet, kokt i vatten med litet lut, att färgen må bättre fästa, men garnet betas intet. Ljusgult får man genom enmossan (lichen fulvus, sinibus dædaleis) som gör en vacker gul färg: skiäle (serratula) gifver och gul färg, då garnet betas med alun; örten, som därtill hackas, kokas s. s. s. och då det något litet kokat slås lut till och kokas mera. Konig (origanum) gifver en högbrun rödaktig färg; örten torkas, sönderhackas, kokas med garnet, som tages ofta upp och klappas. Apelbark gifver en citrongul mycket täck färg och lifligare än skiäle. Sot med vatten kokt gifver brun färg, mörkare än stenmossa.

Sempervivum växte på taken; athamanta liba-

* Den undersökning, Linné med anledning häraf företog, gaf vid handen att barnets könsdelar voro rudimentära och missbildade, men att modern nog haft rätt i att gifva barnet mansnamn.

notis dicta, onopordum och malört växte på kyrkogården; fläder vid de flesta byar; cichorium och behen album vid åkrarna.

Slak köpes hit ifrån Torslunda och brukas att täcka tak med, och är långt tjänligare än hafstång, ex relat. pastoris loci.

Sill och torsk fångas på denna östra sidan, men intet på den västra; ty såg man bönderna komma därifrån hit hoptals att köpa fisk.

Gårby kyrka låg en kvarts mil ifrån Sandby. På kyrkogården, i S. O. från kyrkan, lästes följande bokstäfver på en runsten:

ᚼᛅᚱᚦᚱᚢᚦᚱ×ᚱᛁᛋᛁ×ᛋᛏᛅᛁᚾ×ᚦᛁᛁᛋᛁ×ᛅᛁᚠᛏᛁᛦ×
ᛋᚢᚾ×ᛋᛁᚾ×ᛋᛁ·ᛁᚦ·ᛏᚱᛅᚴ×ᚠᚢᚦᛅ×ᚼᛅᛚᚠᛅᛏᚱᛁᚾ×
ᛒᚱᚢᚦᛁᛦ×ᛅᚾᛋ×ᛋᛁᛏᚱᚴᛅᚱ.

Midt på samma sten sågos följande bokstäfver, men mindre och mer förnötta:

ᛏᚱᛁᚾᚴᚦᚢᛁᛁᚱᛅᚦᛅ×ᚴᛅᚾ·

Norra Möckleby låg en half mil ifrån Gårby, men som intet sällsamt här märktes, ställde vi strax vår resa åt Runstens kyrka, dit vi hade en half mil.

På vägen åt Runsten, utom de många ätteplatser, som vi sett hela dagen, märktes vid Lapperstad, en by närmast intill Runstens kyrka, ganska många upprättade fyrkantiga stenar.

Natten hvilade vi efter en varm dag uti Runsten hos pastorn, magister Anders Brauner, som med mycken omsorg följande dagen följde att visa oss hvad där på orten märkvärdigt var.

Juni 10.

Runstens kyrka hade vid sin södra sida en runsten med ringa skrift, på hvilken sågos följande bokstäfver:

ᚾᛁᚾᛚᛒᛁ·ᛁᚾᛚᚢᚾᚼ·

ᚼᚢᚦᛒᛁᚼᚱᚾᛚ·ᛁᛏᚱ ᚼᛁ'ᚼ'ᛏᚼᛁᚾ·

Brudarna berättades här om bröllopsdagen hafva för sedvänja, att med sina brudpigor löpa till kyrkan, då brudgummen rider med sina karlar, hvarvid bruden måste så laga, att hon kommer strax i kyrkan efter honom. För bröllopsdagen, då för henne tredje gången lyses af predikstolen, hafver hon på sig en kappa, går därmed ur kyrkan, just då prästen går af predikstolen, hafvandes i följe en giftvuxen piga, med hvilken hon går omkring till sina sockenbor, den ene efter den andre, ställandes sig inom dörren helt orörlig, allenast niger, utan att tala; folket förstår dock språket, den ena gifver henne tallrikar, en annan fat, en annan skedar etc., och får hon således allt hvad till ett kök behöfves; husmödrarna hafva alltid tillreds sina skänker, dem pigan stoppar i sin säck och bär med bruden; det går således ganska fort för suppleanten, som ofta genomfarit hela socknen förr än folket kommer utur kyrkan; ty socknarna här på landet äro ej vidlyftiga och bestå allenast af några byar, som ligga tätt intill hvarandra, merendels inom en kvarts à en half mils diameter.

Kompassen kallas här på orten norringen, och handkvarnen pinan.

Vi voro föga komna från Runstens kyrka, förrän vi vid Bjärby fingo se en stor upprest runsten,

på högra handen om vägen, hvilken var med 3 omgångar skrifven:

ᛁᚢ᛫ᚱᚼᛚᛁᛏ᛫ᚱᛅᛁᛋᛅ᛫ᛋᛏᛅᛁᚾ᛫ᚦᛁᛋᛅ᛫ᛁᚠᛏᚠᛏᚱ᛫ᚠᛁᚬᚢᚱ
ᚱᛅᛁᛋᛁ᛫ᛅᚠᛏᛁᚱ᛫ᚢᛅᛏᛅᛋᛁᛋ᛫ᚼᛅᚴᛁᛅᛦ ᚠᚱᛅᚠᛁᛅᛁᚠᛁᚱᛁᚠᛁᚢ
ᚢᚠᛚᛁᛁ··

Strax härefter, förr än vi kommo fram till Lerkaka by, låg invid vägen på vänstra handen en itu-slagen runsten, med tvenne rader omskrifven:

ᛁᚼᚠᚱᛅᚢᚴ᛫ᚴᛅᛘᛅᛚᛅᚢᚴ×ᛋᛅᚴᛋᛁ×ᚱᛆᛁᛁᛏᚢᛋᛏᛅ ᛁᛁᚼ ×
ᚦᛁᚼᛅ×ᛁᚠᛏᛁᛦ×ᚢᛁᚠᛅᚦᚢᚱ×ᛋᛁᚼ×ᚴᛅᛁᛁᚱ···· ×ᚴᛏ×
ᛒᚼᛅᛏᛅᛋ᛫ᛋᛁᚼ ×ᚺᚢᛋᚢ᛫
ᚴᚢᚱᚦᛋ ᛁᚠᛁᛅᛦ ᛁᚢᚼᛚᛅᚠᚼᛡᛁ ᚠᚺᛚᛁᛉᛉᚢᛁᚢᚼᚦ
ᚱᛡᛅᛚᚠᛅᛅᛒᚢ᛫

En rund sten eller en gråsten lik en glob, något nedtryckt (lenticulari globosus), i omkretsen af 3½ famn, låg ofvanpå ett stenrös midtför Folkslunda uti en äng bredvid vägen på vänstra handen, sedan vi kommit en kvarts mil ifrån Runstens kyrka. Denna sten sades ligga rätt midt emellan norra och södra udden af ön, att man således nu var midt på landet, fast på östra sidan; ty Öland är aflångt.

Långelöts kyrka kommo vi till efter en half mil från Runsten. Här togo vi af vägen åt väster att bese Ismanstorpsborg; strax fingo vi i ögonsikte långt ifrån oss Borgholms slott; landet begynte här antaga ett helt annat utseende, blifva fullt af enbuskar, små hassel, björk och ek; hagtorn hade tilltagit hela dagen och blifvit mer och mer på alla ställen; hassel-

buskarna buro de bästa och flesta nötter, fast de ofta ej voro 3 kvarter höga. Efter tre åttondedels mil ifrån Långelöts kyrka kommo vi till borgen, som låg här midt på landet, inuti självfva skogen, och med skog öfvervuxen.

Ismanstorpsborg låg midt i självfva landet en half mil så ifrån östra som från västra hafskanten, och var ifrån honom till södra och norra ändan at ön nästan lika långt. Han var emot de andra borgar, som man sett på alfvaren, liksom en hufvudstad ibland små fläckar. Hans murar voro ännu mer än 2 famnar höga, 3 famnar breda, fast så många stenar nedfallit, att detta knappt syntes. Han var inuti 150 à 160 steg eller alnar i diameter, fördelt med små nedfallna murar liksom i kloster, med hus på alla sätt ställda, af hvilka man ingen redighet kunde ernå, emedan buskar och träd alldeles tagit öfverhanden. De rum, som voro på sidorna inom muren, stodo ut aflånga såsom kamrar; emellan hvar kammare var så stor spatium, som hvar kammare var bred; midtuti borgen hade varit några kamrar, men ojämnt och synnerligen särdelta. I denna borg växte rhamnus catharticus (vigeltorn), ossea, (benved), sanicula, asclepias, mercurialis, trichomanes, hypericum, polygonatum, orchis militaris minima. Härifrån reste vi samma väg tillbaka till Långelöts kyrka.

Surbrunnar hade vi intet sett här på landet, förr än vi kommo till Långelöts kyrka, hvarest på självfva kyrkogården, öster om kyrkan, tvenne brunnar voro uppgräfna, af hvilka den nedersta, som låg närmast till kyrkogårdsmuren, höll mineral. Bläcksmaken, blå hinnan och den gula ockran utanför kyrkomuren, dessa föranläto oss att göra följande prof: a) af saccharum saturni blef vattnet mjölkfärgadt; b) af resina gallarum blef det brunt; c) af solu-

tio lunæ fick det först en opal färg, sedermera blef något brunaktigt; d) af spiritus salis amoniaci blef vattnet ej ändradt; e) succus heliotropii färgades det helt violett; f) af minium miste det sin bläcksmak. Alltså kunde detta vattnet drickas af sjukligt folk uti åtskilliga passioner, allenast brunnen blef förut väl rensad, och man ej alltför kräsmagad fruktade för sådan mineral, som insmugit sig af lik och dödas kroppar.

Resan ställdes härifrån på högra handen åt en lund och några åkrar, där orten var berömd för att frambringa allt hvad rart var ibland växter, men här fanns intet, som ej var sedt tillförne: orchis hiante cucullo växte här till sitt eget förakt ymnig, orchis militaris minima, orchides palmatæ omnes, origanum, viscaria, turritis 1 foliis subtus ferrugineis seu leprosis, polygonatum, geranium pedunculis unifloris, iacea laciniata, muscipula montana hirsuta Ruppii voro här allmänna.

Väggarna stoppades här på orten med hafstång i stället för mossa, men ännu hellre med gräs.

Gräs kallas här de långa smala bladen, lika smala band, som uppkastas till hafsstranden antingen helt hvita eller ock helt svarta, och som man gissar torde vara blad antingen af ruppia, eller det som ännu är likare, af alga angustifolia vittiariorum 1. B: C. B., hvilka först äro helt svarta, och sedermera, uppkastade på stranden, helt hvita blekas af solen. Raj. syn. 3. p. 52. n. 1. Den, som vid dessa blad finner någon fruktifikation, kan säkrare säga af hvad genus de äro, än vi som den intet kunde finna.

På resan än vidare gingo vi in uti en by, där golfvet var beströdt med ulmaria och dubbla narcisser.

Byting eller förbytt barn förmentes en gosse vara, som här till oss hades. Han var en gosse om 13 år, född och buren utan förstånd; han kunde hvar-

ken sitta, stå eller gå; hans händer och ben lydde intet själens befallning; han talade intet, men mumlade något, hans öfre framtänder stodo rätt ut och hans ögon sågo i kors; han tycktes ock knappt höra; han hade smala ben, löst hull och i ansiktet var mera lik en flicka än en gosse; alla hans åthäfvor voro så oartiga, att man ryste därvid. Han var olyckligt född, hvarken sig själf till nöjes eller publikum till nytta eller sin skapare till pris; af honom lärde andra prisa Gud för en välskapad kropp. Han var ingen byting, utan han hade en sjukdom, som kallas hieranosos. Modren frågades af mig, om hon blifvit skrämd den tiden hon honom bar i sin kved, och hon bekänner sig blifvit hjärtligen förfärad öfver flera karlar, som kommo att slåss med dragna knifvar och så när tagit lifvet af hvarandra; hvarpå hon märkte, att fostret sedermera låg på ena sidan såsom dödt och orörligt, att ingen flötning med det såsom med andra barn kändes.

Resan ställdes ifrån Långelöt till Gärdslösa kyrka; på vägen råkade vi en runsten vid öfre Bågby på högra handen, hvilken var så af mossa (lichen crustaceo leproso albo) öfvervuxen att man i hastig förbifart knappt kunde läsa några bokstäfver.

ᚼᚢᚼᛚᚱᚼᚢᚴ·ᚼᚦᚢᚼᛏᚱ······ᚼᚦᛁᚼᚼ·ᛁᚽ·ᚠᛁᚱᛁᚦ·

Ett litet stycke bättre fram och innan man kom till Gärdslösa stodo vid kvarnbäcken tvenne upprättade stenar, en på hvardera sidan af häcken; den norra stenen hade ingen påskrift, men den södra vid pass följande:

ᚢᚼᛁᛁᛁ·ᛁᚼᚱᚦᛚ×ᚼᚠᛏᛁᛣ×ᛁᚼ×ᚠᚼᚦᚢᚱ×ᚢᛁᚴᚼᚱ×'ᚢᚼ×
ᚼᚦᚼᛁᚴᛁ ᛁᛁᚼᛚᚠᛣ×ᚱᚼᛁᛋᛏᛁ×ᛁᛏᚼᛁ·

Kvinnfolken här på orten såg man allestädes sysselsatta, hafvandes merendels i handen en strumpa med nålar att sticka på

Golfstenarna vid Gärdslösa, som voro af rödaktig ölandssten, lågo helt våta i varmaste sommardagen och spådde våtväder, det ock dagen efter skedde; en sällsam egenskap af sten, som brytt de flesta naturkunniga. Denna egenskap torde vara orsaken, att folket här på landet ej bygger sig boningshus af denna sten, som allestädes kan fås tjänlig och tillräcklig, men som ofelbart skulle skada hälsan.

Natten hvilade vi efter en varm och behaglig dag uti Gärdslösa.

Juni 11.

Om morgonen då vi reste ifrån Gärdslösa gjorde pastor Lundvall och befallningsmannen oss följe, som de hört att allmogen höllo oss för spioner, och hade mycken uppmärksamhet på vår resa.

Förr än vi kommo fram till Gärdslösa kyrka, lågo 4 stora stenflisor öfver en bäck, af hvilka den tredje i ordningen fordom varit runsten, men nu så afnött, att endast ormslingorna kunde synas.

Plantago foliis semicylindraceis integerrimis växte öfver hela fältet inemot Tjustaby; bladen voro ofvanpå fläckiga som en orm, och där bladen kommo upp ur roten satt en lång hvit ull.

Hvete växer det bästa och härligaste, icke allenast öfver Öland utan snart sagdt öfver hela Sverige, här i Gärdslösa pastorat, som är det största här på landet.

Sandig jordmån begynte vi nu märka, som räckte allt till norra udden, hvarför ock åkrarna mera äro underkastade äfventyr för torkan, än de förre; så att folket måste nödsakligen nedplöja hafstång i åkern,

att det starka blåsvädret här å orten ej må kasta sanden bort och lämna roten bar; hvarför ock, då tiden är landtmannen nog tillräcklig, hela åkern beströs efter såningen med hafstång.

Landtborgen kunde man hela denna dagen knappt märka: ty landet slätade af oförmärkt ifrån alfvaren ned till hafsstranden; allenast märkte man att den trakten, som låg emellan alfvaren och hafvet, var på hela östra sidan full med sten och grusjord. Bredsätra kyrka kommo vi ändtligen till, som är annex till Gärdslösa; härifrån sågo vi Kläppinge kapell ligga en kvarts mil i öster ytterst på en udde i hafvet; ty ställdes vår resa igenom de sköna åkerfälten.

Åkersenapen täckte alla åkrar, att de stodo helt gula och gåfvo en söt och ljuflig lukt; genom tal med bönderna fingo vi veta, att åkersenapens frö äfven gå fram i bingen, att de smaka skarpa, och att somliga medelst såll bruka skilja dem ifrån den säden som skall utsås.

Hafstången (fucus maritimus, s. quercus maritima, vesiculas habens C. B.) täckte alla stränder, och gaf vid vår ankomst till hafvet en sådan stank, som hade 10 hästar stekts i solen, att vi med största möda kunde uthärda lukten. På denna tången låg liksom blod eller en röd färg, som var utdragen af denna fucus medelst hafsvattnet, solen och förruttnelse; linkläder färgade han intet, men om eller på hvad sätt han färgar ullgarn, är ej försökt. Jag har hört att fransoserna samla en fucus på hafsbottnen, med hvilken de underhjälpa sin röda färg på pontac, men den är en helt annan än vår; tiden, tillfället, kemien och försök lära en gång efterapa denna naturens operation och vända den till nytta.

Kläppinge kapell stod ytterst på holmen, fordom utan tvifvel uppbyggdt för fiskläge; nu var ej mer öfrigt af templet, än som höga murar med sina

tvenne gaflar; och i stället för golf sågs här scandix seminibus hispidis. Öster om kapellet, in på själfva kyrkogården, stod en brunn med friskt vatten. På södra sidan, ned mot stranden, stod ett kors af fast sten uthugget, så högt som en karl till häst. Häromkring voro åtskilliga små gropar, små skansar och ruiner efter stad. Vi reste härifrån. Storkarna flögo upp och vi kommo tillbaka till Bredsätra.

Sjuryggfisken (cyclopterus s. lumpus) fingo vi tillfälle att se här, som sades fångas sällan och endast då oväder skall komma; han är till utseende något när lik en abborre; pannan fyrkantig med fjäll; kroppen är bar med sju ränder af stora fjäll längs åt ställda, såsom på en stör, medelst hvilka han är hvass; magen är stor; främre ryggfenan är täckt med vårtlika fjäll och består af 6 mjuka strålar, men den bortre ryggfenan af 11 och gumpfenan af 10 strålar; dessa 2 senare äro alldeles ställda midt emot hvarandra; stjärten är intet klyfd och består af 11 strålar och bröstfenan af 20.

Rudor taltes både här om och på andra ställen, men ingenstädes hade man tillfälle att få se fisken; utaf beskrifningen tycktes han vara ens med smålänningarnas ålekusor.

Hampa och lin såg man här på några ställen, hvilket är rart här i landet och sannerligen inte allmänt; då man frågar inbyggarena, hvarför de ej så lin och hampa, blifver merendels svaret, att de ej äga några täppor, i hvilka de kunna röta sådant gods.

Ekby kyrka, som är annex, restes förbi.

Löts kyrka sågo vi om aftonen; heta af solhettan väntade vi här ett par timmar, medan det hastiga starka regnet påstod. För resande är ingenting om sommaren så besvärligt här på orten, som att få friskt vatten, när man ej kan pretio eller precibus få dricka.

En ö nog liten låg här strax uti hafvet, men stark S. V. vind förhindrade oss komma till henne, fast hon låg föga öfver ett bösskott ifrån hafsstranden.

Lillholmen, en udde af en åttondedels mils längd och af ett halft bösskotts bredd, kom man ändtligen till, sedan man en tid följt hafsstranden åt i norr. Denna holme tycktes för oss vara den allra tjänligaste till videplantering: ty han är låg till situationen, har ingen kulle utom en liten på yttersta spetsen, genomblåses stadigt af hafsångan, och öfver vintren på sidorna af vattnet öfversvämmas, utom det att han har tjänlig jordmån och tillräcklig gödsel af hafstången, som uppkastas årligen. Har denna holme alltså alla de egenskaper, som till viden fordras, att man tviflar, om någon i Sverige tjänligare gifves.

Absinthium seriphium växte på denna holme i sådan myckenhet, att hon gjorde platserna helt hvita; hon luktade så angenämt och starkt, att hon täflade med själfva marum; dess stjälk kvarterslång, hvit af en kort och tjock ull; hon vore värd att i trädgårdarna insättas för sin sköna lukt; jag har tillförne endast sett henne i Skåne.

Cochlearia darnica repens C. B. växte här på stränderna nog mycket med sina femkantiga blad och släta skidor; denna växt är så allmänt bekant för sin kraft emot skörbjugg, att man ej behöfver henne vidlyftigt föreställa.

Resan ställdes härifrån åt Persnäs; strax kommo vi uti en äng, där tithymalus œlandicus Rudb. växte, och ej långt därefter till en by, som heter Husvalla.

Anemone seminibus hirsutis, som aldrig tillförne i Sverige blifvit sedd, funno vi växa emellan stenarna jämte åkern vid Husvalla, strax förr än vi kommo fram till själfva gården och det i myckenhet. Denna angenäma och stora blomma borde allmänt planteras i trädgårdarna, helst emedan hon långa tiden skjuter fram sina blommor. Denna anemone är nog

lik hvitsippan, men till stjälk, blad och blomma 3 gånger större; hvitsippan är glatt, men på denna är stjälken, bladskaften, bladen inunder, och kronbladen på undra sidan med hvita hår beströdda; hvitsippans frö äro bara, men dennas ludna; fästet eller receptaculum på hvitsippan är klotrundt, men på denna aflångt och ludet; denna har alltid 5 kronblad i sin blomma, som äro ovala såsom ett ägg, ofta i spetsen urhålkade (emarginata), men hvitsippan har merendels flera kronblad och mera urhålkade; bladen på stjälken äro djupare fördelta på denna, än på den andra.

Matkroken kallas en refvel af en half mils längd, i krok byggd, som ligger nästan midt för Husvalla by uti hafvet och varit fatal för många sjöfarande, emedan han består af klippor och stenar. Då man frågade invånarna, hvarför denna refvel kallades Matkroken, svarades att han något namn skulle hafva; men andra sade, att han kallades Matkroken af sin figur och den båtnad folket haft i forna tider af de förolyckades kvarlefvor, då strandade skepp (tör hända) af bönderna plundrades och sjöfolket ihjälslogos.

Resan gick vidare; många kärr sågos på sidan; en stark S. V. blåste och regn föll då och då, till dess vi sent på aftonen kommo till Södviks gästgifvaregård, där vi blefvo öfver natten, en kvarts mil ifrån Persnäs.

Juni 12.

I dag blef vår resa ganska kort; ty vi hörde i Persnäs nu (fredagen) att jakten, som gick emellan Gottland och Öland, anlände endast hit om tisdagarna.

Persnäs kyrka låg på en sandig trakt; prästgården var bättre byggd än någon annan här på landet och med trädgård utsirad, som är sällsynt här på orten, utom flera andra vackra inrättningar af pastor Lars Hök anställde.

Säden, som här på orten sås, är mest råg; föga korn sås här, emedan sandjorden är för stark uti torra år; däremot är Mörbylånga, den vi igenomreste på västra sidan (juni 5), den bästa sädesort på hela Öland, som i torrt eller vått väder aldrig slår felt.

Kronhjortarna hålla sig här uppåt norra trakten allmänt, såsom dofhjortarna på södra distriktet, hvarför allestädes hållas väktare vid åkrarna, som hjortarna skola utfösa, och på gärdesgårdsmurarna hafva inseende.

Vildsvinen hålla sig mest på norra distriktet, tillskyndandes landtmannen mycken skada, emedan de, såsom med en plog, marken uppgräfva och i åkrarna säden nedtrampa, gående omkring och slående säden tillsammans såsom en kärfve, att de må hvarje gång få munnen full af ax. De paras ock under tiden med de gemena svinen, då afveln häraf blifver mer vild.

Veden köpes äfven här ifrån Småland för säd och ej för penningar, då hvar famn kommer landtmannen att kosta ungefär 1 daler, utom det att folket, som honom skall afhämta, ofta mer än länge af motvind uppehålles.

Bondfolket gör öfver hela Öland starka mål, hvaraf de ock blifva grotte och starke: här bruka de lägga under skosulan en tunn skifva af gumshorn och den vidspika, såsom skåningen sina sinkor, hvarigenom sulorna mycket länge uthärda. Här gingo kvinnfolken stadigt och sydde på strumpor, och pigor visste artigt att med ullgarn af åtskillig färg sy åtskilliga figurer på stoltäcken, dynor etc.; öfverdelen på deras lintyg hade inga ärmar, utom en smal remsa, som gick öfver hvardera axeln. Här letades ullet med kase eller vippan af rör; här kallades peppar fränt och gäst krydda.

Jordmånen är mycket torr; ty under myllan

ligger en fin hvit sand, här kallad kvicksand, som dock ej är flygande, för hvilken åkerbrukare böra akta sig, att de ej plöja för djupt och sanden upprifva.

Växterna här på orten voro förnämligast: linum catharticum, ranunculus echinatus, cynosurus bracteis pennatifidis, alopecurus culmo crecto, alopecurus culmo infracto, polygonatum pedunculis multifloris, libanotis Riv., sanicula; melica varierade panicula ramosa, dulcamara, orchis alba bifolia, orchis hiante cucullo (gulltuppa), orchis militaris minima, orchis palmata longis calcaribus varierade ofta flore albo, scorzonera ofta med en half alns lång stjälk, sedum tridactylites.

Orchis militaris minima kallades här krutbrännare, ett namn, som är makalöst väl gifvet: ty axet har röda blommor såsom eld, men på spetsen små outslagna svarta blommor, hvarmed branden aftecknas.

Campanula hispida. Denna klocka, som eljest är mycket rar i Sverige, växte här allmänt i ängarna; dess stjälk var ganska hög, alldeles utan grenar, ojämnt femkantig med genomskinliga tillbakaböjda borst beströdd; bladen voro aflånga (lineari-lanceolata) med vågfulla kanter.

Asperula rubia cynanchica dicta växte ymnigt i ängarna med röda borstlika rötter, hvilka man borde försöka till färg, som denna är mycket släkt med galium album och rubia.

Eqvisetum eller räfrumpa växte i ängarna öfver hela Öland, men besynnerligen här i största myckenhet, hvilket är det endaste, som vid så många tillfällen för schäferier på Öland kan göra någon svårighet, såsom engelsmännen märkt, att då fåren om vårtiden få äta mycket eqvisetum, de däraf mista sina foster.

Stenbrytning har äfven begynts på östra sidan i Persnäs' och Föra socknar. Här märkte vi en syn-

nerlig omständighet af själfva arten på golfstenen, i det att alfvarstenen är bättre uti torra rum, men hafsstenen är tjänligare att stå emot vatten; den stenen, som tages på hafssidan, fuktar sig mot våtväder, spricker och sprakar mer i elden. Storleken af golfstenarna var fyrahanda slag: a) alnsten eller trekvarters sten af 3 kvarter i längd och bredd; b) kronalnsten af 4 kvarter i längd och bredd; c) finnalnsten af 1½ kvarter i längd och bredd, alltså minst; d) sexhuggare af 6 kvarters längd och 3 kvarters bredd. Folket vid stenbrotten bräckte artigt sina stenar efter utmärkt vidd och längd genom huggjärnet och linjens uppläggande på tvenne axes, att stenen sprack efter den determinerade linjen sedan huggjärnet därpå agerat; de tvära afhuggningarna skedde emot knäet eller låret, det de kallade kupera. Med stenskärfven murades spislar och ugnar; af dem brännes kalk, fast han ej blifver hvit, dock tjänlig till murning, synnerligen den som är tagen i Trosnäs. Stendammet är vid stenbrotten för ögonen ganska skadligt, hvarför ock de, som härmed mycket umgås, blifva rödögda och ändtligen ofta blinda. Under själfva slipandet, då sand tillkastas och stenarna afnötas, blifver ett mjöl, som med vatten blandas och såsom en deg lägges omkring den undra stenringen. Detta kalla stenbrytare skurler, och bruka det till murande i stället för kalkbruk, då det ock gör samma verkan som kalken, blifver mycket hårdt och fast, ehuru det aldrig varit brändt eller kalkadt. Så reduceras kalksten till sitt primum principium — lera. Men detta skurler kunde tjäna för cement att mura med under vatten, antingen sådant som det är, eller med tillsats. Försök borde anställas. Tunna stenflisor läggas vid takfoten, där som näfvern ligger allmänt i Sverige, då allenast en liten näfverremsa lägges, där stenarna röra hvarandra på sidorna, att vattnet ej må gå igenom. Vi märkte

ock hurusom landtmannen, då han skulle göra alvaren bar att bryta sten, kastade ibland stenhögen den lilla matjorden, som då liksom försvann emellan stenskärfven; naturen själf dikterade, att folkets skyldighet vore, åtminstone då de gjorde en trakt i alla tiders tider oduglig, att taga denna lilla matjord och strö henne på det andra och hela fältet, att därmed föröka den tunna gräsvallen och således förorsaka bättre betesmark. På detta sättet som nu alfvaren handteras, lärer han blifva hel och hållen stenrös, icke en gång åt fåren, för hvilka alfvaren nu gifver så tjänligt bete och för hvilka han liksom tyckes vara skapad, nyttig. Att alldeles förbjuda landtmannen fördärfva dessa alfvar, vore att förneka mången födan genom sitt arbete, likväl kunde ske någon medelväg med brytningen; ty många, alltför mycket pickhågade på slipning och stenbrott, försumma härigenom sitt åkerbruk, tillverka mycken sten och sätta honom i vanpris.

Insekter voro inga i dag synnerligen främmande utom följande: aphis, mörk, med 6 rader upphöjda punkter, ställda långsåt ryggen; ämnet till vingarna, bakhornen, fötterna och rätta hornen svarta; låren mot basen hvita. Musca, helt blek med gröna ögon samt 4 rader svarta punkter ofvanpå magen, och i hvar rad 5; hvita vingar med 4 mörka tvärstreck. Phalæna, halfrunda med borstlika hår, och en dubbel tvärlinje lik en halfcirkel öfver vingarna, då de voro ihoplagda.

Trädgård sågs här vid prästgården; då man frågade efter orsaken, hvarför så sällan trädgårdar finnas på Öland, svarades, att hjortarna om vintern, då snön ligger högre än murarna, gå in i trädgården och äta upp träden, utom det att hararna samma tid skala dem.

Hargropar berättades kunna göras såsom varggropar i självfva snön om vintern, med litet kål lagd

på brädden, sedan snön är lagd slätt att halftäcka gropen, att fånga harar i stor myckenhet.

Hagtorn, som här på orten är tillåtet fritt att huggas, är ett ganska hårdt och segt träd, som brukas till kvarnhjul och krubbor.

Natten blefvo vi öfver uti Persnäs.

Juni 13.

Då vi bortreste om morgonen, togo vi resan åt Gaxa, där landsvägen slutade sig på detta landet.

Gräsmaskar sågos i ängarna marschera flocktals och fördärfva grödan, varande helt andra, än de som här uppe i Uppland och Dalarne gjorde nyligen den myckna skadan på gräset; ty hvar och en skråpuke (eruca) var ett tvärfinger lång, hade 16 fötter, gula hår mest öfver hela kroppen, grått hufvud med grå hår, på hvardera sidan långs åt kroppen blåaktig bred linje, här och där med svart kuperad; dessa 2 linjer skiljer en smal gul linje. Ryggen är svart, med 4 smala gulaktiga streck längs åt kroppen, vid inskärningarna kuperade. Vi kastade dem för hönsen, men de vågade sig ej på den färska maten.

Landsvägen sågs här först med möda anlagd, med sand öfverhöljd, med mografvar afskild ifrån vallen. En stor hop pigor, kommenderade af fjärdingsmannen, hade i 4 dagar lagat och höllo ännu på laga en väg, som få reste och knappt kunde blifva bättre. De förde på landsvägen skurler, en jord utur den kulle, där fordom en skurkvarn stått, och af stenarna blifvit afnött; jag tror ej, att någon jord kunde upptänkas tjänligare för landsvägar.

Resan låg igenom en ung ekskog, vid Långrums by, full med hassel och skönt gräs.

Svartmyllan sågs i mografvarna vid vägen, 1 à 1½ kvarter djup och därinunder en hvit hafsand.

Ekbuskar, vid pass 20 par, stodo planterade på bägge sidor om landsvägen såsom en allé, instängda rundt omkring med ihopbundna störar af manshöjd, att boskapen dem ej måtte fördärfva; sannerligen därest boskap och vildhästar ej fördärfvade ekbuskarna om vintern, och ej så länge höllo dem nere vid roten, skulle här finnas långt ymnigare ekar.

Sandåsar sågos på några ställen gå tvärs öfver landet, ned åt östra hafssidan och där nedsänka sig till reflar.

Gaxa hunno vi fram till vid middagstiden, där vi satte oss före att invänta postjakten ifrån Gottland, som oss transportera skulle.

Sand helt hvit, uppkastad af hafvet, låg i myckenhet vid stranden, alldeles lik den, som legat hela vägen i dag och orsakat de sandiga åkrar och det korta gräs i ängarna. Vi stranden packades hafstången tillsammans, sand uppkastades på denne af vågorna, och gjorde här och där små reflar eller holmar. På samma sätt har ofelbart hela denna landstrakten fordom och efter hand blifvit byggd af naturen.

Slaken eller tången låg öfver alla stränder, tjänlig till sandfulla åkrar, men ej för svartmylla nyttig; han gaf äfven här ifrån sig en röd färg, som fäste sig öfver konferven.

Kräkel kallas af öländingarna den af botanices skrifna fucus dichotomus ramosissimus teres uniformis fastigiatus, och är en växt af hafstång, som vi aldrig funnit förr än vi kommo hit. Han var allestädes så tjock som en tråd, rund, helt tätt fördelt uti två och två grenar, och liksom afklippt, ty alla grenar voro lika höga.

Gåsört (potentilla) växte på sanden, som låg bar vid stranden; men på den förruttnade slaken, allra nederst vid hafsbrynen, senecio minor vulgaris.

Phalæna, en vacker fjäril, flög allestädes nere vid stranden, ty hans skråpuke (larva s. eruca) går i bet på förenämnda senecio. Kroppen var svart, hornen lika borst, två små spirala tungor; öfra vingen hade på främra sidan jämte kanten en röd longitudinal linje, men vid spetsen en röd fläck och en dylik vid bortre kanten af vingen; undre vingen var hel och hållen högröd men långs efter främre kanten svart.

Cicindela, en liten höggrön och i kopparglans stötande insekt, sprang hastigt vid stranden. Hufvud, bröst, mage, lår, fötter (men ej ben) skeno som koppar eller guld; halsen var smal, och de mörka ögonen stodo ut ur skallen; de svarta hornen hade 11 leder; vingskalen voro gröna af kopparglans, beströdda med ihåliga vida punkter, och med en mindre uppstigande punkt uti hvar och en af de större; de större ihåliga punkterna ihophäftades längs åt med en upphöjd linje.

Planken kring gårdarna, som allmänt brukas öfver hela landet (vid. juni 2), voro här ej annat än ohuggna vedkastar eller stockar, ställda på sidorna, icke allenast att afstänga gården, utan ock att gifva lugn, då stormens häftighet afhålles.

Ängen emellan kyrkan och Gaxa bar fram vicia segetum, ophrys major, måbär (ribes), frangula.

Orchis muscam referens växte i så stort öfverflöd på samma äng, att vi aldrig sett mer; här tycktes blomfodret vara skildt ifrån kronbladen, såsom det förra var grönt, men dessa smala och bruna; stamina sutto på hvar sin upphöjda glatta punkt.

Dagen var behaglig och lugn; molnen gjorde vid nedersta horisonten en rund landtborg, sedan solen gått ned.

Natten blefvo vi kvar i Gaxa, att vänta på fartyget.

Juni 14.

Söndagen, som var den fjärde efter Trinitatis, firades af oss i Högby kyrka, där vi ej väl voro inkomna, förr än vi fingo se en stor procession gå framåt altaret.

Processionen var denna: först kommo 9 fäntor, därpå 3 kvinnor med barn, sedan trenne kyrkogångshustrur, därpå 9 par hustrur, ändtligen ett halft dussin bonddrängar, som alla stego fram med vissa steg, då pigorna togo in norra sidan om altaret och drängarna den södra, att barnbärerskorna måtte komma fram till disken, hvilka efter förrättad beställning gåfvo sig till rygga, då de 3 kyrkogångshustrurna föllo ned för disken och beneventerades. När detta allt var beställdt, gingo pigorna genom altaret, hvilka två och två i sänder nego djupt för altaret, offrade sin penning och gingo sin väg. Alla utom barnbärerskorna hade några löfkvistar i handen i stället för solfjädrar. Deras klädedräkt var följande: på hufvudet hade de en klut tillbunden i nacken och med glassten gniden, deras lif betäckte en gniden uppblött af linne, hvarpå var ett lifstycke utan ärmar, ihopsydt med kjortelen och ett bälte om lifvet. Halsklädet var på somliga stickadt med silke i kanterna, men på somliga i kanterna urgräfdt likt spetsar. Öfver hustrurnas armar och lif hängde ett aflångt västgötatyg, sådant, som till bordtäcke brukas, af 1½ kvarters bredd, på ändarna fransadt såsom kantiljer; men förgångspigorna hade intet sådant skärp, utan på dem nedhängde under kluten ändarna af hårbanden. Barnbärerskorna och kyrkogångshustrurna hade öfver sig kappor af svart tjockt vadmal, räckandes allenast till sätet, utan ärmar, men där ärmarna pläga vara satt en flik omkring, insydd lik till skapnaden en hästsko; kragen stod styf och horisontal omkring halsen; förkläden voro

blå, gula eller gröna och helt smala. Bonddrängarna hade skor med smala klackar och tjocka bottnar, interfolierade med näfver. Byxorna af vadmal, merendels grå, lika vida med båtsmansbyxor. Tröjan kort utan uppslag. Hatten så där, som öfver hela landet, ouppbunden, hvars skygge vid basen var horisontalt och mot brädden lyftes upp rundt omkring.

Skepp, i modell gjordt, hängde i kyrkan såsom ljuskrona, det vi ock sett mest öfver hela landet i alla kyrkor.

En runsten låg på kyrkogården, utanför vapenhuset, däruti sällsam att bokstäfverna voro skrifna afviga och gingo ifrån högra handen åt den vänstra; på denna kunde allenast ena kanten någorlunda läsas:

.....ᚼ×ᛚᚼᛁᛇ×ᚢ\ᚦᚼᛁᛁ×ᛘᛁᛘ:ᚢ,ᛁᚱ:ᛁᚱᚢᛁᛒ:ᚴᚢ··

Ölandshästar, som man i Sverige kallar de helt små hästar, äro inte allmänna på Öland, utan ganska sällsynta; det är visst, att alla öländska hästarna äro små klippare, som ganska färdigt löpa, utan att ofta slinta med fötterna eller stupa, fast på själfva alfvaren, dock äro de långt större än våra öländska hästar, som likväl kommit ifrån Öland; då jag härtill frågade orsaken, svarades, att sedan folket blifvit förbjudna dem sälja, hafva de mindre varit sorgfälliga att uppodla sådana hästar, som mer tjänade till salu än till landtbruk.

Bin har här funnits på ön tillförne uti stor myckenhet, men de 2 sista svåra vintrarna hade ödelagt de flesta stockar och lämnat få öfriga.

Honungen var här tämligen hvit, emedan föga tillgång var på ljung, af hvilken bien i Småland draga sin mesta och bruna honung.

Gärdesgårdarna voro här som i Sverige af gärd-

sel byggda, till ett klart tecken, att man var på Ölands norra och skogrika trakter.

Oxel växte både stor och ymnig.

Kummin på åkerrenarna. Skiäla öfverflödigt i ängarna och papaver erraticum i åkrarna.

Skobottnar af trä bruka bönderna i stället för skor vid stenbrotten, hvilka bindas vid foten såsom skridskor.

Natten efter en solvarm lugn dag blefvo vi åter kvar i Gaxa.

Juni 15.

Kl. 4 om morgonen voro vi till häst, ställande resan åt Blåkulla; vägen låg från Gaxa rätt i väster, från den östra till västra stranden, en half mil lång, igenom buskar, hassel och ekskog med litet gran förmängd. Vädret var behagligt, himmelen klar, lärkan, svalan, göken och de nyss utflugna starungarna skreko omkring oss. När vi kommo till västra sidan, låg båten på landet och årorna voro borta, roddarna konträra och allt i olag. Medan detta ställdes till rätta uppväxte en stickande storm, som förhindrade oss ifrån Blåkullaresan till inemot aftonen; emellertid gingo vi omkring att observera hvad som kunde illustrera fäderneslandets naturalhistoria.

Hafvet uppkastade liksom små landtborgar till 30 alnars bredd och några famnars höjd ett stycke utanför allmänna landtborgen, och det medelst stora bullerstenar, som här och där ihophäftades med slake. Således tager landet nu som tillförne till i sin vidd och gör nya landtborgar.

Spindlar hade oändligt många ibland strandklappern utlagt sina horisontala väfvar jämnt med jorden och residera därinunder själfva. Hela kroppen var beströdd med fina hår, då han hölls mot so-

len stötte magens färg på koppar, spetsarna vid stjärten voro smala.

Horskonung (asclepias) växte på stranden vid västra landborgen i otrolig myckenhet och alltid jämte någon sten; han rördes intet af boskapen, men folket berättade, att han dock af kreaturen uppätes i grund om hösten, sedan han bleknat och annat bete är borta.

Käringtänder (evonymus) kallades här ett rart träd, som endast växer här och i Skåne och brukas till häckar i trädgårdar, men det var här 3 famnar högt och öfver stammen så tjockt som en karl.

Björkarna hade en hel hop löfmaskar, som bladen uppätit, och sig tillsammans inväft; hvardera var svart, beströdd öfverallt med långa hvita hår; på ryggen strax vid halsen hade hvardera 2 par gulbruna borstar af hår; bakfötterna och mellanfötterna voro röda.

Benved (ossea) hade ett annat slags löfmaskar, som voro stora och tjocka som fingren, täckta med hår, gulaktiga med 8 breda tvära svarta bara streck, utom många små, ihopfogade, till en spetsig angel ställda hvita streck; fötterna voro 16.

Skabbörten (scabiosa) hade ock sina löfmaskar med ludet hufvud och 16 fötter, eljest voro de glatta, helt och hållet gröna, utom en gul longitudinal sidlinje.

Nässlorna af mindre slaget stodo mest uppätna af sina löfmaskar, som allmänt äro bekanta eller papilio urticaria vulgatissima Raj.

Aranea abdomine ovato nigro, annulo ovali dorsali albo, eller en spindel med en hvit linje, som var tvåklufven på hvardera sidan och inneslutande en oval, med åtskilliga hvita tänder på samma insida; han fanns ibland buskarna.

Fästingen eller en acarus med en oval fläck på

ryggen åt bröstet, som är omgifven med strimmor, hvilka stå bortåt; denna lopp på jorden.

Cantharis æneo-viridis, elytris apice rubris, en liten täck insekt, satt på bladen af örterna, hade svarta horn och fötter; då man tryckte på den, spändes på hvardera sidan af magen så väl som bröstet en blodröd blåsa, som är mycket sällsam.

Lindarna hade på sina blad många små röda ihåliga käglor, som på visst sätt kunde kallas gallämplen.

Vägen ställdes åt Horns ladugård, som låg ett litet stycke här ifrån hafvet. De sköna ängar stodo fulla af lind och andra sköna löfträd.

Växterna i ängen voro synnerligen: vicia multiflora C. B., lathyrus pratensis Riv., dentaria, milium, astragalus 1, scabiosa pratensis hirsuta, galium palustre album, veronica supina & vulgatissima, iris, jacobæa vulgaris laciniata, cichorium, thlaspi arvense siliqvis latis C. B. Och filipendula vulgaris C. B., här hålsknopp kallad.

Asclepias växte i det allra torraste och mest steniga; melica 1 växte i det allra skarpaste dock lugna med helt breda och kvarters- eller halfalnslånga blad; alopecurus erectus växte i sura kärr och halftorra, där allt annat gräs är kort; asperugo växte hög och öfverflödig, liksom i Tyskland, och papaver erraticum prydde åkrarna tillika med åkersenapen.

Serratula quæ carduus in avena var öfverflödig i åkrarna: ty landtmannen lämnade honom frihet, den tiden åkern låg i träde, att blomstras, mogna och så sig.

Alfvaren sågs med hastiga ögon, där alfvarmon var seg som lera af det lilla regn, som nyligen kommit.

En insjö, af en half mils längd och en kvarts mils bredd, låg nordost ifrån Horns ladugård.

Blåkullaresan antogs strax på middagen, sedan

vi väl blifvit smorda, då vädret lugnade och hafvet stillade sig. Vi skyndade oss till stranden, styrandes båten rätt åt Blåkulla, ett berg, som syntes 2 mil ifrån oss stiga helt blått, likt en half glob, upp ur vattnet, och tycktes liksom löpa undan för våra flitiga roddare. Medan sjöfolket berättade, att man ej borde kalla det Blåkulla utan Känningen eller Jungfrun, ty annars upptändes storm och man komme i lifsfara, begynte nordan kasta vågorna och en stickande storm att stjälpa båten; alla måste vi då arbeta, med största lifsfara uttröttade kommo ändtligen fram, men hafvets svallande med stark sjögång hade så när slagit oss sönder mot klipporna.

Blåkulla är en liten ö, emellan Ölands norra udde och Småland belägen, den käringar och sagor deciderat åt Pluto, men ej åt Neptun, fastän den senare tycktes taga henne mer i protektion ifrån öknamn; de säga allmänt, att alla trollpackor hit skola resa (sannerligen en rätt besvärlig resa) hvar skärtorsdag; men den som en gång varit här på orten, lärer aldrig mer resa hit, och nog finns orsaken till fabeln: ty om någon ort i världen ser hiskelig ut, är visserligen denna en af de grymmaste, därför man ock henne kort beskrifver. Här äro berg till vallar, och inom dem en låg löfskog af ek, björk etc., åter högre berg, sedan småskog, än högre berg, och ändtligen de allra högsta ofvanpå; bergen äro stenklippor af röd spataktig bar sten, öfvervuxna med en becksvart lichen, qui lichenoides 8 Dil., som klipporna alldeles betäcker och gör svarta, hvaribland lichen cinereus arboreus marginibus pilosis major Vail. växer upp ur själfva berget helt smal och upprätt; dessa bägge tillsammans med de meteorer, som uppstiga utur hafvet, göra att Blåkulla synes på långt håll blått. Med största möda voro vi mäktiga klifva uppför dessa höga samt branta bergen och emellan de stora klippor,

som ligga liksom kastade på hvarandra. Löfskogen stod som små lundar eller trädgårdar uti afsättningarna af berget, bestående af träd knappt 2 famnar höga, fast stammen på eken ofta kunde vara tjock som en karl; sågs ock någon ek på flacka berget, låg hon med stam och grenar nedtryckt till jorden och liksom krypande. Dessa lundar voro så ihopvuxna, att näppeligen någon människa utan yx kunde penitrera, och det som sällsamt är, ofta af självfva hedera arborea, som här öfverallt löper, så ihopflätade som ärtor af snargräs. Lystnaden sporrhögg oss, att vi ej afstodo förr än vi kommo midt uppå denna ö, där vi sågo henne öfverallt: i norr och söder det vilda hafvet, åt öster Öland med åtskilliga kyrkor och Borgholms slott, i väster Småland med en liten aflång ö, Förön kallad; åt norra sidan var mindre skog på den, mer glatt och vågorna bröto sig uppför bergen. Mot södra änden var i självfva bergsklippan liksom en kammare. Allra öfverst på berget voro små uttorkade kärr. Vid stranden af självfva klippan sågos djupa kaviteter och aflånga kanaler af hafsvågorna skurade och urgröpta; i högsta bergsklipporna gingo liksom vågor till ett tecken att hafvet här fordom rasat. Kullerstenar lågo i stenrös helt glatta, uppkastade af hafsvågorna så långt ifrån vattenbrynen, som en karl kunde kasta en sten; ja i dälderna ofvanför de största berg lågo äfven dylika stenrös, men med lichene crustaceo leproso alldeles betäckta, till ett tecken att hafsens vågor ej rasat här i går. Här sågs inga tecken efter människor, utom endast en trojeborg, lagd af små lösa stenar ofvanpå en klippa, utan tvifvel af någon här för motvind liggande sjöman. Här sågs intet lefvande utom en vild bock, som språng ibland klipporna med sin get, och några svarta svärtor, som svängde sig kring Blåkulla stränder. En död simpa utan horn eller benvårtor låg uppkastad till landet, med sina

skarpa nålar bak i hufvudet. Herr major Hammarskjöld sades hafva köpt denna ö till skatt för 4 daler s:mt. Det berättades af sjöfolket, att en löjtnant förlidet år skickat hit en hop getter med en piga, som dem öfver sommaren handhafva skulle; man vet ej, om storm eller hvad andra förhinder kommit emellan, att vallhjonet ej fick någon mat till sig på långa tiden, och alltså nödgades äta gräs och rått getkött, emedan hon ingen eld kunde ernå, att hon alltså var i högsta nöd stadd, intill dess någon sjöfarande hamnade nära intill och den bergtagna pigan ifrån Blåkulla förlossade.

Resan från Blåkulla skedde sent på aftonen, vinden och vågen körde på vår båt; Blåkulla lade sig emellan solen och vårt lilla fartyg; en stickande storm begynte kasta vattnet, då vi kl. half 11 om aftonen kommo till lands, därifrån vi strax reste till Gaxa.

Juni 16.

I dag måste vi vänta i Gaxa på lindrigare vind, att fartyget, som ankom ifrån Gottland, kunde segla tillbaka; emellertid sökte vi underrätta oss om hvad som hörde till ekonomien.

Kalkbotten gifver här på orten väl tätt gräs, men det så kort, att man ofta på ett helt tunnland ej får så mycket hö som en karl kan hålla i famnen. Vi frågade hvad diken på sådan jord kunde uträtta, men alla med en mun berättade, att diken här ingenting förbättra i saken.

Örjorden står inte emot torka, ty flisan hafver knappt ett kvarters djup mylla uppå sig.

Bylaget har här på orten alltid sin åker och äng tillsammans, inom en gärdesgård.

Råg sågs här på norra trakten merendels alltid och rätt sällan korn, emedan här är stark sandjord.

Hafre sås sällan eller aldrig öfver hela ön, utan kanske litet vid Mörbylånga.

Landthafre växer endast på norra trakten.

Åkersenap, som de här kalla åkerkål, veta de intet medel emot, ty fröen släppas, förr än säden mognar.

Kål planteras sällan här i landet; oss förundrade att landtmannen kunde umbära en så nödig spis.

Bönor sås här alldeles intet, fast klimatet är för dem ganska tjänligt.

Lin att så äro de inte vana, och föga hampa ser man här i landet, hvilket är orsaken till fattigdom på lintyg hos bönderna, som måste köpa allt linnet af västgötarna.

Ekonomien är nog inskränkt för de boende på norra trakten, som kunna hvarken aflåta till penningar hö, säd, boskap, smör eller ost, utan måste förvärfva sig penningarna genom kalkbränning och litet stenbrytning; ingen svedja brännes här; ingen pottaska tillredes af eken, och tjära tillverkas allenast i Böda socken af rötter och stubbar. Hvar och en i landet, äfven de som bo på västra sidan, få fiska sill och torsk i östra sjön. Getter brukas inte här på den, böra här ej heller tålas. Bistockar ses ock denna tiden helt få på norra trakten. Kakelugnar vet man inte af på Öland, fast veden måste köpas öfver mesta delen af landet, och på norra trakten, där han växer, får man träden inte tillgripa, förr än landshöfdingen eller tingsrätten tillagt hela socknarna ved eller skog, och jägmästaren sedermera gifvit speciella sedlar till bönderna på skogvaktaren, som träden utsynar.

Torn får fritt huggas af hvarje, hvarmed förstås alla de buskar, som hafva taggar eller ock ej växa till synnerliga träd, dem man får utan syn bortrödja utur ängarna: sådana äro hagtorn, slånbärstorn, vigeltorn, nypontorn, häggtorn.

Ekarna får man inte hugga grenar af vid 2 daler s:mt plikt, efter lag; härigenom blifva ekarna ej så stympade som i Östergötland. Ekplantagerna vilja inte särdeles lyckas, fast planthagar voro här anlagda på åtskilliga ställen, utan stodo ekarna små och låga, och där de lyckligen växa, funnos de sticka merendels upp utur hasselbuskarna. Inga svin sändas hit på ollon, de åren ollon äro, hvarken ifrån Småland eller andra orter.

Kalkbränneriet förmentes inte kunna skada skogen, emedan vindfällen därtill togos, dock tillstod man, att bonden får utsyning till kalkbränneri.

Ejderdun frågades mycket efter af oss, men fanns härtill ingen anledning.

Foderladorna för hjortarna äro kringstängda med gårdar till 20 stegs bredd ifrån ladan, att ej vilda hästar må äta upp höet, ty hjortarna hoppa lätt öfver gärdesgården, men hästarna icke så.

Om aftonen hörde man näktergalarna sjunga, och man såg de små fyrfotade djuren flädermössen kasta sig i luften såsom fåglar.

Vinden var hela dagen S. O. med en stark stickande storm, att intet fartyg kunde afgå i dag; blefvo vi alltså äfven denna natten i Gaxa.

Juni 17.

Om morgonen bittida anmodades vi af skepparen att komma ombord; men som samma stickande sidvind med lika häftighet kontinuerade, och vi blefvo varnade att gå på detta osäkra fartyget, som redan var afklagadt och skulle nödsakligen helkölas, så snart det komme öfver till Gottland, utom den olägenhet, att fartyget ej kunde gå öfver stag eller vända sig på sjön utan årors tillhjälp, höllo vi för betänkligt att gå i ögonskenlig lifsfara, måste alltså låta skepparen gå från oss. Härvid kan jag ej underlåta

att nämna, huru angeläget det vore, att något säkert fartyg antoges, som denna enda postvägen till Gottland bibehölle i godt stånd, så för resandes bekvämlighet som hela Gottlands synnerliga fromma.

Resan ställdes därför från Gaxa och Högby kyrka åt Böda än vidare vid östra sidan af Öland. Vägen låg emellan ek- och hasselskog, som med granskog alternerade.

Ätteplatser lågo några stycken invid vägen. På ett ställe lågo sju stycken stora stenar i ring, hvardera sig stödjande på 3 mindre stenar.

Gärdesgårdar voro lika som i Sverige, men högre och med tätare stafvar.

Grimmorna, som folket här hade på sina hästar, voro sällsamma; de bestodo af ett smalt långt trä på hvardera sidan om hufvudet, lika betselstänger, ihopfästade med en rem öfver hufvudet bak vid öronen, som häftades i öfversta spetsarna af dessa stänger; en annan rem fästades midt på stången och gick fram ofvanför munnen, och under hakan var ett tåg fästadt i den ena betselstångens nedersta ände, som gick löst igenom andra betselstångens spets.

Holmen, som låg midt för Böda och utgjorde en behaglig hamn för några fartyg, hade vi lust att se, reste därför ut på en smal lång udde, då vi märkte, att holmen var alldeles kringfluten; men som vi hört vattnet alldeles uttorkas om sommaren, sökte vi rida öfver på den sidan han närmast stötte intill landet; då vi kommo ut, att hästarna snart skulle simma, måste vi vända tillbaka för deras stupande, men en af sällskapet, hvars häst fastnade i den ihopdrifna tången, måste begifva sig i sjön och kom med mycken möda på holmen. I återresan märkte vi, att vattnet lyste hvitt tvärs för holmen, där vi sågo fotspåren efter hästar i hvita sanden under vattnet, hvarest vi mycket lätt reste in på holmen. Intet synnerligt fanns på denna ö, utom carduus lanceola-

tus latifolius vulgaris, som växte vid stränderna. På ena kanten af den var en kalkugn med många kalkbottnar vid sidan. I kalken funnos åtskilliga petrifikationer såsom Ölands spikar, här darter kallade; entrochi med många ringar; runda och utanpå knaggliga kisbollar, samt kristalläpplen.

Kristalläpplen kallar jag de klotrunda stenar, som finnas i kalkbergen till storlek af äpplen, hvilka sönderslagna likna en hæmatites och bestå af idel ljusa och genomskinliga spatkristaller, som gå i centrum tillsammans, lämnandes under tiden en liten ihålighet i själfva centrum, att man tydligen kan se deras trekantiga spetsar. Dessa kristalläpplen äro tämligen allmänna här på Öland, jag har ock tagit dem vid Osmundsberget i Dalarne. Se Vetenskapsakademiens handl. 1740, tab. 2 fig. 18.

Böda kyrka, som låg en mil ifrån Gaxa, beságs. Vi frågade efter runstenar, som där skulle ligga, men fingo ej annat än ett par stenar med munkstil. Golfven i husen voro beströdda med ulmaria och luktade, att man lukten knappt fördraga kunde. Pastor berättade oss folkets orolighet öfver vår resa samt uppmärksamhet på vår tur; hade redan fått veta Blåkullafärden och alldeles höllo oss för spioner.

Ängen emellan hafvet och kyrkan sades innehålla en myckenhet af rara växter, dock var här intet synnerligt, utom orchis muscam referens, orchis militaris minima, melampyrum arvense, trifolium lupulinum, aira: gramen lanatum Dalec.

Hundkäxen växte i humlegården så hög, som en karl med utsträckt arm räcka kunde.

Äggskålar, ett slags smått bröd, sågs här, som fuller är mycket bekant i Sverige, men utomlands äfven lika sällsynt; det är stort som en skorpa, inunder ihåligt, ofvan kullrigt, till skapnad af glasen på ett byxsäcksur. Detta bakas af mjöl och ägg, utan någon annan tillsats; formerna skäras ut

af denna tunna kaka med ett dricksglas, sedermera bestrykas på öfra sidan med smält smör och beströs med pudersocker, hvarigenom porerna på öfra sidan igenstoppas och alltså den lilla kakan midtpå af värmen i ugnen upphöjes.

Resan ställdes ifrån Böda rätt åt norr: ty vi hade lust se nordliga spetsen af Öland. Vägen låg igenom en stor skog, som varade intill Sjötorp.

Skogen bestod af tall, gran och en; tallarna tjänliga till timmer upplyftade sina grenar åt himmelen; granen slokade med kvistarna och enträdet var buskigt. Renmossan täckte de högländta ställena. Blåbärsris, lingonris och ljung gjorde marken grön. Min ört växte i det skogrikaste med sina 2 lutande blommor, och bevittnade att marken ej varit bränd i mannaminne. Trientalis växte på sidländta ställen och lutade med sin blomma ned mot jorden, ty det hade regnat hela dagen. Skvattram blommade i kärren, sparganium växte i pussarna samt bräken (pteris) här och där.

Sjötorp, en bondgård 1 mil ifrån Böda, slutade i dag vår sandiga väg med en skön svartmylla, hvars ägor voro instängda inom höga djurgårdsgärdesgårdar, att de ej måtte öfverrumplas af hjortar. Här fingo vi undandraga oss för regnet och mörkret.

Juni 18.

Resan ställdes ifrån Sjötorpet åt nästa byn, Grankulla. Strax vi kommo härförbi sågs hela trakten emellan hafvet och byn full af sandberg.

Flygsanden drefs upp utur hafvet genom en stark sunnanvind, flygandes åt norden, läggandes sig öfver hela det fältet han passerade, men stannade dock inte, förrän han kom till skogens lugn, där stormens våld inte ägde vidare kraft; häraf såg

man då stora sanddrifvor ligga liksom stora snödrifvor vid sidorna af skogen, i sig begrafvande de stora furuträden, att ofta näppeligen en tredjedel af talltoppen kunde koxa upp utur sanden, på sanddrifvornas inre sida. Således förkväfdes efter hand träden, då sanden inte lämnade något regnvatten eller fuktighet igenom sig, till trädets föda. Alltså förfalnade de yttersta träden efter hand, och sanddrifvan flyttade sig årligen allt mer och mer inåt skogen. Det var artigt löpa på dessa sanddrifvor, att botanisera emellan talltopparna. Sanden var ingalunda lik skånsk flygsand, utan långt gröfre hafssand, dock helt hvit, bestående af klar kvarts och ganska litet rödaktig spat, men så grof och ojämn, att han ingalunda till skursand tjäna kunde. Sanddrifvorna voro på den sidan, som låg utåt fältet, helt flacka, med idel vågor och rylor såsom en hafsbotten öfverdragna; men på den sidan, som stod inåt skogen, voro de så branta, att man näppeligen kunde gå dem uppför, och vid pass af 4 famnars höjd.

Sandhafre växte såsom tufvor på dessa sandberg och förhindrade sanden att bortblåsa; vi sökte uppgräfva rötterna, men de gingo så djupt, att ingen botten vinnas kunde, till tjockleken af segelgarn, delte sig uti oförlikneligt många ramos och gjorde öfverst liksom kvastar af gamla förtorkade och styfva blad. Denna sandhafre är densamma, som holländarna bruka sätta på sina dyner, att de af sand må fästas, den man ock förskrifvit för skåneslätt.

Sandstarren, ett gräs, som tillförne i Sverige intet varit upptäckt, växte under sanden, med några famnars långa krypande rötter, uppsättandes merendels emellan hvart kvarters spatium en liten stjälk och blad, liksom den hade varit planterad efter snöre. Detta gräs lärer oss själfva naturen använda till nytta vid flygsandens dämpande, fast ingen intill denna dag tänkt härpå. Detta gräs med det

förra voro de enda växter, som på sandbergen uthärda kunde.

Fältet emellan hafvet och sandbergen, där sandbergen fordom stått och redan gått förbi, hade intet mera lämnat än några glesa tallar, ifrån hvilka Böda kyrka sågs i söder.

Resan ställdes ifrån sandbergen i väster åt viken, emellan bägge uddarna. Jasione och spergula växte i de sandfulla åkrarna, som måste hvila hela fyra eller fem åren, sedan de ett enda år blifvit sådda. På vägen såg man huru här brändes tjära, och huru kalken brändes vid själfva viken.

Tjärubränneriet var sådant: i jorden var gräfd en ihålighet till form af en nedtryckt upp- och nedvänd conus; denna ho var murad på sidorna med sten och ler, var en famn djup, 1½ famn bred öfverst. Tjärveden uppfyller denna grop med råge, som är täppt med torf och jord, att allenast lågan sågs till ett kvarters höjd sväfva utur spetsen, hvarest kolmilan först blifvit itänd. På bägge sidorna lågo små vallar af stybb, 1 aln ifrån själfva gropen. Stadigt uppassade en karl, som skulle täppa med mull på den sidan vädret blåste, att lågan ej måtte få för mycken öppning. Nederst vid hålans basis låg en tillsluten trumma af trä, som med sin yttre ände stack sig ut, att man medelst en tapp kunde låta tjäran utrinna. En sådan tjärmila sades gifva hvarje dygn en half tunna tjära, och brinna högst 8 dagar. Efter bränningen fick man ock någon kvantitet kol.

Kalkugnarna, hvaraf en stor hop lågo vid viken, voro med sina murar fem alnar höga och 4 alnar breda, till skapnaden af en rostugn, byggda af sten och utantill vallade med jord. Kalkstenen lades här in, sedan af honom vid bottnen voro gjorda tvenne parallella ugnar till 1 famns längd, 1 alns bredd, 1½ alns höjd, hvilka bägge små ugnar gingo

ut med sin öppning nederst vid bröstet af kalkugnen. När dessa små ugnar voro färdiga, lades sedermera hela kalkugnen full med kalksten; småugnarna fyllas med 1 famn lång granved, itändas och brännas 2 dygn, under hvilken tid stadigt med ved inlägges, så snart den förra förtäres, att således på dessa 2 dygn, 60 lass ved merendels uppbrännas. När kalken är nog bränd, märkes det lätteligen däraf, att han blifver helt gul, och att han mindre självbrinner. Den brända kalken bäres ut på kalkbottnarna, som äro lika med kolbottnar, fast af kalk, då de stenar, som ej äro nog brända, bortkastas, hvilka så väl af deras tyngd som bruna strimmor kännas. Nu var folket sysselsatt att köra vatten upp utur hafvet, och förnötte hela dagen med kalkens släckande. Utaf en sådan ugn, som beskrifven är, kan hvarje gång fås 20 läster släckt kalk, à 12 tunnor lästen; 20 à 30 läster göra en full båtlast, med hvilken de gå till Stockholm och få där 7 à 9 daler k:mt lästen. Landtmannen, hvars åker här uppe är mest sand och hvars äng är torr och mager, måste endast för kalken skaffa sig penningar till skatt och uppehälle.

Kalkbrotten lågo i flisor, så af röda som grönaktiga sorten, på jämna fältet, under en half alns jord; stenen var alldeles lik golfstenen, som brytes på alfvaren, men tjockare och ojämnare.

Darter eller helmintolithus nautili recti lågo ymnigt uti denna sten, men synnerligen i den röda med blå strimmor. Merendels voro de utanpå rödaktiga, ofta smutsade rödt, såsom en blodsten; somliga voro inuti emellan dissepimenta ihåliga, uppfyllda med hvita spatkristaller, af hvilka de flesta hade samma skapnad som hafssaltet, men åter andra viste flere kanter, som ej så noga kunde inhämtas. Vi sökte fåfängt öfver hela Öland att få det snäckskalet vid stranden, hvaraf darterna, som här finnas i alla

stenar, äro ofelbart petrifikationer; ty man finner här ofta sådana darter alldeles ihåliga, att crusta och dissepimenta ligga helt tomma.

Eschara membranacea täckte de flesta kalkstenar, som här lågo i kalkgrufvorna jämte hafvet, hvilka nu stodo fulla af vatten, men strax före hösten äro uttorkade och då brytas.

Bufo eller en stor padda fanns under kalkstenarna, hon var svart med grofva vårtor beströdd; bakfötterna voro slutna såsom på en gås, hade 6 fingrar, af hvilka den innersta var minst, de andra i ordningen längre, men den yttersta något kortare än den nästa. Framfötterna hade allenast 4 tår och dem nästan lika långa. Vid öronen låg liksom en aflång upphöjd blåsa. Under hakan var hon gul. Magen var bred, blek och bestänkt med mörka fläckar, äfvensom låren, hvilka voro än mer mörka.

Skogsdufvorna flögo hoptals i skogen och esomoftast ringdufvor, hvilka senare kallades af själfva lätet skjututor.

Resan fullföljdes jämte östra stranden af västra udden, som i norr slutade Öland. Här sågs intet nytt; allenast några skeppsvrak prydde stranden, ty de äro här på orten en prydnad.

Skeppsvrak kallar jag bildhuggerierna, tagna af olyckliga skepp, som uppkastas till dessa stränder. Man ser dem ställda öfver portar och visthus, nu som sjöhästar, nu som hvalar, lejon eller helgon, ofelbart hitkomna förrän dykerisocieteten blef inrättad. Inga förtretligare spektakel kunna upptänkas för dem, som resa på norra trakten af Öland, och därifrån ärna sig till sjöss, än förtro sig åt det osäkra hafvet.

Västra uddens yttersta spets böjer sig i öster åt en liten ö. På denna spetsen är en plan, stor som ett torg, som står öfver vintern under hafsvattnet.

Nordligaste udden af Öland hade en sällsam

strand, på hvilken hafvet årligen uppkastat stora stenar, till skapnad af ruinerna efter skansar och vallar, och således efter tider och år gjort udden längre utåt hafvet. Småland sågs hit i väster.

Resan vändes om ifrån Ölands nordligaste spets, åt söder, då vi följde den västra stranden, såsom vi härtills följt den östra.

En hare dansade för oss hela stycket stranden bortåt.

Vejde (isatis s. glastrum) en ört, som professor Tillands fordom funnit och afritat vid Åbosidan, växte här vild på stranden. Roten är fin och står allenast 2 år, ty det första kommer hon ej till blomma; rotbladen äro ägglika, mot basen smalare, i kanten sågade (crenata), släta och intet skarpa. Stjälken är 1 à 2 alnar hög. Stjälkbladen äro lika åkerkålen (brassica perfoliata vel turritidis altissimæ) släta och stjälken omfamnande. Blomklasen (corymbus compositus) på stjälken med gula utstående kronblad. Frukten är hängande. Då man tuggar på växten, smakar hon som kål, efteråt är hon något stickande såsom krasse. Af denna ört får man den blå färgen, hvilkan brukas uti den blå kypen, hvarmed alla blå kläder färgade äro. Vi visade bönderna, som oss ledsagade, denna växt.

Resan låg på vänstra handen igenom en skog, sedan vi en tid följt stranden och märkt huru landtborgen på västra sidan redan begynte synas emot yttersta udden, den vi likväl inte sett på östra, sedan vi voro i Gaxa.

Vägen åt Torp genom skogen visade oss ymnigt apotekarnas sanicula och den enblommiga pyrola.

Vilda aplar växa öfver hela Böda socken ymnigt i alla ängar och bära många äpplen, dem landtmannen dock till ingen nytta vet använda, utan endast om hösten, då han slaktat, lägger några äpplen i sina färska köttsoppor. Han hade tillfälle af dessa,

såsom bonden i England och Normandiet, att pressa det sköna cider eller äpplemust, som ofta täflar med vin, och är långt angenämare än hafsvattnet, af hvilket man såg folket vid kalkbrotten ofta släcka sin törst.

Oxlarna stodo nu i härlig blomma, deras bär ätas om hösten, sedan de blifvit frusna, men förrän frosten kommit, stekas de här, om de skola ätas. Trädet brukas här inte, utan endast till kuggar i kvarnhjul.

Primula 2 märkte vi endast växa där kalljord var, och allt gräset blef kort.

Lin sades ej växa här, emedan landet låg sidländt, att landtmannen något måtte förebära, då man förebrådde hans kvinnfolk, som gingo i öfverdelar par ménage; ty de få, som ägde lintyg, hade inga sådana öfverdelar uppå sig.

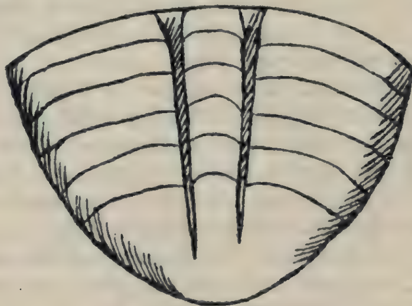
Neptuni åkrar få vi lof kalla ett fält, som låg en åttondedels mil ifrån Torp invid själfva hafsstranden, af ett bösskotts bredd och några bösskotts längd. Detta fält såg ut som åkrar i Skåne eller Uppland, där de väl ryggas att vattnet må afrinna; ja det var så likt, att man kunnat heligt försäkra, det plogen och intet annat sådant kunnat åstadkommit, om man icke rört det med händerna och märkt att det var idel grus af sönderstött flissten, som stormen och hafvets vågor kastat långt uppå landet, men, då vattnet skulle tillbaka rinna, alldeles så skilt som en åker.

Kalkugnarna, som här framåt sågos jämte stranden, voro merendels 5 alnar höga, och 4 alnar breda; där bägge småugnarna, inåt, mer lutade ner åt jorden, på det veden och elden lättare måtte komma in. Under bränningen märkte vi de öfversta stenarna i ugnen vara liksom med hvitt rimfrost öfverdragna; folket sade oss, att det var falaska, men då vi uttogo heta stenarna, märkte vi att det var ett

hvitt salt, alkali calcareum & fixum, som sublimerat sig här, såsom flores sulphuris vid kalkrosterna.

Stenbrotten till denna kalken voro inga andra, än yttersta kanten af stranden, ofta ett kvarter under själfva vattnet, hvarest kalkstenen vanns med kofot och hammare, utan möda. Då flisorna skildes ifrån hvarandra, lågo darter eller ölandsspikar så tätt som agnar i groft bröd, att Gud allenast vet, hvarest så många rara skal tagits.

En petrifikation nog sällsynt på andra ställen, fast här allmän, liknade en valvulam echini, ofta så stor som flata handen, såg eljest ut som en halfmåne med 2 parallella fåror och åtskilliga tvära strimmor.

Spatkristallerna, som här funnos uti darterna, voro i sina spetsar till figuren af salpeter, men hade ingen columna.

Kvinnfolken, som körde sten med oxar, stickade stadigt på strumpor, fast de under själfva åkandet höllo tömmarna.

Vigeltornet, som stod vid landtborgen ett stycke ifrån kalkugnarna, var det största vi någonsin sett; till dess höjd var det mer än 3 famnar och dess bål 5 kvarter i omkretsen.

Enbusken begynte nu damma och sedum acre visa sin gula blomma.

Granskogen gaf oss en härlig svalka, som voro flytande af svett i solskenet, så snart vi kommo in uti honom; ty alla träd, som växa i sidländt jordmån, uppsupa större kvantiteter af vatten, hvilket vatten, som det ej kan gå tillbaka uti roten, måste utflyga genom porerna, utspridas i luften och honom kyla. Detta hafva medici imiterat uti hetsiga sjukdomar om sommartiden, att kyla luften med vattenväxter.

Sandheden, som sedan tog emot, hade allenast tall och lång ljung, men ingen gran kunde fördraga denna torra mark.

Sandbergen kommo till, just då man skulle taga af vägen ifrån landborgen, åt en by, som heter Byrum. Här var hela trakten af mer än en kvarts mil öfverhöljd med sand. Dessa Byrums sandberg voro dock ej så höga som Grankulla sandberg, dem vi i morgse beságo. Sanden var helt hvit och slät och finare än på det förra stället. Sandstarren växte helt artigt på sandbergen såsom planterad efter snöre; ty roten gifver ur hvar led nya skott; denna växte där sanden var mer hoppackad och kunde tjäna till flygsands hämmande, emedan roten går ganska långt.

Linnæa stod i bästa blomma, helt ymnig emellan sandbergen och byn.

Mat kunde vi hela dagen intet få, ty landtmannen hade lidit missväxt förlidet år, ägde själf ingen bit bröd, åtskilliga hade ej haft bröd på hela månaden, andra ej på halfva året; med stor möda kunde vi vinna en drick mjölk, men intet annat.

Nattläger togs i Byrum, där vi plågades hela natten af mygg, som hade vi varit i Lappmarken.

Juni 19.

Böndagen var i dag den tredje, ty måste vi blifva stilla och tillika hålla fastedag, förnötandes tiden ute på sandbergen, hvilka vi i går afton sent lämnade.

Sandpill (formica leo), kallas en insekt af ganska få i Sverige sedd, den vi här hade tillfälle att roa oss med. På sandbergen och deras fält, som voro helt släta, utan att minsta spår märktes, såg man ritningar liksom en pisksnärt varit löst dragen öfver sanden; där detta slutades märktes en liten grop, som hade man nedtryckt i sanden den smalaste spetsen af ett ägg. När dessa gropar uppgräfdes, fann man emellan den fuktiga och fasta sanden samt den lösa påliggande torra sanden insekten formica leo, Formica leo var stor som en spindel, grå, med en stor oval mage, ofvanpå hvilken hon hade 5 rader vårtor. Halsen var smal; vid munnen voro 2 långa klor, något hopböjda åt spetsen, hvilka hon öppnade såsom en hornoxe; dessa klor hade hvardera på inre sidan 3 hvassa tänder utom spetsarna. Hår såg man på bägge sidor om munklon, äfvenså på vårtorna af kroppen. Fötterna voro hvita. Då formica leo lades ofvanpå sanden, gick hon icke allenast baklänges, utan ock medelst själfva stjärten gräfde sig ned i sanden. Pojkarna hade sitt nöje med dessa sandpillar, i det de lade sig ned på sanden, hvarest de sågo någon håla, och blåste med full mun midt i hålan, då sanden flög bort på alla sidor, att myrlejonet låg bart; men där de ej förmådde med en blåsning blotta sandpillen, blefvo de åtlöje för sina jämlikar. Dessa myrlejon äro skråpukar af en aftonfluga (hemerobius) som lägger sina ägg i sanden, merendels i grannskapet till myrstackar och deras vägar. När dessa ägg äro utkläckta, begynner masken gräfva undan sanden, intill dess han får sin myrgrop fullkomlig,

då han sedan ligger nederst i centrum under henne, att han själf ej må blifva till fåglarnas rof. När myrorna gå omkring på sina värf och råka på kanten af denna grop, måste de falla neder, emedan sanden slinter för deras fötter, då detta myrlejon dem strax angriper och uppfräter. Vi kastade myran ned i hålan, att se huru allt detta skulle tillgå och märkte, då myran med alla krafter sökte arbeta sig upp utaf denna grop, huru som myrlejonet just sprätte sand på henne, att myran oundvikligen skulle slinta och falla i sitt lejons klor. Man tog ett myrlejon och lade det uti ett annat myrlejons grop, då det hemmavarande myrlejonet strax spände och angrep det främmande. Vi lade ett myrlejon midt i myrvägen, då myrorna med samlad hand sökte angripa lejonet, men lejonet försvarade sig tappert med klorna, allenast det fick ryggstöd, varandes om stjärten räddare än en björn.

Stranden, till hvilken dessa sandbergen gingo, och som låg rätt i öster ifrån Blåkulla, hade 3 synnerliga växter:

Eryngium var en af dem, som växte här på stranden, aldrig tillförne ibland de svenska växter antecknad. Rötterna gingo under sanden ganska djupt, och de gökar, som ännu lågo under sanden, voro hvita och tjocka som sparris och smakade väl, fastän de voro råa. Af denna eryngium har man i apoteket så den torra som den insyltade roten. Sparrisarna (turiones) af eryngium tagna, kokta och ätna alldeles som ordinarie sparris, äro en delice, drifva urinen, rensa blodet och uppmuntra.

Salsola foliis pungentibus växte ock här, den jag tillförne sett vid Skånes stränder.

Arenaria foliis ovatis acutis carnosis, växte med rot, som stod år från år. Bladen på stjälken voro ägglika, utan bladskaft, glatta, köttfulla, med en broskaktig kam. Blomfodret var upprätt, ihåligt.

Kronbladen voro 5, helt utspärrade, ägglika och kortare än blomfodret. Ståndarna voro 10 och 3 korta stift stodo på ämnet, som var ägglikt, nästan trekantigt, med ett rum uti; hela örten luktade som fisk.

Oxeln hade en liten löfmask, som gick på inre bladen med sin spets, klädd i en grå perpendikulär strut, som på den ena sidan var glatt och svart, men på den andra sidan luden och hvit.

Björkarna hade uppå sig en otrolig myckenhet af löfmaskar, som uppåto deras blad och byggde bo till storlek af hattkullar. Desamma sågos den 4 juni på slånbärsbuskarna vid Torslunda.

Ekarna, som nu begynte synas ymnigare än på det mer norra distriktet, stodo mestadels liksom förbrända; ty bladen voro uppätna af gråaktiga löfmaskar med svarta punkter.

En scarabæus fanns död och upptorkad på sanden. Hufvudet, halsen, magen voro mörkbruna med små utgräfda punkter. Bröstet var inunder ludet och på sidorna taggigt. Hela kreaturet var stort som en hornoxe, men rundare.

Papilio apiformis, abdomine aureo, fanns här ibland träden; han var lik ett bi till skapnad och storlek; vingarna voro hvita med svarta ådror; de öfre vingarna voro midtpå, så väl som i spetsen, svarta, men de undre vingarna voro allenast vid kanten svarta. Hornen voro äfven svarta, men midt på tjockare och hvita; magen var svart med 2 blekgula strimmor och ett blekgult bälte; vid spetsen mer luden och rostfärgad.

Husen voro byggda af helt runda stockar, hvartill timret hugges i sjunde veckan (före midsommaren), medan tallen safvar och släpper barken, som strax afskalas. Bänkar, 1 aln höga, stå rundt omkring i stugan, äro upptimrade, ihåliga och fyllda med halm, täckta med långa dynor, att man på dem kan sitta

om dagen och ligga om natten; utanför långa bordet står en äfven så lång bänk, lik en canapé med ryggstycke, som kan kastas om till hvilkendera sidan man vill, att man må hafva ryggstödet så väl då man vänder sig till bordet som ifrån. Då kvinnfolken gå hemma i huset i sin frihet, hafva de på sig ett lifstycke, som med kjorteln är tillsammans ihopsydt, och kunna frammantill ihophakas, då så finnes nödigt, men sällan bruka de härunder lintyg, ty synes kroppen ofta bar.

Ändtligen afhämtade landsfiskalen Sahlsten oss ifrån detta härbärget Byrum och ackorderade med bönder, som oss skulle öfverföra till Gottland vid första vind.

Juni 20.

Medan vi uti Horn hvilade och väntade på lugn och vind, förnöttes tiden att söka örter, insekter och andra mindre beskrifna svenska djur.

En snok eller orm slogs, hvilkens rygg var grå och mage svart; en rad af hvita fjäll låg på hvardera sidan af kroppen; under hakan och halsen var han hvitaktig, vid öronen ljusgul och i öfre käken, som var hvit, såg man tvära svarta strek. Alla tänderna voro lika små och ormen alltså mindre farlig.

Eftermiddagen gingo vi genom åtskilliga ängar kring kungsladugården Horn, där funnos serapias flore albo och en riccia.

En cochlea fanns i de skogfulla lundarna af en synnerlig egenskap, i det att hennes skal var ganska tunt, igenomskinligt och utan färg, eljest var skapnaden alldeles lik med den allmänna och brokiga cochlea nemorum; då det hvita kreaturet indragit sig inom sitt skal, tycktes skalet vara utsiradt med grenar och vattenlika ådror, men då snäckan kröp utur sitt skal, försvunno dessa ådror; man märkte ock, att då hon låg i sitt skal, pickade och slog ett litet

corpus allt stadigt, såsom en oro uti ett urverk, det säkert var hjärtat.

Växter eljest kring Horn voro synnerligen epilobium foliis ovatis dentatis, epilobium foliis linearibus, scutellaria 1, scrophularia 1, cucubalus floribus dioicis rubris, silene quæ muscipula montana hirsuta, lapsana, prunella, stachys sylvatica, verbascum nigrum.

Landtmannen får här på orten, det jag undrar, näppeligen fjärde eller femte kornet efter sitt utsäde, där likväl Falubon kan utur den allra magraste mark, genom idogt landtbruk, bringa sin åker åtminstone till 8 à 12 kornet. Månn gamla ordspråket (ju bättre landet, ju sämre landtman) härtill är orsaken?

Sälar fångas här i Högby och Böda socknar medelst sälstenar och resnät eller läggenät, af tagel och hår gjorda. Uttrar finnas äfven här på trakten.

Natten blefvo vi åter kvar uti Horn.

Juni 21.

Stormen var så häftig i dag som i går, därför besökte vi gudstjänsten i Högby.

Aftonen kl. 5 lugnade vädret, ty lämnade vi strax Horns ladugård, reste förbi kyrkan Högby och efter 1 mil kommo till fartyget. På vägen såg man en hel åker full af thlaspi 1, och en myckenhet af lithospermum officicarum vid kalkugnarna.

Kristalläpplen sågos ibland den brända och osläkta kalken, där de igenom elden blifvit mörka, oklara och i brottet som en spat glänsande.

Seglen hissades kl. 9 om aftonen, sedan vi väntat allenast ett par timmar på fördelaktig vind; ett sydvästväder förde vårt fartyg ifrån det land, som tillika med solen försvann utur våra ögon, dem sömnen intog.

Juli 25.

... Sjöfolket sprungo upp i masten, sågo på en gång Gottland och Öland, stora seglet togs ned, focken allena var tillräcklig, Öland kom i allas ögonsikte, stormen saktade sig, fartyget hamnade vid Böda kyrka och vi prisade Gud, som oss frälst utur faran.

Reste därpå strax till Horns ladugård, där vi blefvo öfver natten.

Juli 26.

Om morgonen voro vi bittida till häst.

Växterna carduus acaulis, carduus nutans, melica petalis exterioribus ciliatis, alla tre tillförne främmande växter, stodo här allmänna.

Föra kyrka lämnades på vänstra handen.

Persnäs kyrka kom åter efter någon resa i ögonsikte.

Aster pratensis autumnalis coryzæ folio Tournf. växte öfverflödigt i mografvarna uti ängen, strax förr än man kom fram till Södviks gästgifvaregård, den vi besökte den 11 och 12 juni.

Centarium minus, men hel kort och buskig, växte äfven här, fast långt ifrån hafvet.

Ag sades växa i Källa socken, väster om Gatsjö by, uti en myr och kallas åm.

Resan var till Södvik en och en kvarts mil; till Ormöga vid Alböke äfven lika långt.

Alböke kyrka var lik de andra öländska kyrkor, hvilka merendels alla äro så släta, som gottländska kyrkorna äro präktiga.

Gryllus antennis longitudine corporis, eller gräshoppor, till många millioner, hoppade och flögo som damm i solsken för fötterna öfver allt på alfvaren. De voro lika till storleken med de förra (juli 10), men

dessa hade annan färg, varandes mer bleka än gröna. Hufvudet och bröstet voro ofvanpå bleka. Bröstskölden hade på sidorna en svart fläck. Magen var ofvanpå blek, på sidorna mörk och inunder gulgrön. Låren voro bleka med en lång mörkaktig strimma.

Gryllus elytris nebulosis alis rubris extimonigris, eller en gräshoppa, som öfver allt är sotig, sågs ibland de förra, men inte synnerligt mycken. Denna är en ibland de största våra gräshoppor. Hornen äro sotiga, tjockare midtpå, och halfparten så långa som kroppen. De öfre vingarna äro liksom med moln målte, men undre vingarna äro artigt ihopfållade med ådror, såsom ett nät utmärkta, vid kanten liksom i vågor urklippta; mot spetsen svarta, men nedanför högröda. Låren voro innantill svarta och blekgula, de 4 frambenen mörka, och de 2 bortersta gula.

Köping, den vi tillförne sett (juni 2 och 3), uppehöll oss intet, utan reste vi strax till Räpplinge, dit vi hade ifrån Alböke en och en half mil.

Räpplinge kyrka och församling med dess annex Högsrum ligga bägge midtpå alfvaren och bägge med härliga lundar utsirade.

Åkerfälten stodo nu helt blekgula af mogen säd, som hvar dag fordrade skörd.

Ängarna voro afslagna, som i år gifvit mindre hö än i fjol.

Galium luteum berättade oss folket vara af somliga brukligt till att strö på golfvet i gästabudslag, men hade alltid den olägenheten med sig, att gästerna blefvo oense och kommo uti slagsmål. Emellan denna orsaken och påföljden kan jag intet såsom fysicus förklara mig, utan måste såsom logicus saken upplösa, fastän syllogismen skulle blifva ett kvarter lång: galium strös här aldrig på golfvet utan vid gästabud; aldrig något gästabud är här (liksom på andra ställen) utan rus, aldrig rus utan kif och buller; alltså gör galium kif.

Malva caule erecto, foliis multipartitis, eller, som den allmänt kallas, alcæa vulgaris växte i Räpplinge ängar, aldrig tillförne i Sverige sedd. Hon är så allmän utomlands, att jag ej behöfver gifva hennes beskrifning.

Vipetorpeborg sågs emellan Räpplinge och Högsrum, han var medelmåttigt stor i proportion mot de andra borgar här i landet.

Lundarna voro ogement sköna af lindträden och på marken bevuxna med melampyro coma cœrulea, som med sina gula blommor och högblå ax upplyste deras skuggor.

Stenbrott låg åtskilliga vid vägen, men voro här långt djupare än de förra, och till en och en half famns djuphet. Folket sades försumma mycket sin ekonomi här på orten med stenbrytandet.

Högsrums kyrka besågs hastigt, hvarifrån vi reste i öster ett tämligen långt stycke åt Gärdslösa.

Odens flisa kallades ett par höga, flata, upprätta och jämte hvarandra, uti en linje stående stenhällar bredvid vägen, som gick åt Gärdslösa; bägge voro vid en och en half famns höjd, och hvardera mer än 1 famn breda; de stodo så nära intill hvarandra med kanterna, som de någonsin kunna. Detta så förmenta Odens grafställe var beläget på en den behagligaste ort, ty landet var här högst; i väster och öster voro stora fält; i norr gick en ås; i söder en stor ekskog; och åtskilliga ätteplatser lågo allt här omkring. Den omätliga girigheten hade understått sig föra våld på själfva Odens aska, ty dess ätteplats var uppgräfven.

Ätteplatser voro fuller åtskilliga, men något längre i norr ifrån Odens flisa voro de helt sällsamt anlagda, till form af ett skepp, vid hvilkets bägge stammar voro upprättade mindre fliser, och denna skeppsform tvärsföre afdelt med 16 rader små stenar, liksom bänkar; midtuti låg ett par stora

stenar. Denna skeppsform var 32 steg och mer än en famn bred.

Resan ställdes tillbaka ifrån Odens flisa åt Isgärde.

Bleket eller alfvarmon, som det här kallas, var på de flesta ställen brunt, men på ett par ställen kring Odens flisa i dälderna hvitt. Orsaken var, att all den golfsten, som bröts kring Odens flisa, var hvit och alltså äfven blekt, liksom det bruna imiterar sin sten.

Algutsrums kyrka hade vi haft lust att se och än mer dess borg, som sades vara den vidaste och största här på landet, men aftonen och mörkret kom på oss, att vi nödgades skynda oss till Färjestaden (dit vi ankommo den 1 juni), hvarest vi blefvo öfver natten.

Juli 27.

Om morgonen läto vi sätta oss öfver med stora färjan till Kalmar, uti helt behagligt och lugnt väder.

Maneterna eller medusæ lågo nere i vattnet till tusental, och tycktes vattnet, som stod stilla såsom en spegel, genom dessa representera en himmel med sina stjärnor, då dessa emot den klara solen gåfvo sin reflexion. De voro runda, ofvantill kullriga, inunder urhålkade, med sina fransar i kanten utsirade, på undra sidan försedda med en fyrfaldig kavitet i centrum, af hvilka kaviteter hvardera hade skapnad af en hästsko, omgifven med en opak krok, som

består af några och tjugu parallella gula korn; utur själfva centrum gå 4 skäror (falcos), hvilkas yttre kant är liksom med hår besatt (ciliatus); hela kreaturet är klart som ett glas, utom de 4 kaviteterna, och dess öfra sida märkt med bleka ådror, som ifrån centrum utlöpa. Det hopdrager och utspänner sig helt och hållet, på samma sätt som ett hjärta.

Mygg till många millioner flöto på vattnet; de voro af 2 slag, och när man ville taga dem, flögo de undan.

Öland lämnades utur synen, men dess gröna ängar, skuggfulla lundar och oförlikneliga temperatur blefvo kvar i mitt minne.

Förklaringar.

Sid.

5. *kräk:* kräldjur och amfibier.
diarium: dagbok.

6. *Blåkulla eller Jungfrun:* den i norra delen af Kalmarsund, mellan Oskarshamn och Skeftekärr belägna ön.
Hoburgen eller Hoberget: berg på Gottlands sydspets. Till Hoburgen knyta sig sägnerna om Hobergsgubben.
Bursviken: Burgsvik, den mellan Näs och Öja på sydvästra Gottland inskjutande hafsviken.
Ekstadt: Eksta socken på södra Gottland.

7. *petrifikationer:* petrifikat, försteningar.

8. *G. Wallin:* Georg Wallin d. y., f. 1686, d. 1760, professor i Uppsala, superintendent på Gottland, slutligen biskop öfver Göteborgs stift; författare af »Gothländska samlingar» m. m.
alfvasten: kalksten på Ölands alfvar.
agh eller ag: takag, Cladium mariscus.
sandhafre: Ammophila arenaria.
schiæde: dårrepe, Lolium temulentum.
rams: ramslök, Allium ursinum.
tok: Potentilla fruticosa.

9. *alfvarlæk:* Allium schoenoprasum.
S. Brittælæk: = rams.
keipe: skogslök, Allium arenarium.
madra: myskmadra och färgmadra, Asperula odorata och tinctoria.
mannablod: sommarhyll, Sambucus ebulus.
selting: sälting, Trilochin palustre och maritimum.
tarald: Silene venosa.
tobis: sandålen, Ammodytes tobianus.
skårfläckan: skärfläckan, Recurvirostra avocetta.
torden: tordmule, Alca torda.
alfvargrim: brockfågel, Charadrius apricarius.
tolcken: roskarlen, Strepsilas interpres, men enligt Sven Nilsson är det rödbenan, Totanus calidris, som Linné menar.
strandskjuran: strandskata, Hæmatopus ostralegus.

d.

2. *Réaumur:* den berömde fysikern och entomologen R. A. Ferchault de Réaumur, f. 1683, d. 1757.
Swammerdam, Jan, holländsk naturforskare, f. 1637, d. 1680.
Frisch, Johan Leonhard, tysk naturforskare och lingvist, f. 1666, d. 1743.
strata: strata terræ, jordytans lager.
Faggot, Jakob, det svenska landtmäteriets grundläggare, framstående fysiker och kartograf, f. 1699, d. 1777.
eloquentiæ doctores: doktorer i vältalighet.
3. *gucka:* gala.
4. *sömntorn eller apotekarnas bedegvar* (bedeguar): de af Cynips rosæ m. fl. steklar å vissa rosa-arter åstadkomna gallbildningarna (gallæ rosæ), som fordom på grund af deras sammandragande verkan användes i medicinen.
ichneumones: steklar.
Gäddeholm: det nuvarande Tureholm nära Trosa, länge tillhörigt släkten Bielke.
15. *buxbomsritningar:* häckar och planteringar af buxbom, hvilka fordom emellanåt hade formen af namnskiffer, vapen o. s. v.
Eriks och Valdemars fastokamrar: de fängelsehvalf, i hvilka hertigarna Erik och Valdemar, Magnus Ladulås' yngre söner, förvarades efter Nyköpings gästabud.
16. *klink* eller klinkert: ett slags gult, holländskt tegel, vanligen glaseradt.
17. *nihilum album:* gammalt namn på zinkoxid.
safflor eller zaffer: ett koboltsilikat, innehållande alkalier, som användes till beredning af blått glas.
stäkran: Oenanthe aquatica (enl. A. G. Nathorst »Svenska växtnamn», Stockholm 1904; E. Fries anser troligt, att Linné med benämningen menat sprängörten, Cicuta virosa).
18. *Berchners gård Bärga:* brukspstron Gerhard von Berchner ägde Svärta, Berga, Näs m. fl. egendomar i Nyköpings län, hvilka efter hans död 1729 skiftades mellan hans barn, och torde Berga på Linnés tid innehafts af sonen, kammarherren G. Th. von Berchner.
19. *Svintuna kloster:* Krokek eller Vårfru kloster, ett litet Johanniterkloster vid stråkvägen mellan Östergötland och Södermanland, som börjar omtalas under förra hälften af 15:de seklet (Styffe, »Skandinavien under unionstiden»).
måbär: Ribes alpinum.
argo: en till blåvingarna (sl. Lycæna eller Cupido) hörande fjäril.
situation: användes af Linné ofta i betydelsen natur, gestaltning o. s. v.

Sid.

21. *skjälagräs:* ängsskära, Serratula tinctoria.
vädd: ängsvädd, Scabiosa succisa.
sumack: de torkade bladen och yngre grenarna af den i södra Europa hemmahörande Rhus coriaria, fam. Terebinthaceæ.
puppenmakare: dockmakare.

22. *aves migratoriæ:* flyttfåglar.
bergmästaren Stockenström: Erik Stockenström, från 1738 bergmästare i Södermanlands, Östergötlands och Smålands bergslager, därpå assessor i bergskollegium, justitiekansler och slutligen riksråd och president i nämnda kollegium; f. 1703, d. 1790.

23. *jolster:* Salix pentandra.
Rajus: den berömde engelske naturforskaren John Ray, f. 1628, d. 1707.

25. *motacillæ flavæ:* gulärlor.
montifringilla c. a.: bergfinken.

27. *arre:* gråalen, Alnus incana.
knafveln: Scleranthus annuus.

28. *menyanthes:* vattenklöfvern, Menyanthes trifoliata.
den skönaste och största ibland alla svenska fjärilar: enl. den härpå följande latinska beskrifningen Papilio Machaon.

29. *kleran:* taltrasten, Turdus musicus.

30. *skäffret:* Festuca avina.

35. *Johan Rothman:* medicine doktor i Leyden, provinsialläkare i Kronobergs län, titulär assessor; f. 1684, d. 1763; som lektor i Växjö var Rothman Linnés lärare, och det var han, som med öppen blick för L:s rika begåfning och anlag för naturforskningen, när de öfriga lärarna misströstade om hans lämplighet för studierna, intresserade sig för L. och hjälpte honom till rätta vid de första stegen på hans sedermera så lysande bana.
superficies: yta.

36. *nattskator:* nattskärran, Caprimulgus europæus.

36. *febres ephemeras:* intermittenta febrar.

38. *törstebär:* brakved, Rhamnus frangula.

39. *klappur eller klapper:* klappersten, kullersten.

41. *sinu:* af sinus, eg. vik, fördjupning, afdelning.

43. *Lovers alunbruk:* i södra Möckleby socken; där tillverkas numer mest cement.

44. *scandix s. h.:* nålkörfveln, Scandix pecten.

46. *Ölandsspikar eller dartar:* ortoceratiter.

47. *anastomoseras:* sammanstöta eller sammanflyta.
torbaggar: tordyfiar.
hirundo dorso n. c.: hussvalan, Hirundo urbica.

id.

7. *cancer, pulex f. d.:* en amfipod, Gammarus pulex.
chelas: klor.

9. *armerade:* beväpnade.
perpendikulära: lodräta.

0. De af Linné här iakttagna och beskrifna orkidéerna äro: guldtuppan eller Johannesnycklar, Orchis militaris; krutbrännaren, O. ustulata, St. Persnycklar, O. mascula, m. fl.

51. *skräcka:* skrake.
brancarder: vagnsgafflar.
decantera: hälla ut.
kontinuera: fortfara, fortsätta.

52. *alfvaren:* den af ett tunt jordlager betäckta kalkgrunden på Öland.
astragalus: fältkloört, Oxytropis campestris.

53. *oblique:* snedt.

54. *herniaria:* knytling, Herniaria glabra.

55. *tumulus sepulchralis:* grafhög.

56. *arsenikalisk:* arsenikhaltig.

57. *ossea eller den rätta benved:* Evonymus europæa.
minorennitet: minderårighet.

58. *konig* eller konung: vildmejram, Origanum vulgare.

59. *källarhals:* tibast, Daphne mezereum.

60. *myssika:* myskmadra eller myska, Asperula odorata.
ambra: ett välluktande, fett ämne, som anträffas dels flytande i hafvet, dels uppkastadt på stränderna af Moluckerna och andra öar och kuster i tropikerna och som anses vara en tarmafsöndring af spermacetihvalen; användes mycket vid parfymtillverkning.
moschus: mysk; det starkt luktande ämne, som erhålles från en körtel hos hanen af det i Centralasien o. s. v. lefvande myskdjuret, Moschus moschiferus.
zibeth: ett med mysk analogt sekret från zibetkatten, Viverra zibetha.
abelmosch: de myskluktande fröna af den till fam. Malvaceæ hörande och i Sydamerika, Indien, Egypten o. s. v. förekommande busken Abelmoschus moschatus.
acaros: akarider eller kvalster.
exanthemata: utslag.
pleuresi: håll, bröstinflammation.

61. *Algrums kyrka:* Algutsrum.

62. *barthelsmässodagen:* Bartolomeus, den 24 augusti.

63. *Morison,* Robert, berömd engelsk botanist, professor i Oxford; f. 1620, d. 1683.
Miller, Philip, direktör för botaniska trädgården i Chelsea; f. 1691, d. 1771.

Sid.

63. *Walther*, Augustin Friedrich, anatomie och kirurgie professor i Leipzig; f. 1688, d. 1746.
64. *uti ett stilla obscuro:* i obemärkthet, i lugn.
spjuttor: fläckar.
globularia: bergskrabba, G. vulgaris.
cistus œlandicus R.: Ölandssolvända, Helianthemum œlandicum.
cynosyro br. i.: kamäxing, Cynosurus cristatus.
65. *exhalationer:* utdunstningar, ångor.
alle: tobisgrisslan, Uria grylle.
67. *landtborgen:* den mer eller mindre branta sluttningen från högslätten till den låga kustremsan.
68. *hornoxe:* ekoxen, Lucanus cervus, Sveriges största skalbagge
lithospermum: stenfrö, L. officinale.
hedera: murgröna.
cotoneaster: oxbär.
69. *stamina:* ståndare.
70. *pluvialis:* vadare.
71. *adonis r. p.:* våradonis, A. vernalis.
antheræ:
helleborus: prustrot, H. niger.
72. *necydalis, leptura, cerambyx:* släktnamn på skalbaggar a ord. Longicornia.
73. *kuriös:* detta adjektiv användes här som ofta af Linné betydelsen sorgfällig, omsorgsfull.
76. *orsten:* bituminös kalksten.
78. *os femuris:* lårben.
79. *apart:* särskild.
81. *scorpio araneus:* klokryparen, Chelifer cancroides.
pullus hiaticulæ: unge af stora strandpiparen, Charadriu hiaticula.
86. *Redi*, Francesco, botanist och zoolog, lifläkare hos hertige af Toskana; f. 1626, d. 1697.
87. *euphorbia, som Rudbecken kallat tithymalus, etc.:* kärrtöre Euphorbia palustris.
92. *för ménage:* sparsamhet, hushållsaktighet.
94. *cochleas af sju spirers längd:* någon art landsnäcka af s Clausilia.
95. *saturera:* mätta.
97. *ex relat. pastoris loci:* enligt kyrkoherdens berättelse.
100. *saccharum saturni:* blysocker.
101. *minium:* mönja.
passioner: åkommor, sjukdomar.
102. *hieranosos:* engelska sjukan.
flötning: rörelse.

Sid.

106. *absinthium seriphium:* strandmalört, Artemisia maritima.
cochlearia d. r.: skedört, skörbjuggsört.
anemone s. h.: tofsippan, A. silvestris.

110. *primum principium:* första grundämne, ursprung.

112. *gräsmaskar:* antagligen larven af Bombyx rubi eller någon annan spinnare.

113. *konferven:* grönalger.
gåsört: Potentilla anserina.

115. *Trinitatis:* trefaldighet.
beneventerades: välsignades.
på hufvudet hade de en klut tillbunden i nacken och med glassten gniden, deras lif betäckte en gniden (duk) uppblött af linne; för att förstå hvad härmed menas få vi anföra följande om den s. k. gnidstenens användning ur Linnés Skånska resa: »Gnidestenar bruktes här af qvinfolken i stället för stärcke-jern, och voro dessa stenar stora som en handloge, men convexe och helt släte till skapnaden af en kräfvete-sten, samt gjorde af grönt eller blått glas. När qvinnan hade tvättat sina kläder, hade hon ett hårdt och slätt bräde af ek, hvaruppå hon utbredde ett bredt kalfskinn. Härpå utlade hon sitt hvita och torra lin-kläde, hvilket gneds med glas-stenen, på hvilken bägge händerna tryckte, och det med sådan ifver, att svetten rann utur pannan. På detta sättet blefvo alla de lin-kläder gnidne och gläntsande, som henne täkte på de ställen der inga andra kläder skylte dem. Således kunde hon stärka sina kläder utan stärkelse.»

117. *konträra:* ogina.

118. *papilio urticaria v.:* nässelfjärilen, Vanessa urticæ.

121. *Förön:* Furön strax utanför Oskarshamn.

122. *major Hammarskjöld:* samtida med Linné voro två majorer Hammarskjöld, nämligen bröderna Lars och Carl, hvilka jämte brodern, öfverste Åke H. innehade de gamla släktgodsen Tuna och Virbo i Kalmar län. Hvilkendera Linné här åsyftar är ej lätt att afgöra, men antagligen var det Lars H., som tycks ha bott på det vid kusten nordväst om Jungfrun belägna Virbo.

126. *hundkäxen:* hundloka, Anthriscus silvestris.

127. *min ört:* Linnæa borealis.

128. *sandstarren:* Cares arenaria.

133. *primula 2:* P. farinosa.

134. *sublimerat:* att genom hetta ge fast form åt flyktiga delar af en kropp.
flores sulphuri: svafvelblommor.
en valvulam echini: en sjöborres skal.

Sid.

136. *en aftonfluga (hemerobius):* myrlejonet är ej larv af en fluga utan af den till sländornas (neuroptera) ordning hörande Myrmeleon formicarius.

138. *en scarabæus:* den här omnämnda skalbaggen var antagligen honan af noshörningsbaggen, Oryctes nasicornis.

papilio apiformis: en glasvinge, Sesia apiformis.

139. *canapé:* hvilsoffa.

142. *galium luteum:* gulmåran, G. verum.